EESTI RAKENDUSUURINGUTE KESKUS CENTAR

Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus

Temaatiline raport:

Statistiline ülevaade HEV levikust, kaasamisest ja tugimeetmete kasutamisest Eestis 2010-2014

Epp Kallaste

2016

Sisukord

Sissejuhatus 4

1 EHISes kasutatavad klassifikaatorid ja nende seosed 5

1.1 HEV klassifikaator 5

1.2 Eriklasside, õppekavade ja tugimeetmete klassifitseerimine 7

2 Hariduslike erivajaduste levik ja jagunemine 9

2.1 HEV õpilaste arv 9

2.2 HEV liikide kaupa 11

2.2.1 Eri liiki erivajaduste levik 11

2.2.2 Eri liiki erivajadustega õpilaste arvu muutumine üle aja 13

2.2.3 Erivajaduste kombinatsioonide esinemine 15

2.2.4 HEV 1 ja HEV2 levik 17

2.3 HEV sotsiaaldemograafiline jagunemine 18

2.3.1 Vanuseline jagunemine 18

2.3.2 Sooline jagunemine 19

2.3.3 Keeleline jagunemine 20

2.3.4 Maakondlik jagunemine 21

2.3.5 HEV õpilaste jagunemine koolide omandivormi lõikes 23

2.3.6 HEV õpilaste jagunemine õppekavade lõikes 24

3 Õpilaste kaasatus 26

3.1 Õppimine erikoolis, tavakooli eriklassis ja tavaklassis 26

3.1.1 Üldine HEV õpilaste kaasatus 26

3.1.2 Kaasatus HEV liikide lõikes 28

3.1.3 Kaasatus detailsete HEV kategooriate lõikes 30

3.2 Koduõpe 33

3.3 Kaasatus erinevatel õppekavadel õppivate õpilaste lõikes 34

3.4 Eriklassiliikide levik 35

4 Tugimeetmed HEV õpilastele 38

4.1 Õpiabirühm 38

4.2 Tugiisik 38

4.3 Individuaalne õppekava 39

4.4 Pikendatud õpe ja lisaõppeaasta 41

4.5 HEV õpilaste toetamine meetmete kombinatsioonidega 43

Kokkuvõte 46

Klassifikaatoritest ja registrite täitmisest 46

HEV märkamine 46
Kaasatus 47
Tugimeetmed 48
Lisa 1. Eriklassi suunamise alus 49
Lisa 2. Täiendavad joonised 50

Sissejuhatus

Temaatilise raporti eesmärk on anda registriandmete põhjal ülevaade kaasava hariduskorralduse rakendamisest Eestis. Selleks kasutame Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS) kõikide põhikooliõpilaste andmeid õppeaastate 2010/2011-2014/2015 kohta. Andmed kajastavad igal aastal 1. novembri seisu.

Kaasava hariduskorralduse keskmeks on kõikide õpilaslaste sh hariduslike erivajadustega õpilaste õppimine koos kodulähedases tavakoolis. Kaasava hariduskorralduse edendamiseks on vaja esmalt kaardistada haridusliku erivajadusega õpilased, kelle kaasamisest räägitakse. Raportis kirjeldamegi kõigepealt eri liiki hariduslike erivajaduste esinemist, nende sagedust, piirkondlikke, soolisi ja vanuselisi erisusi.

Seejärel käsitleme hariduslike erivajadustega õpilaste kaasamist. Kaasatust vaatame kolme astmena: täielik eraldatus – õppimine erikoolis, osaline eraldatus – õppimine tavakooli eriklassis ja kaasatus – õppimine tavakooli tavaklassis. Uuringu käigus tehtud intervjuudest selgus, et praktikas on lisaks nendele kaasatuse astmetele ühe vaheetapina õppimine osaliselt tavakooli eriklassis selliselt, et mõned tunnid (nt muusika, liikumine vmt) toimuvad koos tavaklassi õpilastega. Sellise täpsusega aga ei võimalda EHIS-e andmed kaasatuse astet mõõta. EHIS-esse märgitakse andmed eriklassis õppimise kohta, aga ei märgita erisusi üksikute tundide korralduses. Kaasatust kirjeldame raporti esimeses osas käsitletavate hariduslike erivajaduste lõikes.

Erivajadustega õpilase tavaklassis õppimine on formaalne kaasamine. Kaasamine peab olema lisaks ka sisuline. Sisuline on kaasamine siis, kui õpilane saab klassikollektiivis hästi hakkama, tema ja kaasõpilaste õpitulemused ning sotsiaalne keskkond on sama head kui kaasamiseta või paremad. Selleks, et kaasamine oleks edukas, peavad haridusliku erivajadusega õpilasele olema tagatud vajadustele vastavad tugiteenused, õppematerjalid, õppekorralduse (õppematerjalide, õppeaja) kohandused jmt. EHIS-e põhjal on meil võimalik vaadata tugimeetmeid, mis on EHIS-es registreeritud: õpiabirühm, tugiisik, individuaalne õppekava, pikendatud õpe ja lisaõppeaasta. Sageli rakendatakse erinevaid meetmeid samaaegselt, mistõttu tuleb vaadata ka tugimeetmete kombinatsioone.

Kogu raport põhineb EHIS-e andmetel ja EHIS-es kasutatavatel HEV-ide, eriklasside, õppekavade ja tugimeetmete klassifikatsioonidel. Enne sisulise analüüsi juurde asumist kirjeldame klassifikatsioone ja nende omavahelisi seoseid, mis piiritlevad selles raporti käsitletavad teemad ning nende seosed.

1 EHISes kasutatavad klassifikaatorid ja nende seosed

1.1 HEV klassifikaator

EHIS-e andmetes kasutatakse vaatlusaluste aastate jooksul HEV klassifitseerimisel (kategooriate sisulist selgitust, mille järgi koolides õpilastele HEV määratakse, vt EHIS-e kasutusjuhendist õppurite alamsüsteemist[1]) järgmisi kategooriaid:

1. Andekus
2. Uus-immigrant (uussisserändaja)
3. Koduõpe lapsevanema soovil
4. Õppimine välisriigis (pikemaaegne õpingutest eemal viibimine)
5. Kirjutamis-, lugemis-, või arvutamisraskus (märgitakse alates 2011)
6. Düsgraafia
7. Düskalkuulia
8. Düsleksia
9. Kerge intellektipuue
10. Käitumisprobleemid
11. Muu erivajadus (ainult juhul, kui õpilase erivajadust olemasolevas loetelus ei leidu)
12. Õpiraskus
13. Ajutine õpiraskus
14. Tervislikud põhjused
15. Pervasiivne arenguhäire (ei märgita alates 01.09.2010)
16. Psüühilised erivajadused (ei märgita pärast 2014)
17. Autism (ei märgita alates 1.09.2014)
18. Sõltuvushäire (märgitakse alates 2012. aastast)
19. Mõõdukas intellektipuue
20. Raske intellektipuue
21. Kasvatusraskus
22. Kehapuue (ei märgita alates 1.09.2010)
23. Raske psüühikahäire))
24. Kõnepuue
25. Kuulmispuue
26. Liikumispuue
27. Liitpuue
28. Nägemispuue
29. Raske, krooniline somaatiline haigus
30. Aktiivsus- ja tähelepanuhäire
31. Tundeelu- ja käitumishäired (ei märgita pärast 2014)

Analüüsis räägime HEV õpilastest, kui neile on kooli poolt ülaltoodud klassifikatsiooni alusel EHIS-es määratud HEV. Ühele lapsele võib olla määratud mitu HEV liiki ja seetõttu on HEV liikide kombinatsioone väga palju. Juhul, kui õpilasel on tegelikult HEV, aga seda pole kooli poolt EHIS-esse märgitud, siis arvestame ta erivajadus**ta** õpilaseks[2].

HEV klassifikatsiooni alusel loome haridusliku erivajaduse kontseptsioonile vastavad HEV üldisemad kategooriad HEV1 ja HEV2[3], millest esimene viitab kergematele HEV-idele ja teine keerulisematele HEV-idele.

---

[1] EHIS (2008) Kasutajajuhend õppeasutustele. Õppurite alamsüsteem. Üldharidus. http://www.hm.ee/ehis/help/oppur_juhend_yld_10_09_10.htm

[2] Analüüsi käigus ilmnesid mitmed vead andmetes. Nt on juhtumeid, kus lihtsustatud õppekava järgi õppival õpilasel ei ole HEV-i märgitud. Sellise vea tekkimisel võib olla valesti märgitud kas HEV või õppekava. Kuna ei ole teada, millest viga on tekkinud, siis veale vastavaid korrektsioone andmetes ei tehta ning analüüsitakse olemasolevaid andmeid. Tegemist on väheseid õpilasi puudutavate vigadega ning tulemusi olulisel määral ei mõjuta. (Kokku oli kasutatud andmetes 2014. a õppivate õpilaste seas 92 last, kes õppisid hooldus-, toimetuleku- või lihtsustatud õppel ja kellel ei olnud HEV märgitud).

[3] **HEV1 õpilased**: täiendavaid tugimeetmeid ja tingimusi vajavad õpilased - õpilased, kes tulenevalt nende ajutistest või spetsiifilistest õpiraskustest vajavad tavakoolis täiendavaid tugimeetmeid, eriõppe korraldust või tugispetsialistide teenuseid (õpiraskus, düsleksia, düsgraafia, lihtsustatud õpe, käitumisprobleemid jne);

HEV2 õpilased: spetsiifilist õppekorraldust ja ressursimahukaid tugiteenuseid vajavad õpilased: õpilased, kes tulenevalt nende puudest või muust häirest vajavad spetsiifilist õppekorraldust ja ressursimahukate

EHIS-es HEV1 ja HEV2 liigitus puudub ja Hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse kontseptsioonis (edaspidi kontseptsioon) on need mõisted esitatud sellise üldistusastmega, et EHIS-es kasutatavaid HEV määratlusi pole võimalik sellega otse siduda. Seetõttu jagasime HEV liigid HEV1 ja HEV2 kategooriatesse vastavalt erivajadusele vastavate meetmete ressursimahukusele, mis on kaudselt kontseptsiooni liigituses välja toodud. EHIS-e hariduslike erivajaduste klassifikaator lähtub erivajaduse määramise alusena tugimeetme või eriklassi liigi soovitusest, mida selle erivajaduse ületamiseks võiks vastavalt PGS ja sellest lähtuvatele määrustele kasutada. Seetõttu on EHIS-es kasutatavad HEV liigid peaaegu üks-üheselt seostatavad tugimeetmete või õppe tingimustega (eriklassid), mida tuleks rakendada erivajaduse ületamiseks, ja kaudselt seeläbi meetmete ressursimahukusega (vt ka Lisa 1 eriklassi tingimuste rakendamise aluseks olevate hariduslike erivajaduste kohta).

Lisaks HEV1 ja HEV2 kategooriatele jagasime HEV1 kaheks: HEV1a ja HEV1b. HEV1a alla liigitasime sellised erivajadused, mille toimetuleku meetmeteks on EHIS-e tugiteenuste klassifikatsioonis õpiabirühm. HEV1b alla liigitasime erivajadused, millega toimetulekuks on vajalik õppekava kohandamine, kooli enda otsusega rakendatavad eriklassitingimused (vt Lisa 1) või mis on otsese näitena kontseptsioonis HEV1 alla liigitatud. HEV2 alla jäid kõik ülejäänud erivajadused, mis tulenevad tervisest (vt Tabel 1). Osad erivajadused jäävad praeguses töös vaatluse alt välja, kuna uuringu ülesandepüstitus ei hõlma neid ning need ei ole ka kontseptsiooniga kaetud. Need on erivajadused, mis tulenevad lapse sotsiaalsest ja keelekeskkonnast nagu pikaaegne välisriigis viibimine või sisseränne mõnest teisest riigist ja koduõpe lapsevanemate soovil. Lisaks neile on ka andekus erivajadus, mida uuringus ei käsitleta. Üksikutel joonistel on kajastatud sellised hariduslikud erivajadused, mis ei ole otseselt uuringu huviobjektiks, kui räägime kogu HEV ulatusest, kuid enamasti neid HEV liike uuringus ignoreeritakse.

Tabel 1. HEV detailsemad liigid, üldisemad kategooriad ja neile vastavad haridusteenused erivajadusega toimetulekuks

HEV liik	Erivajadusele vastav haridusteenus/meede	Määramise alus
HEV1a		
Kirjutamis-, lugemis-, või arvutamisraskus (alates 2011)	Õpiabirühm (EHIS-es tugimeede)	Kool
Ajutine õpiraskus	Õpiabirühm (EHIS-es tugimeede)	Kool
HEV1b		
Düsgraafia Düskalkuulia Düsleksia	Vähendatud või asendatud õpitulemused riiklikus õppekavas, mõnest õppeainest vabastamine (individuaale õppekava, EHIS-es tugimeede)	Maakondlik nõustamiskomisjon (MK NÕK)
Kerge intellektipuue	Lihtsustatud õppel olevate õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	MK NÕK
Käitumisprobleemid	Käitumisprobleemidega õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	Kool
Muu erivajadus (kui erivajadust loetelus ei leidu)	-	
Õpiraskus	Õpiraskustega õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	MK NÕK
Tervislikud põhjused	Tervislikel põhjustel koduõpe või haiglaõpe (EHIS-es tugimeede)	Arst
HEV2		
Pervasiivne arenguhäire (ei märgita alates 2010)	-	
Psüühilised erivajadused (ei märgita alates 2014)	Tundeelu- ja käitumishäiretega õpilaste klass, väikeklass, ühele õpilasele keskendunud õpe (EHIS-es eriklass)	MK NÕK/üleriigiline NÕK
Autism (ei märgita alates 2014)	Väikeklass (EHIS-es eriklass)	Üleriigiline NÕK
Sõltuvushäire (märgitakse alates 2012)	Väikeklass (EHIS-es eriklass)	Üleriigiline NÕK

tugiteenuste rakendamist (raske nägemispuue, kõnepuue või kuulmispuue, toimetuleku- ja hooldusõpe, lihtsustatud õpe kaasuva puudega, liikumispuue kaasuva puudega, raske psüühikahäire, kasvatuse eritingimusi vajavad õpilased)

Mõõdukas intellektipuue	Toimetulekuõppel olevate õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	MK NÕK
Raske intellektipuue	Hooldusõppel olevate õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	MK NÕK
Kasvatusraskus	Kasvatusraskustega õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	MK NÕK
Kehapuue (ei märgita alates 2010)	-	
Raske psüühikahäire[4]	Väikeklass (EHIS-es eriklass)	Üleriigiline NÕK
Kõnepuue	Kõnepuudega õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	Arst
Kuulmispuue	Kuulmispuudega õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	Arst
Liikumispuue	Liikumispuudega õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	Arst
Liitpuue	Liitpuudega õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	Arst
Nägemispuue	Nägemispuudega õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	Arst
Raske, krooniline somaatiline haigus	Raskete somaatiliste haigustega õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	Arst
Aktiivsus- ja tähelepanuhäire	Väikeklass (EHIS-es eriklass)	Üleriigiline NÕK
Tundeelu- ja käitumishäired (ei märgita alates 2014)	Tundeelu- ja käitumishäiretega õpilaste klass (EHIS-es eriklass)	MK NÕK

Ühel õpilasel võib olla mitu HEV liiki. See tähendab, et ühel õpilasel võib olla ka erinevate HEV kategooriate alla kuuluvaid HEV-i liike samaaegselt. Rääkides HEV õpilastest HEV kategooriate kaupa, jagame õpilase HEV liigi järgi, mis on raksemast kategooriast. Nt kui õpilasel on nägemispuue (HEV2) ja düsgraafia (HEV1b), siis loetakse õpilane HEV2 kategooria alla. Kui õpilasel on kirjutamis-, arvutamis- või lugemisraskuse (HEV1a) ja kerge intellektipuue (HEV1b), siis loetakse õpilane HEV1b kategooria alla. Rääkides aga HEV määramiste arvust, loetakse kokku kõik õpilased, kellel on vaatluse all olev HEV sõltumata sellest, millisesse HEV kategooriasse õpilane arvatakse ning milliseid HEV liike tal samaaegselt on. Nt arvutamis-, kirjutamis- ja lugemisraskust (HEV määratluse järgi HEV1a) oli 2014. aastal kokku 12685-l õpilasel, aga HEV1a õpilasi arvutamis-, kirjutamis- või lugemisraskusega oli 9724. Ülejäänud õpilastel (2961), kellel oli arvutamis-, kirjutamis- või lugemisraskus oli samal ajal ka muid HEV liike, mis kuuluvad HEV2 või HEV1b kategooriasse.

1.2 Eriklasside, õppekavade ja tugimeetmete klassifitseerimine

Haridusliku erivajadusega õpilaste õppekorralduse ja õppeaja kohandamise ning tugimeetmete pakkumise analüüsimiseks kasutame EHIS-est järgmisi muutujaid:

1. Kooli tüüp (erikool, tavakool),
2. Klassi liik,
3. Õppekava,
4. Tugimeetmed,
5. Klass (pikendatud ja lisaõppe aasta määramiseks).

Järgnevalt kirjeldame nende võimalikke väärtuseid ja kajastamist EHIS-es.

Igale õpilasele on EHIS-es määratud klassi liik, milles ta õpib. Üksteist välistavad klassiliigid on järgmised:

1. Tavaklass;
2. Eriklass, mille väärtused EHIS-es on:
    a. Hooldusõppel olevate õpilaste klass,
    b. Kasvatusraskustega õpilaste klass,
    c. Kuulmispuudega õpilaste klass,
    d. Käitumisprobleemidega õpilaste klass,
    e. Kõnepuudega õpilaste klass,
    f. Lihtsustatud õppel olevate õpilaste klass,

[4] EHISe registriandmete põhjal on kokku kodeeritud kategooriad psyhh_raske (2011-2013) ja psyhh_raske_pysiv (2014)

g. Liikumispuudega õpilaste klass,
h. Liitpuuetega õpilaste klass,
i. Nägemispuudega õpilaste klass,
j. Raskete somaatiliste haigustega õpilaste klass,
k. Toimetulekuõppel olevate õpilaste klass,
l. Tundeelu- ja käitumishäiretega õpilaste klass,
m. Väikeklass,
n. Õpiraskustega õpilaste klass,
o. Ühe õpilase õpetamisele keskendatud õpe.

Eriklass võib olla kas erivajadusega õpilaste õpetamisele suunatud koolis ehk erikoolis või tavakoolis. Erikoolis on eelduslikult kõik klassid eriklassid. Tavakoolis võib õppida kas eriklassis või tavaklassis. Seega kasutame üldistatult jaotust kolmeks õppeviisiks: erikool, tavakooli eriklass ja tavakooli tavaklass.

Eriklassis õppimine on teatud juhtudel otseselt seotud õppekava erisustega: hooldusõppe, lihtsustatud õppe ja toimetulekuõppe klassides rakendatakse põhikooli lihtsustatud riiklikule õppekavale vastavaid õppeid. Samas ei pea olema õppekava otseselt seotud eriklassis õppimisega: põhikooli lihtsustatud õppekava võib rakendada ka juhul, kui õpilane õpib tavaklassis. Seega lisaks klassi jaotusele on kõikidele õpilastele määratud õppekava. Õppekavade klassifikaator koosneb järgmistest kategooriatest:

1. Põhikooli riiklik õppekava
2. Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava, mille all on järgmised õppe liigid:
    a. Lihtsustatud õpe
    b. Toimetulekuõpe
    c. Hooldusõpe

Ühel lapsel saab olla ainult üks õppekava ja ainult ühte liiki klass. Tugimeetmeid võib olla aga samaaegselt erinevaid.

Lisaks riiklikule õppekavale, mille järgi õpilane õpib, võib teatud juhtudel olla tal ka individuaalne õppekava. Individuaalne õppekava kajastub EHIS-es tugimeetmete all. Eriklassis õppimine võib juba iseenesest olla seotud tugimeetmetega või riikliku õppekava valikuga, mis on sellises klassis õppimise osaks (nt liikumispuudega õpilaste klassis õppimisel on õpilastel füsioteraapia individuaal- või rühmatundidena[5]). Samas on osad tugimeetmed, sh individuaalne õppekava kantud ka eraldi EHIS-esse tugimeetmete alla. Tugimeetmetena on märgitud EHIS-es õpilastele järgmiste teenuste vajadus ja nende rakendamine:

1. Õpiabirühm
2. Õpiabirühm logopeedilist abi vajavatele õpilastele
3. Eesti keel teise keelena õpe
4. Tugiisik SoM määruse kohaselt
5. Tugiisik koolikorraldusliku meetmena
6. Individuaalne õppekava
7. Koduõpe tervislikel põhjustel
8. Haiglaõpe
9. Koduõpe vanemate soovil
10. Õppimine välisriigis

[5] Hariduslike erivajadustega õpilaste klassides ja rühmades õppe ja kasvatuse korraldamise alused ning õpilaste klassi või rühma vastuvõtmise või üleviimise, klassist või rühmast väljaarvamise ning ühe õpilase õpetamisele keskendatud õppe rakendamise tingimused ja kord (Haridus- ja teadusministri määrus vastu võetud 22.07.2014, nr 67, RTI, 25.07.2014, 13) §5 lg4

Ülesande püstitusest tulenevalt keskendutakse praeguse uuringu kontekstis järgmistele meetmetele: õpiabirühmad, tugiisikud, individuaalne õppekava, haiglaõpe ja koduõpe tervislikel põhjustel. Ühel õpilasel võib olla samaaegselt erinevaid tugimeetmeid.

Kuigi EHI-Sesse märgitakse tugimeetmete osas nii vajadus kui rakendamine, siis praktikas on need üks-ühele vastavad. Alati kui märgitakse meetme rakendamine, siis määratakse ka vajadus. Seega on vajaduse ja rakendamise märkimisel tegemist formaalsusega, sest kõikidele, kellele on märgitud vajadus, on märgitud meetme rakendamine.

Lisaks EHIS-es tugiteenustena klassifitseeritud erivajaduste ületamise meetmetele on teatud erivajaduste korral õpilasel võimalik pikemalt õppida põhikoolis. Seda, mitmendas klassis õpilane õpib ja kas tegemist on pikendatud õppe või lisaõppeaastaga, kajastatakse klassi tunnuse all. Kokku on kasutada järgmised tunnused:

1. Pikendatud 1. õppeaasta
2. Pikendatud 2. õppeaasta
3. Lisaõppeaasta[6]

Kokkuvõttes on erivajadustega toimetulekuks koolis võimalik rakendada erinevaid meetmeid ja neid erinevalt kombineerida. Kõiki selles peatükis toodud erivajadustega paremaks toimetulekuks suunatud tegevusi (erikoolis ja eriklassides õppimine, tugimeetmete rakendamine ning õppeaja pikendamine) ja nende kombinatsioone käsitleme analüüsis erivajadustega toimetulekuks suunatud meetmetena, kuigi need on EHIS-es erinevate tunnuste alla liigitatud. Kõik need meetmed ei pruugi toetada sisuliselt HEV õpilaste kaasamist, ent ülevaatlikkuse mõttes kaasame siia kõik meetmed, mida HEV õpilaste toetamiseks kasutatakse. Erikoolid ja eriklassid ei ole kaasava hariduse osa, vaid segregeerivad õpilasi. Samas on tegemist siiski otseselt HEV-iga toimetulekuks loodud süsteemidega, mistõttu tuleb neid kõiki (õppekavad, erikoolid, eriklassid ja tugimeetmed) vaadata kui osa HEV õpilastele suunatud meetmetest.

Kirjeldatud tunnuste põhjal saame esitada hariduslike erivajadustega õpilaste jaotuse formaalse kaasatuse astmete järgi: erivajadusega õpilased, kes õpivad tavakooli tavaklassis - kaasatud, tavakooli eriklassis – osaliselt eraldatud ja erikoolides - eraldatud. Sisulise kaasatuse hindamiseks saame vaadata erivajadustega õpilastele rakendatud tugimeetmeid, õppekava ja õppeaja pikendamist või lisaõppeaastat, mida EHIS-es registreeritakse. Siiski on selline info piiratud väärtusega kaasamise sisukuse analüüsimisel, sest tugimeetmete efektiivsust ja asjakohasust ei ole võimalik selles raportis kasutatavate ristandmete pealt kirjeldava statistikaga hinnata. Seda analüüsitakse registriandmete aegridade ning küsitlusandmete alusel kaasamise tähenduslikkust käsitlevas teemaraportis.

2 Hariduslike erivajaduste levik ja jagunemine

2.1 HEV õpilaste arv

Põhikoolis on hariduslike erivajadustega õpilaste arv perioodil 2010-2014 veidi kasvanud (1224 õpilase võrra). Kuna põhikooliõpilaste üldarv on samuti selle aja jooksul kasvanud, siis HEV õpilaste osakaal kasvas, vaid 0,4 protsendipunkti. Üsna ühtlaselt on aastati 22% ringis õpilasi, kellele on määratud HEV (vt Joonis 1).

[6] EHISes on andmetes lisaks osadel aastatel märgitud pikendatud 3. õppeaasta. Kuna sellist võimalust ametlikult ei ole, siis ühendasime kolmanda õppeaasta lisaõppeaastaga.

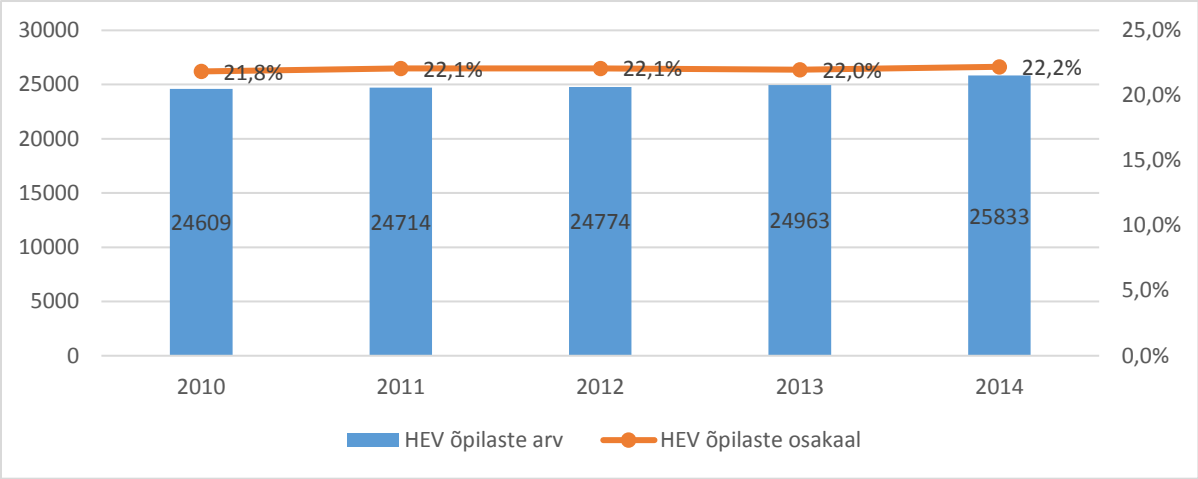

Joonis 1. HEV õpilaste arv (vasak telg) ja osakaal (%) (parem telg) põhikooli õpilastest
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Ühel aastal olev HEV õpilaste osakaal ei peegelda nende õpilaste osakaalu, kellele põhikooli jooksul on määratud HEV. Nt HEV määratlusega põhikooli õpilasi oli 2010. aastal 24609 (vt Joonis 2). Järgneval aastal oli õpinguid jätkanud HEV õpilastest jätkuvalt HEV määratlusega 76% (17 156) ja nelja aasta pärast 2014. aastal oli neist endiselt HEV määratlusega 44% (7 447). Ülejäänud 56% (9 600) ei olnud enam määratletud hariduslike erivajadustega õpilastena, mis viitab sellele, et teatud hariduslikud erivajadused võivad aastatega leevenduda või sootuks kaduda.

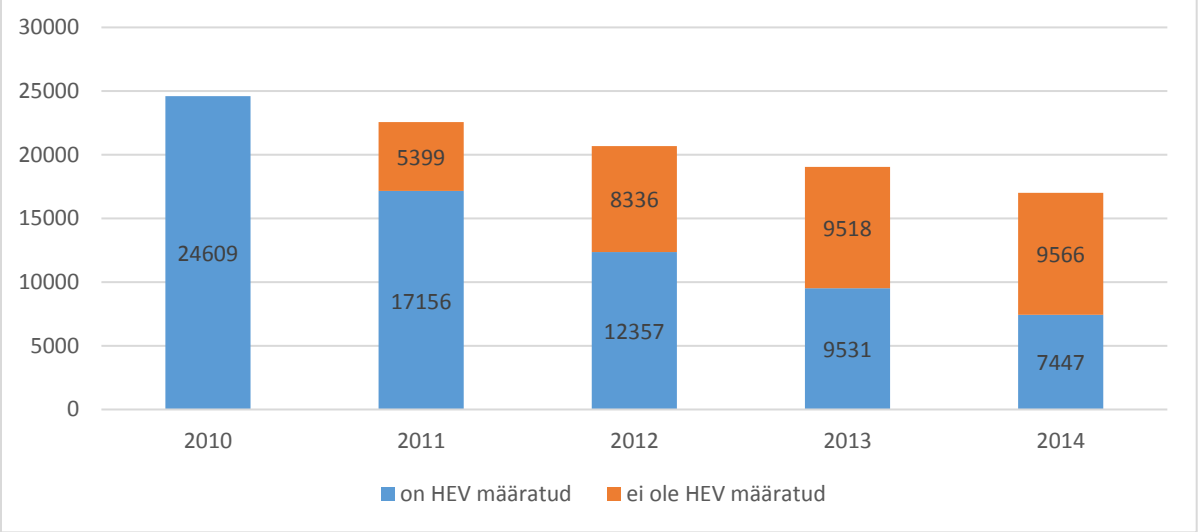

Joonis 2. 2010. aastal HEV määratlusega põhikooliõpilaste HEV määratlus järgnevatel aastatel, kui nad õppisid üldhariduskoolis.
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Samamoodi nagu määratud HEV võib järgnevatel aastatel puududa võib HEV aja jooksul tekkida. 2014. aastal oli HEV määratud ~25 800 põhikooli õpilasele. Neist ~22 800 õppisid ka aasta varem põhikoolis, aga HEV oli määratud vaid 75%-le (vt Joonis 3). 2014. aastal HEV määratlusega õpilastest olid põhikoolis 2010. aastal 11 800 õpilast. HEV oli siis määratud neist 62%-le. Seega oli 2010. aastal 4478 õpilast, kellele polnud HEV määratud, kuid kellele järgneva viie aasta jooksul see määrati. Kokku oli 2014. aastal lisaks 25 800 põhikooli õpilasele, kellele oli HEV määratud, koolis 18 500 õpilast, kellele varasemal viiel aastal oli HEV määratud, aga 2014. aastal ei olnud enam HEV-i määratud.

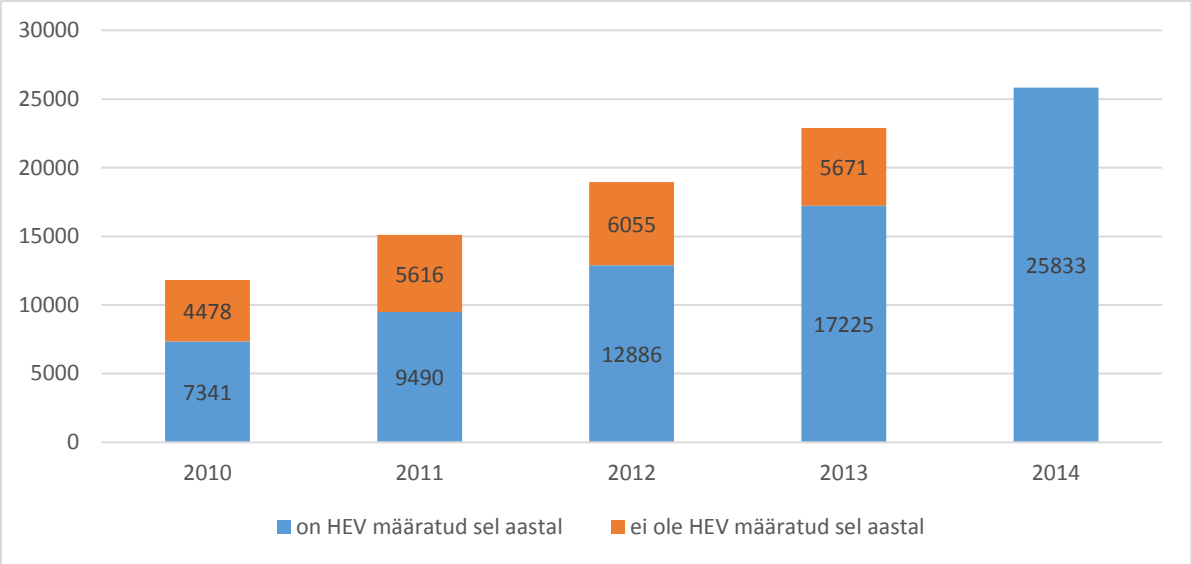

Joonis 3. 2014. aastal HEV määratlusega põhikooliõpilaste HEV määratlus eelnevatel aastatel, kui nad õppisid põhikoolis
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Kokkuvõttes on vaatlusaluse viie aasta jooksul HEV õpilaste arv veidi kasvanud, aga osakaaluna kõikidest õpilastest on püsinud stabiilsena, mis näitab, et HEV-e ei märgitud 2014. aastal süstemaatiliselt rohkem kui 2010. aastal. Võrreldes vaatlusalust viite aastat 2006. aastaga, mille kohta tegi ülevaate H. Kanep (2008), on HEV õpilaste arv samas suurusjärgus – 2006. aastal 25 189 õpilast (Kanep 2005, lk. 5), 2010-2014 25-26 000 õpilast. Kuna aga 2006. aastal oli üldhariduskoolide õpilaste arv oluliselt suurem (180 963 õpilast 2005/2006 õppeaastal vs 2014/2015 õppeaastal 119 981 õpilast, HaridusSILM), siis osakaaluna oli HEV õpilaste osakaal vaid 13,9%. See on oluliselt madalam näitaja kui 2010-2014. aastal olev 17,1-18,5%. **Seega on viimase viiel aastal võrreldes 2006. aastaga toimunud süstemaatiline muutus HEV suhteliselt sagedasema määramise suunas.**

2.2 HEV liikide kaupa

2.2.1 Eri liiki erivajaduste levik

Kuna ühele õpilasele võib olla määratud samaaegselt mitu hariduslikku erivajadust, siis HEV määramiste (EHISes registreeritud HEV) summa ei lange kokku õpilaste arvuga, kellel on HEV. Põhikooliõpilastele määrati 2014. aastal HEV ~39 800 korda[7]. Kokku oli HEV määratud ~25 800 õpilasele ehk keskmiselt oli ühel HEV õpilasel 1,5 erinevat hariduslikku erivajadust.

[7] Juhul, kui ühele õpilasele on sel aastal kaks või enam korda sama HEV liik määratud, siis arvestame seda siiski ühe määramisena.

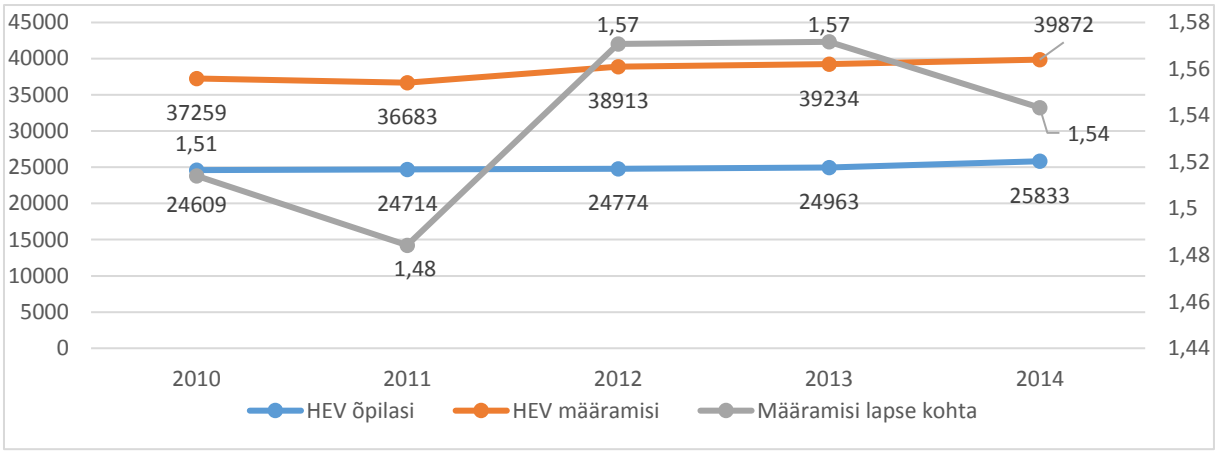

Joonis 4. HEV õpilaste arv, HEV määramiste arv ja määramiste suhe õpilaste arvu põhikoolis
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Kergemate hariduslike erivajaduste (HEV1a) määramine on kõige sagedasem. Kõige levinum HEV-i liik on kirjutamis-, arvutamis- või lugemisraskus, mida 2014. aastal oli 12 685 õpilasel (vt Joonis 5), mis on ligi pool kõikidest HEV õpilastest 2014. aastal. Ajutine õpiraskus oli 8 385 põhikooli õpilasel, mis on ligi kolmandikul HEV õpilastest. Teiste HEV-idega õpilasi on oluliselt vähem (alla kümnendiku).

Järgneval joonisel (Joonis 5) on esitatud HEV õpilaste arv ning nende osakaal kõikidest HEV õpilastest (osad HEV liigid on joonisel kokku liidetud[8], et tulemusi kompaktsemalt esitada. Puude ja raskete haiguste tulba moodustavad erivajadused on lahti löödult esitatud järgmisel joonisel (vt Joonis 6)). Kuna ühel õpilasel võib olla mitu HEVi liiki, siis protsendid summa ei ole kokku 100..

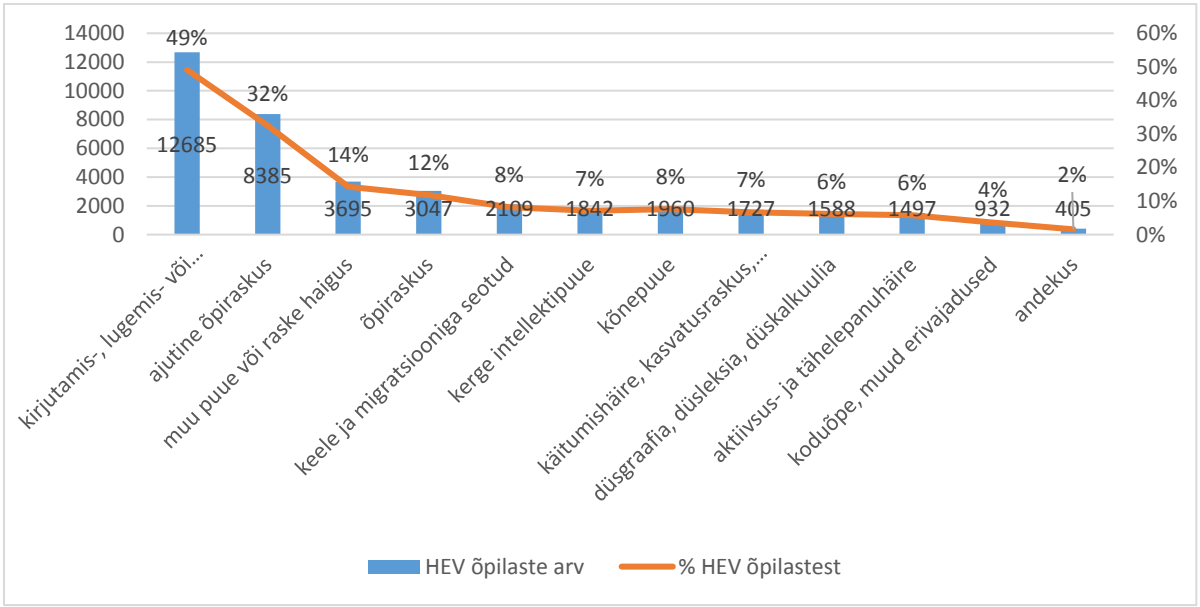

Joonis 5. HEV määramise arv 2014. aastal HEV liikide kaupa põhikoolis
Allikas: EHIS, autorite arvutused

[8] Tulp "muu puue või raske haigus" koosneb järgmistest hariduslikest erivajadustest: psüühilised erivajadused, kuulmispuue, nägemispuue, raske intellektipuue, tervislikud põhjused, raske somaatiline haigus, liikumispuue, liitpuue, mõõdukas intellektipuue, raske psüühikahäire; tulp keele ja migratsiooniga seotud erivajadused koosneb järgmistest: õppimine välisriigis, uussisserändaja, õppekeelest erinev kodune keel; tulp käitumishäired koosneb järgmistest: tundeelu- ja käitumishäired, kasvatusraskus ja käitumishäired; Koduõpe ja muud erivajadused: koduõpe, muu erivajadus, sõltuvushäire.

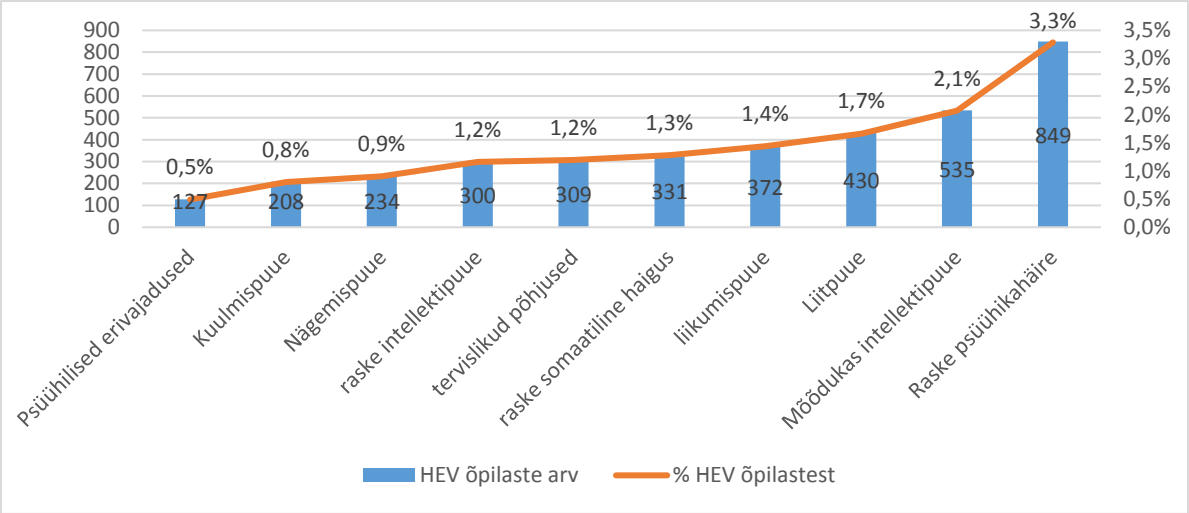

Joonis 6. Kategooria „Muu puude või raske…" alla liigitatud HEVi liikide määramiste arv ja osakaal 2014. aastal HEV liikide kaupa põhikoolis

Allikas: EHIS, autorite arvutused

Kokkuvõttes on kõige suurema levikuga hariduslikest erivajadusest HEV1 alla kuuluvad kirjutamis-, lugemis- ja arvutamisraskus ning ajutine õpiraskus. Ülejäänud erivajadustega õpilasi on kordades vähem. Seepärast on HEV1 oluliselt suurema osatähtsusega kui HEV2 kõikide HEV õpilaste seas.

2.2.2 Eri liiki erivajadustega õpilaste arvu muutumine üle aja

Järgnevalt toome välja eri liiki erivajadustega õpilaste arvu viie vaatlusaluse aasta jooksul, grupeerides need analoogselt eelnevaga HEV1 ja HEV2 jaotuste kaupa.

HEV1-ga õpilaste arv on aastate jooksul kasvanud, eriti just kooli otsusega määratavate kergemate HEV-ide – kirjutamis-, lugemis- või arvutamisraskuste ja käitumishäirete – määramine (vt Joonis 7 ja raporti lisas Joonis 50). HEV kategooriana võeti kirjutamis-, arvutamis- ja lugemisraskus kasutusele 2010. aastal ja pärast seda on paljud varasemalt düsgraafia või düsleksiaga õpilased (aga osaliselt ka kõnepuudega) klassifitseeritud kirjutamis-, lugemis- või arvutamisraskusega õpilasteks. Suureks kategooriaks on samuti kooli määratav HEV kategooria ajutine õpiraskus, mis oli kasutusel juba enne 2010. aastat. 2010. aasta järgselt on selle kategooria määramine veidi langenud.

Kõiki ülejäänud HEV1 liike määratakse NÕK-i otsuse alusel ja neid on võrreldes arvutamis-, kirjutamis ja lugemisraskuse ning ajutise õpiraskusega oluliselt vähem. Veidi suurem on teistest õpiraskus, kuid pärast 2010. aastat toimunud HEV liigituste muudatust, ei ole olulist kasvu- või languse trendi õpiraskuse määramisel. 2014. aastal määrati õpiraskus 12%-le HEV õpilastest. Düsgraafia, düskalkuulia ja düsleksia määramine on oluliselt vähenenud võrreldes 2010. aastaga.

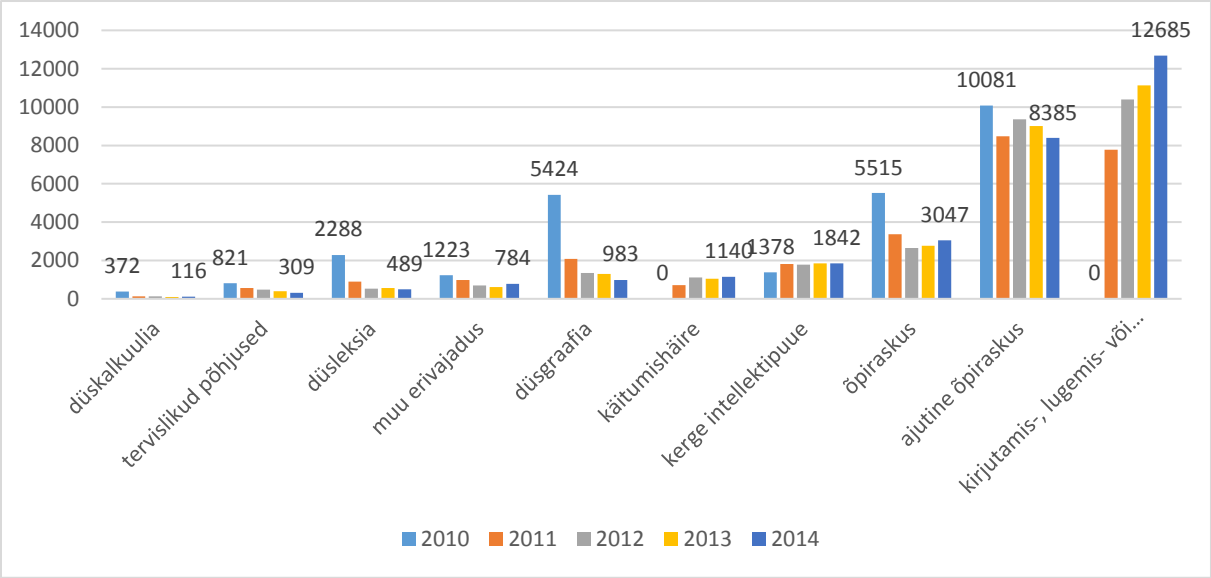

Joonis 7. HEV1 määramiste arvu muutus põhikoolis
Allikas: EHIS, autorite arvutused

HEV2 alla liigitatud HEV määramiste arv on tervikuna nii absoluut- kui suhtarvuna vähenenud. Kõige suurem langus on toimunud kõnepuude, psüühiliste erivajaduse ja kasvatusraskuste määramises. Somaatiliste haiguste määramine on kasvanud ja nägemis-, liikumis-, kuulmis- ja liitpuuete määramine on püsinud üsna samal tasemel.

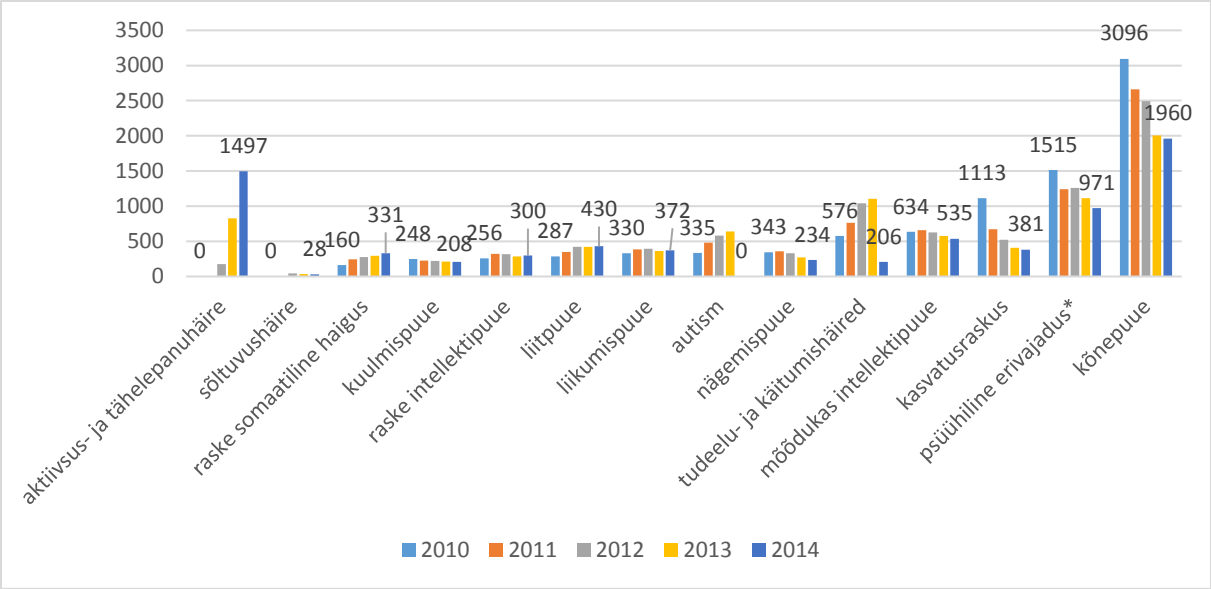

Joonis 8. HEV2 liikidega õpilaste arvu muutus põhikoolis
Märkus: * Psüühilise erivajaduse all on esitatud õpilased, kellele on määratud kas raske psüühikahäire või psüühilised erivajadused. Juhul, kui ühele õpilasele on määratud mõlemad, siis kajastub ta joonisel ühe õpilasena. Selle võrra on HEV määramiste arv väiksem (nt 2014. aastal oli selliseid õpilasi 5, 2013. a 18)
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Autismi 2014. aastal enam määratud ei ole, kuna sellist kategooriat EHIS-e HEV liigituses pole enam. Õpilastele, kellele 2013. aastal oli määratud HEV-iks autism (680 õpilast) oli 2014. aastal määratud kokku 1741 hariduslikku erivajadust. Neist sagedaseim oli raske püsiv psüühikahäire (289), kõnepuue (185), aktiivsus- ja tähelepanuhäire (153) ja üldine lugemis-, arvutamis-, kirjutamisraskus (148), samuti oli kerget või keskmist intellektipuuet märgitud 182-le. Teisi hariduslikke erivajadusi oli neile samuti määratud, kuid nende sagedus oli väiksem.

Kokkuvõttes on aja jooksul mõnda erivajadust määratud üha rohkem, teiste määramine on langenud ning on erivajadusi, mille määramiste arv on stabiilne. Erivajaduste määramist mõjutavad erinevad tegurid, millest üheks olulisemaks on HEV kategooriate muutumine (vt arvutamis-, kirjutamis ja lugemisraskuse kasv vs düsgraafia, düsleksia ja düskalkuulia määramiste vähenemine). Samuti mõjutavad õpilaskonnas erivajaduste esinemist nende märkamine ja erivajadusena määratlemine. **Märkimisväärselt on kasvanud on arvutamis-, kirjutamis- ja lugemisraskuse määramine ning aktiivsus- ja tähelepanuhäirete määramine**, mis on mõlemad 2010. aastal või hiljem kasutusele võetud HEV kategooriad**. Suur langus on toimunud düsgraafia, düskalkuulia, düsleksia, ajutise õpiraskuse ja õpiraskuse** määramises aga ka **kasvatusraskuste, kõnepuuete, psüühiliste erivajaduste määramises**. Ülejäänud hariduslike erivajadustega õpilaste arv on olnud stabiilsem.

2.2.3 Erivajaduste kombinatsioonide esinemine

Enamasti on ühele õpilasele määratud üks HEV (64% HEV õpilastest), aga **võib olla määratud kuni 12 HEV-i liiki**. 2014. aastal oli erinevate EHIS-es kasutatavate HEV-i liikide kombinatsioone kokku 1246. Veerandile HEV õpilastest oli määratud kaks ja kümnendikule rohkem kui kaks HEV liiki (vt Joonis 9).

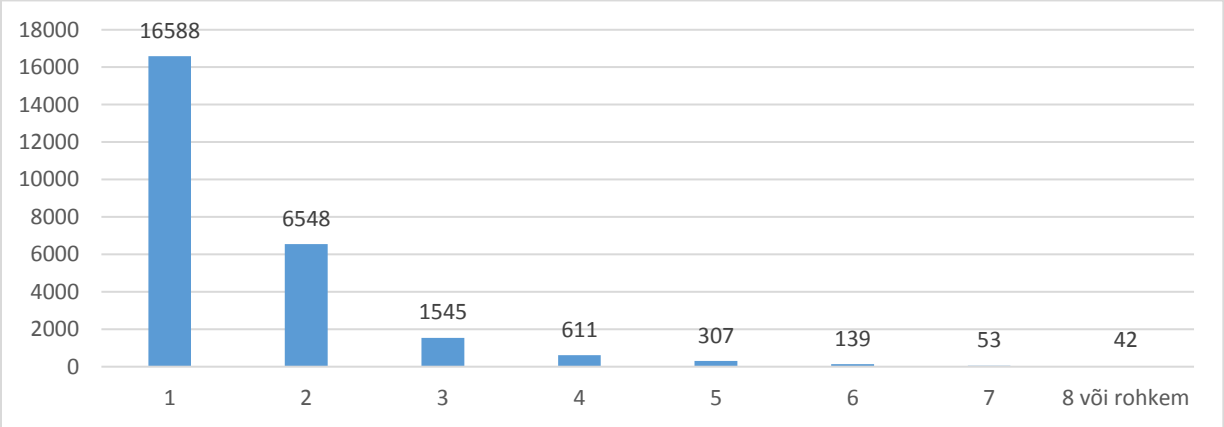

Joonis 9. Põhikooli õpilaste arv määratud HEV liikide arvu järgi 2014. a
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Ühe HEV määratlusega on sagedasemad arvutamis- kirjutamis- või lugemisraskus, ajutine õpiraskus ja õpiraskus, mida kokku oli 73% ühe HEV määratlusega õpilastest (12180 õpilast). Kahe HEV kombinatsioonina on kõige sagedasemaks kombinatsiooniks arvutamis- kirjutamis- ja lugemisraskus ja ajutine õpiraskus (2986 õpilasel) või esimene kombinatsioonis õpiraskusega (564 õpilast) (vt Tabel 2).

Kolme HEV-iga kombinatsioonidest on sagedaseim kombinatsioon arvutamis- kirjutamis ja lugemisraskus ning ajutine õpiraskus kombinatsioonis keeleprobleemidega (117 õpilast). Sellele järgneb kirjutamis-, lugemis- ja arvutamisraskus kombinatsioonis õpiraskuse ja tähelepanu- ning aktiivsushäirega (77 õpilasega).

Kirjutamis-, arvutamis- ja lugemisraskus, kõnepuue, aktiivsus- ja tähelepanuhäire ning õpiraskus on HEV-i liigid, mis esinevad kõige sagedamini kombinatsioonis teiste häiretega (iga nimetatud HEV liigi osas on enam kui 300 kombinatsiooni teiste HEV liikidega).

Tabel 2. HEV määramiste arv 2014. aastal põhikooli õpilastel ja sagedamini esinevad erinevate HEV liikide kombinatsioonid (enam kui 110-l õpilasel)

	HEV liigid																												Kombinatsioonide sagedus
	kirjutamis-, lugemis- või arvutamisraskus	**ajutine õpiraskus**	**õpiraskus**	**kõnepuue**	**kerge intellektipuue**	**õppekeelest erinev kodune keel**	**aktiivsus- ja tähelepanuhäire**	**käitumishäire**	**düsgraafia**	**raske psüühikahäire**	**muu erivajadus**	**mõõdukas intellektipuue**	**düsleksia**	**liitpuue**	**andekus**	**kasvatusraskus**	**liikumispuue**	**raske somaatiline haigus**	**tervislikud põhjused**	**raske intellektipuue**	**nägemispuue**	**kuulmispuue**	**psüühilised erivajadused**	**koduõpe vanema soovil**	**düskalkuulia**	**sõltuvushäire**	
Õp arv / Levi-ku jrk	12685	8385	3047	1960	1842	1733	1497	1140	983	849	784	535	489	430	405	381	372	331	309	300	234	208	127	120	116	28	
1	x																										6738
2		x																									4277
3	x	x																									2986
4			x																								1165
5					x																						822
6						x																					812
7	x		x																								564
8				x																							554
9															x												374
10	x					x																					293
11								x																			259
12							x																				242
13	x				x																						183
14											x																172
15									x																		139
16		x				x																					136
17										x																	134
18																			x								131
19	x						x																				122
20												x															118
21																											117
22	x	x				x																					117

Allikas: EHIS, autorite arvutused

Juhis tabeli lugemiseks: nt rida 1 – rist lahtris kirjutamis-, arvutamis- või lugemisraskus näitab, et kõige sagedamini määratakse HEV-ina üksinda kirjutamis-, arvutamis- või lugemisraskust ning selliselt on seda määratud 6738 lapsele (kombinatsioonide sagedus), üldse kokku kõikides erinevates kombinatsioonides on kirjutamis-, arvutamis või lugemisraskust määratud 12 685 õpilasele. Rida 16 – sageduselt 16 HEV-ide kombinatsioon on ajutine õpiraskus koos õppekeelest erineva koduse keelega. Sellist HEV-ide kombinatsiooni on määratud 136 õpilasele.

Kokkuvõttes, kuigi EHIS-es registreeritakse umbes kolmkümmend erinevat HEV kategooriat, siis HEV liikide kombinatsioone on väga palju ja õpilaste arvud, kellel ühesuguseid kombinatsioone esineb, kujunevad väikesteks. Selline olukord toob välja individuaalse lähenemise tähtsuse hariduslike erivajadustega õpilaste õppe korraldamisel ja kohanduste tegemisel, kuna ühesuguste hariduslike erivajadustega õpilaste arvud on väikesed.

2.2.4 HEV 1 ja HEV2 levik

Kuna õpilastel on väga palju erinevaid erivajaduste kombinatsioone, siis üksikute erivajaduste levik ei anna ülevaadet raskemate ja kergemate erivajadustega õpilaste arvudest ja nende muutustest. Selleks vaatame erivajadustega õpilaste arve suuremate erivajadustega kategooriate (HEV1, HEAV1a, HEV1b, HEV2) lõikes. Kategooriad on koostatud nii, et isegi juhul, kui õpilasel, kellel on raskem HEV on ka kergemasse HEV kategooriasse kuuluv HEV, siis loetakse see õpilane raskema HEV-iga gruppi. Seega on grupid üksteist välistavad. Raskemate ja kergemate erivajadustega õpilaste arvu muutust illustreerib järgnev joonis. Nagu juba eelnevalt välja tuli, siis HEV1 esineb oluliselt sagedamini kui HEV2.

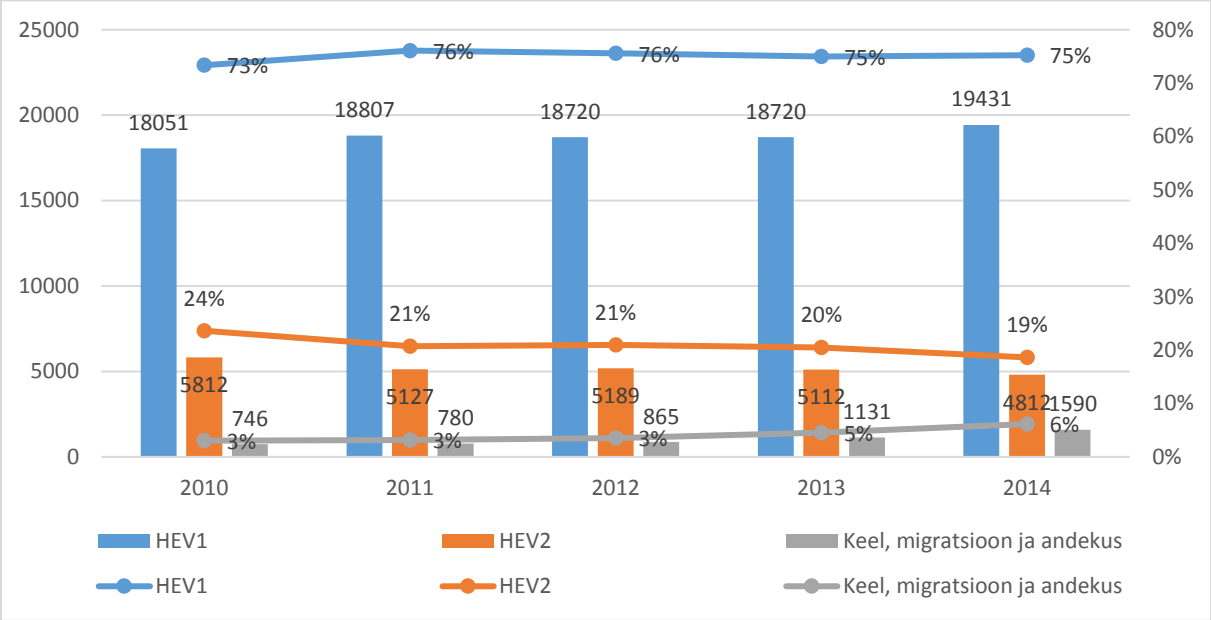

Joonis 10. Põhikooli õpilaste arv (vasak skaala) ja osakaal (parem skaala) HEV liikide lõikes (HEV1, HEV2 ja muud)
Allikas: EHIS, autorite arvutused

HEV õpilastest valdav enamik (kolmveerand) on ainult HEV1 määratlusega, HEV2 määratlusega õpilaste osakaal on ligi viiendik ja see on aja jooksul veidi langenud. Osa sellest langusest võib olla tingitud HEV klassifikatsioonide muutusest aja jooksul ning nende jagunemisest HEV1 ja HEV2 vahel. Juhul, kui lapsele on määratud HEV2, siis suure tõenäosusega (rohkem kui pooltel juhtudel) on talle määratud ka HEV1.

HEV1 jagamisel omakorda kergemateks erivajadusteks (HEV1a) ja keerulisemateks erivajadusteks (HEV1b) on näha, et jaotust mõjutab 2010. aastal toimunud klassifikaatori muutus (vt Joonis 11). Kergemateks erivajadusteks loeme kooli poolt määratavaid erivajadusi: arvutamis-, kirjutamis- ja lugemisraskus ning ajutine õpiraskus. Esimest neist enne 2010. aastat ei määratud ning määrati ainult düsgraafia, düsleksia ja düskalkuulia, mille meie klassifitseerime keerukamaks meetmeks HEV1b alla, kuna nende ületamiseks on vajalik õppekava kohandamine ja selle jaoks omakorda NÕK soovitus. Seoses lihtsama HEV kategooria tekkimisega liigitati paljud varasemalt keerukamateks erivajadusteks märgitud vajadused arvutamis-, kirjutamis ja lugemisraskuse alla. See selgitab perioodi alguses toimunud järsku hüpet HEV1a kasvus ning HEV1b languses.

Järgnevalt jooniselt on näha, et kõikidest HEV-idest kõige suurema osakaalu moodustavad õpilased, kellel on ainult kerged erivajadused HEV1a (2014. aastal 67% HEV õpilastest, v.a keele ja andekusega seotud HEV õpilased), veidi keerukamad erivajadused on 14% ja keerukad tervisega seotud erivajadused viiendikul.

Kergemate erivajaduste märkimine on veidi kasvanud samas kui keerukamate erivajaduste märkimine nii absoluut- kui suhtelises mahus vähenenud.

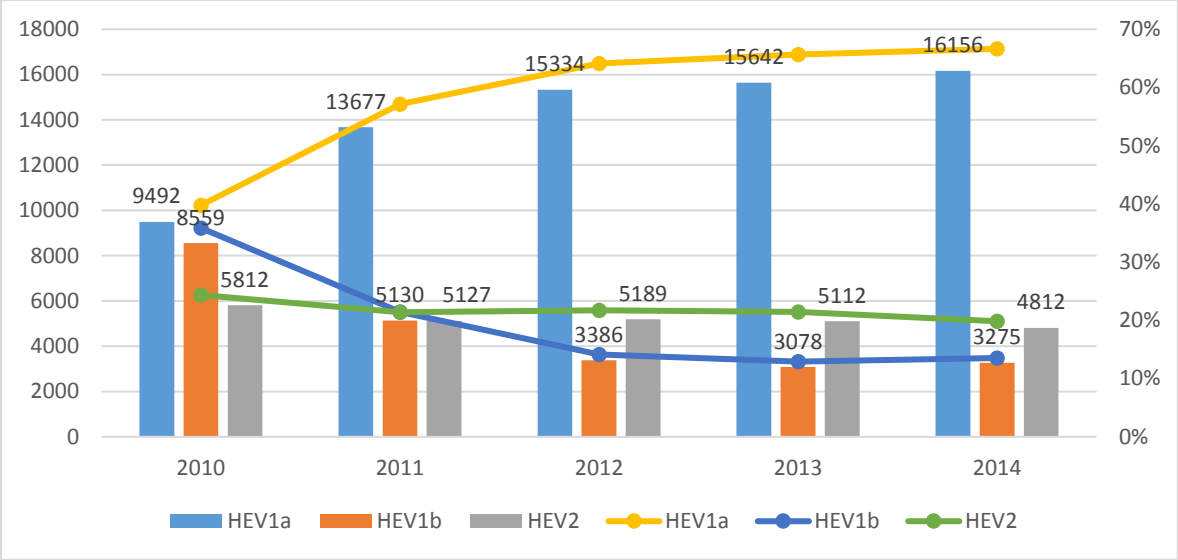

Joonis 11. Õpilaste osakaal HEV põhikooli õpilaste seas (jooned paremal skaalal) ja õpilaste arv (tulbad vasakul skaalal) HEV liikide lõikes (HEV1a, HEV1b ja HEV2)
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Kokkuvõttes on HEV õpilaste osakaal viimase viie aasta jooksul väga vähe kasvanud, kuigi 2006. aastaga võrreldes on HEV-e oluliselt rohkem märgitud. See viitab sisulisele muutusele hariduslike erivajaduste käsitlemisel hariduskorralduses, kus erivajadusi märgatakse enam ning nendega tegeletakse rohkem. Kõige sagedasemad ja enam levinud on kerged HEV-id nagu kirjutamis-, arvutamis- ja lugemisraskus ning ajutine õpiraskus. Nende kahte liiki HEV-idega õpilased moodustavad 67% kõikidest HEV õpilastest ning nende märkimine on aja jooksul kõige enam kasvanud. Veidi keerulisemate HEV-ide (HEV1b) märkimine on aja jooksul seevastu langenud. Keerulisemad HEV-id (HEV2) on aja jooksul püsinud väikese langustrendiga enam-vähem samal tasemel. Sageli esinevad erinevad HEV-id õpilastel samal ajal nii, et HEV-ide kombinatsioone on väga palju ning see nõuab kõikidele õpilastele individuaalset lähenemist. Väga erinevate HEV kombinatsioonide samaaegne esinemine teeb keerukaks ühelt poolt õpilase täpsetele vajadustele vastavate tugimeetmete ja õppe kohanduste kombinatsiooni koostamise ja rakendamise, aga teiselt poolt ka meetmete tulemuslikkuse analüüsi.

2.3 HEV sotsiaaldemograafiline jagunemine

2.3.1 Vanuseline jagunemine

Vanuselise jagunemise heaks lähendiks on klasside lõikes HEV õpilaste arv ja osakaal. Analüüsides HEV õpilaste jaotust klassiastmete lõikes ilmneb, et enamik HEV õpilasi on **algklasside õpilased**. Esimese nelja klassi õpilased moodustavad veidi enam kui poole kõikides üldhariduskoolides õppivatest HEV määratlustega õpilastest (Joonis 12).

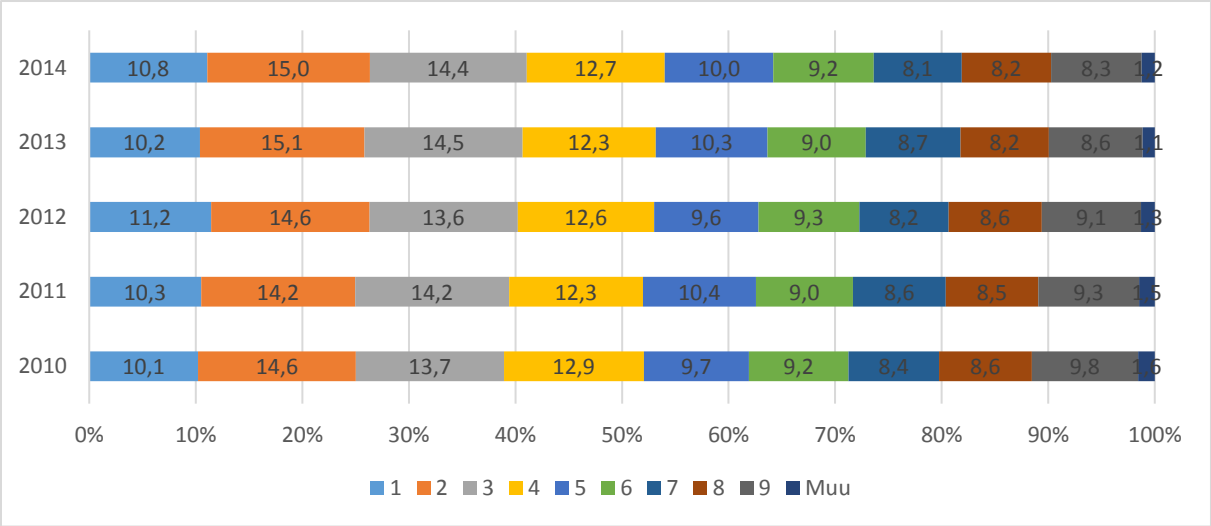

Joonis 12. HEV õpilaste jagunemine klasside vahel (% HEV õpilastest)
Märkus: muu tähistab pikendatud ja lisaõppe aastal õppivaid õpilasi ning määramata klassiga lapsi.
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Algklassides määratakse HEV suhteliselt sagedamini (vt Joonis 13). Klasside osakaalud veidi kõiguvad aastati (ühe protsendipunkti piires), aga üle aastate ei ole trendi ühes või teises suunas. Suurim on HEV määratlusega õpilaste osakaal 2.-4. klassini, kus on enam kui veerandile õpilastest määratud HEV. Esimeses, viiendas ja kuuendas klassis on ligi viiendikul HEV ning põhikooli kolmandas astmes on ligi 18% HEV-iga. Lisaõppeaasta ja lihtsustatud õppekava alusel pikendatud õppel õppivatele õpilastele on pea kõigile määratud HEV. Üksikud, kellele ei ole HEV määratud, on tõenäoliselt kooli poolne eksitus registriandmete täitmisel[9].

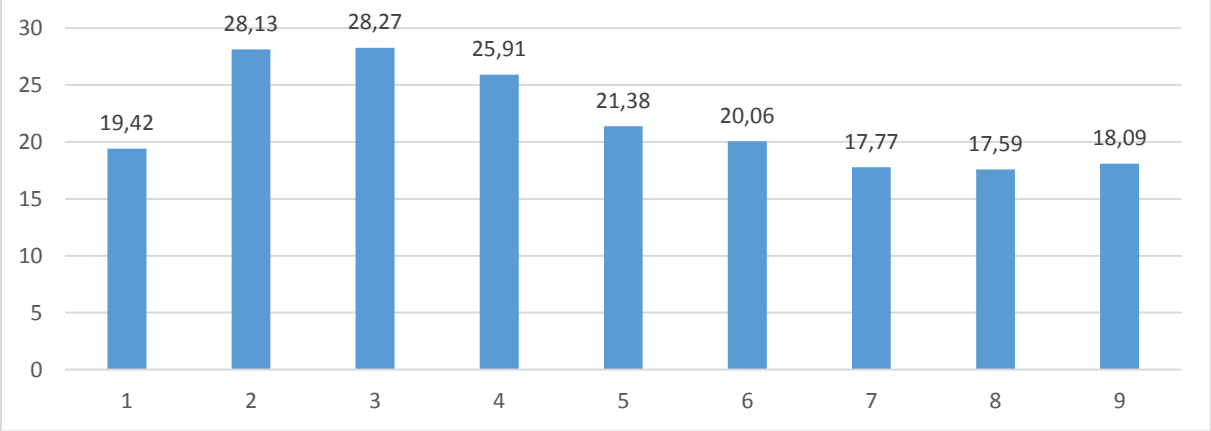

Joonis 13. HEV õpilaste osakaal klassi õpilastest 2014. aastal
Allikas: EHIS, autorite arvutused

2.3.2 Sooline jagunemine

Põhikoolis oli 2014. aastal HEV määratud 27,5% poistele ja 16,6% tüdrukutele, kes õppisid põhikooli tasemel. Aastatel 2010-2013 olid need osakaalud sarnased. **Poistel on seega oluliselt sagedamini hariduslikke erivajadusi kui tüdrukutel või neid pannakse sagedamini tähele ja märgitakse üles.**

[9] Üheksa õpilast oli 2014. aastal selliseid, kes õppisid lisaõppeaastal, aga kellel ei olnud märgitud samal aastal HEV-i. 2013. a oli 15 õpilast lisaõppeaastal või pikendatud õppel, kellele ei olnud märgitud HEV-i. Kuna neile õpilastele ei ole registris erivajadust märgitud, siis ei kajastu nad HEV statistika ülevaates.

2.3.3 Keeleline jagunemine

Emakeelena eesti keelt rääkivate õpilaste ja teisi keeli koduse keelena rääkivate õpilaste seas on aja jooksul olnud süstemaatiline erinevus. Eesti keelt emakeelena rääkivate õpilaste seas on igal aastal HEV-e registreeritud rohkem. Samas on see erinevus aja jooksul vähenenud, sest 2010. aastal oli erinevus 5 protsendipunkti ja 2014. aastal 2 protsendipunkti.

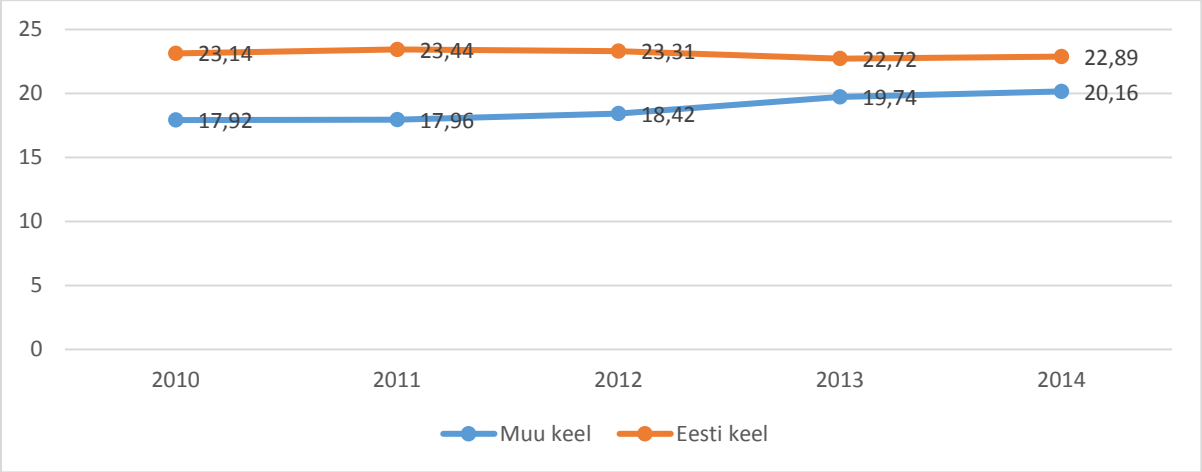

Joonis 14. HEV õpilaste osakaal põhikooli tasemel õppivatest õpilastest koduse keele lõikes (sh keelest ja sotsiaalsest olukorrast tulenevad HEV liigid)
Allikas: EHIS, autorite arvutused

HEV määramiste osakaal eesti keelest erineva koduse keelega õpilastele on kasvanud aja jooksul just keeleliste erivajaduste sagedasemast märkimisest. Kui jätame kõrvale HEV liigid, mis pole selles uuringus keskseks huviobjektiks (eesti keelest erinevat keelt koduse keelena kõnelevad õpilased, uusimmigrandid või kaua välismaises koolis õppinud õpilased, andekus), siis suureneb koduse keele järgi HEV erinevus 5-6 protsendipunktini (vt Joonis 15).

Kuna puudub selge süsteemne põhjus eristuste selgitamiseks, siis võib andmete põhjal oletada, et muu emakeelega õpilaste hariduslikud erivajadused on alaregistreeritud. See võib tuleneda koolide erinevast EHIS-e täitmise praktikast või HEV määramise ja vajaduste ületamiseks vajalike meetmete nõustamise puudulikkusest, aga võib peegeldada ka kultuurilisi erisusi

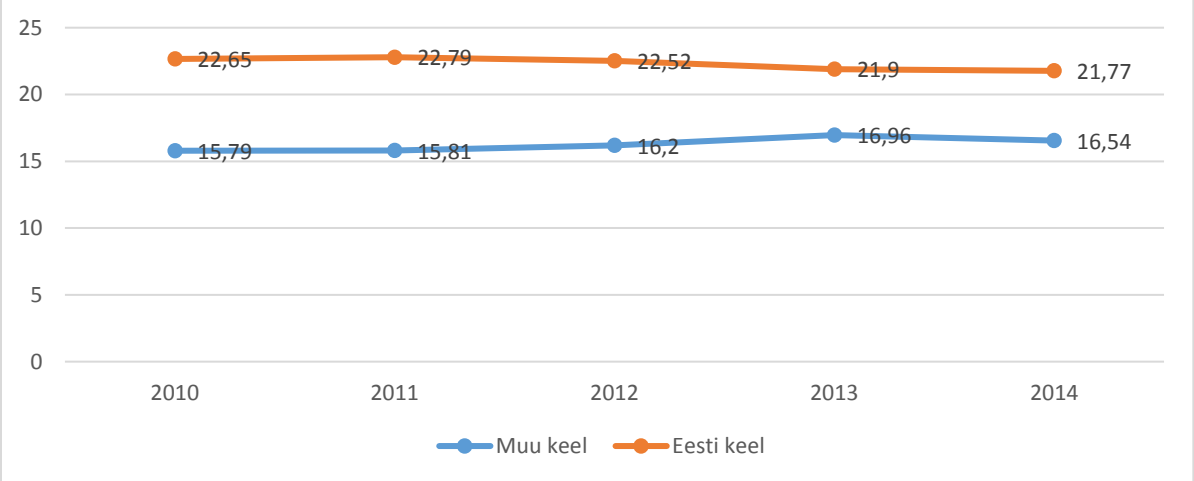

Joonis 15. HEV õpilaste osakaal põhikooli tasemel õppivatest õpilastest koduse keele lõikes (v.a keelest ja sotsiaalsest olukorrast tulenevad HEV liigid)
Allikas: EHIS, autorite arvutused

2.3.4 Maakondlik jagunemine

Maakonniti on HEV õpilaste osakaal kõikidest maakonna põhikoolis õppivatest õpilastest väga erinev kõikudes 17-18%-st Ida-Viru- ja Harjumaal kolmandiku või rohkemani Võru- ja Jõgevamaal. Eraldi oleks vaja uurida ja välja selgitada, millest tulenevad nii suured maakondlikud erinevused. Ka 2006. aasta andmeid analüüsinud Kanep (2008 lk 6) leidis, et Harju ja Ida-Viru maakondade koolides oli HEV õpilaste osakaal oluliselt madalam (9%) ning kõrgem Jõgeva, Lääne-Viru ja Põlva maakondades (25-26%). Seega on süstemaatilised ja suured erinevused maakonniti HEV määramisel. Ida-Viru ja Harju maakonna madalat HEV õpilaste osakaalu selgitab osaliselt ka koduse keele järgi esinev erinevus HEV märkimises (vt ptk. 2.3.3), mis on tõenäoliselt seotud venekeelsetes koolides esineva teistsuguse teadlikkuse ja kultuurilise taustaga. Samas ei selgita kõiki maakondlikke erinevusi rahvuste kompositsioon.

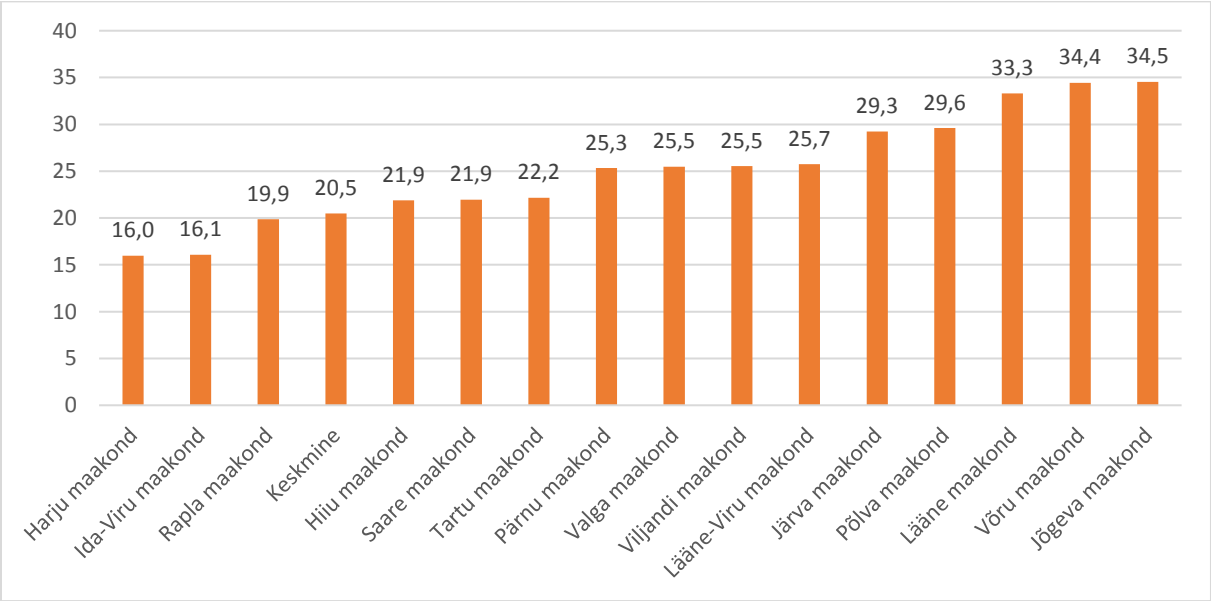

Joonis 16. HEV õpilaste osakaal põhikoolis õppivatest õpilastest elukoha maakonna järgi 2014. aastal (% kõikidest põhikooli õpilastest)
Allikas: EHIS, autorite arvutused

HEV õpilaste osakaalu maakonna õpilaste seas võib Eestis mõjutada ka erikoolide asukoht ning lapsevanemate elukoha valik vastavalt erikooli olemasolule piirkonnas. Juhul, kui jätta kõrvale erikoolides õppivad lapsed, kelle vanemad võivad olla valinud elukoha sobiva erikooli lähedale, säilivad HEV õpilaste osakaaludes ikkagi maakonniti suured erinevused (vt Joonis 17). Veidi muutub maakondade järjestus, kuid suurima ja väiksema osakaaluga maakondade vahe on siiski enam kui kahekordne.

HEV õpilaste osakaalu piirkonnas võivad mõjutada ka piirkonniti erinevad sotsiaalmajanduslikud olud. Halvemate sotsiaalmajanduslike olude korral on enam lapsi, kellel puudub vajalik kodune toetus ja kes seetõttu vajavad lisaressursse koolist (nt erikoolide juures oleva õpilaskodu vajadus, kui vanemad käivad kaugel tööl). Statistilise analüüsiga selliseid seoseid otseselt ei tuvastatud, kuid vähemalt osaliselt võib see selgitada piirkondlikke erinevusi.

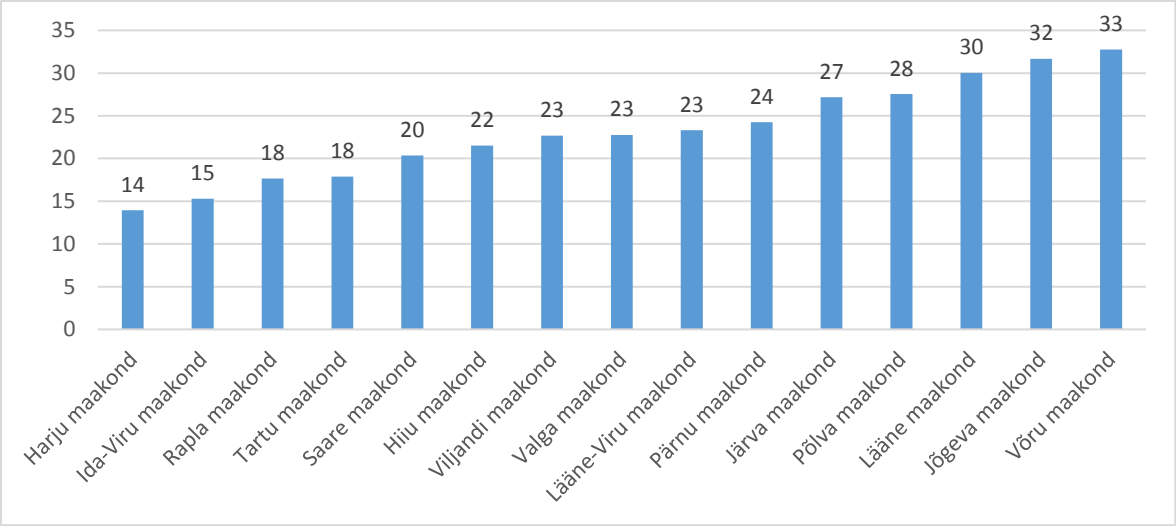

Joonis 17. HEVga põhikooli õpilaste osakaal (% põhikooli õpilastest) v.a erikoolides õppivad õpilased
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Suure osa HEV-ide määramisel mängib olulist rolli NÕK. Maakondlike NÕK-ide töö erinemisest võib tuleneda HEV-iga õpilaste arvude erinevus. NÕK soovitusi tehakse enim suurimates omavalitsustes nagu Tallinn ja Tartu, kus on enim kooliealisi lapsi. Kui vaadata NÕK poolt tehtud soovituste suhet õpilaste arvu on suurim osakaal aga Järva- ja Jõgevamaal. Alla 2% ehk madalaimad määrad on Harju-, Valga-, Rapla ja Ida-Virumaal. Erinevused suurima ja madalaima HEV õpilaste osakaaluga maakondades on enam kui kahekordsed. Kuigi Võrumaal on HEV õpilaste osakaal kõrge, ei ole seal teistega võrreldes oluliselt suurem NÕK soovitustega õpilaste arv, st rohkem määratakse kergemaid HEV-e koolis. Kokkuvõttes ei ole selge, kas HEV õpilaste maakondlikud erinevused tulenevad NÕK-i töö erinevustest, piiratud haridusvalikutest või ongi tegu süstemaatilise erinevusega HEV-ide esinemissageduse vahel piirkonniti.

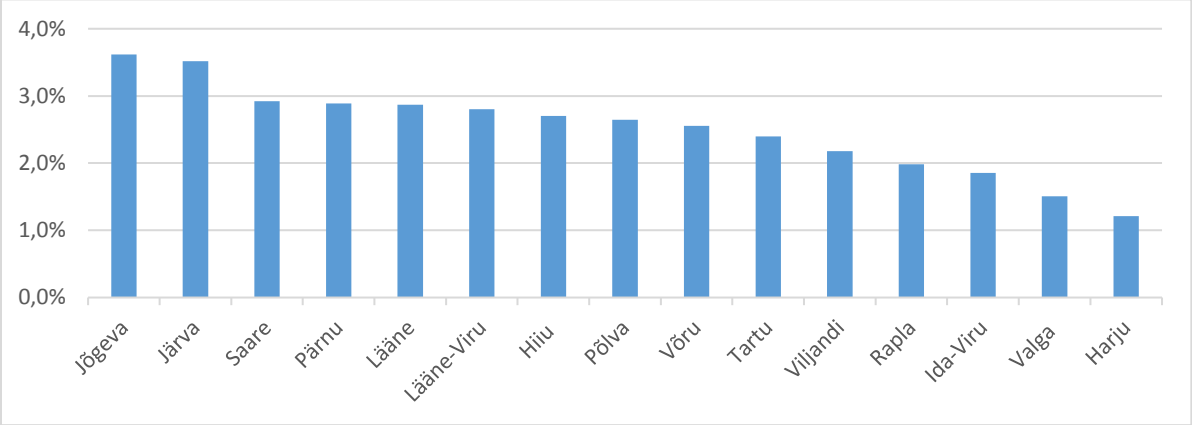

Joonis 18 Maakondlike NÕK soovituste arvu suhe põhikooli õpilaste koguarvu 2015, arv haldusüksuste lõikes
Märkus: Õpilaste arv EHISest 2014 novembri seisuga, NÕK soovitused 2015 kalendriaasta kohta.

Allikas: Innove ja EHIS

Kokkuvõttes on HEVide levikus olulisi sotsiaaldemograafilisi erinevusi soo, vanuse, rahvuse ja geograafilise piirkonna lõikes: poistel, noorematel, koduse eesti keelega õpilastel ja Jõgeva-, Järva- ning Läänemaal elavatel õpilastel on oluliselt sagedamini HEV märgitud. Erinevuste põhjused vajavad eraldi analüüsi, kuid osaliselt võivad need tuleneda sellest, et erinevates piirkondades või keelekeskkondades on HEV käsitlemisel erinev tava ning praktika.

2.3.5 HEV õpilaste jagunemine koolide omandivormi lõikes

HEV õpilastest nagu ka neist, kellel ei ole HEV-i, õpib suurim osa munitsipaalomanduses olevates koolides (vt Joonis 19). Riigikoolides õppivate osakaal on HEV õpilaste seas suurem kui nende seas, kellel ei ole HEV-i, sest riik on seadusega võtnud kohustuse pidada ressursimahukate hariduslike erivajadustega õpilaste koole. HEV õpilaste seas seevastu on erakoolides õppivaid vähem kui nende seas, kellel pole HEV määratud.

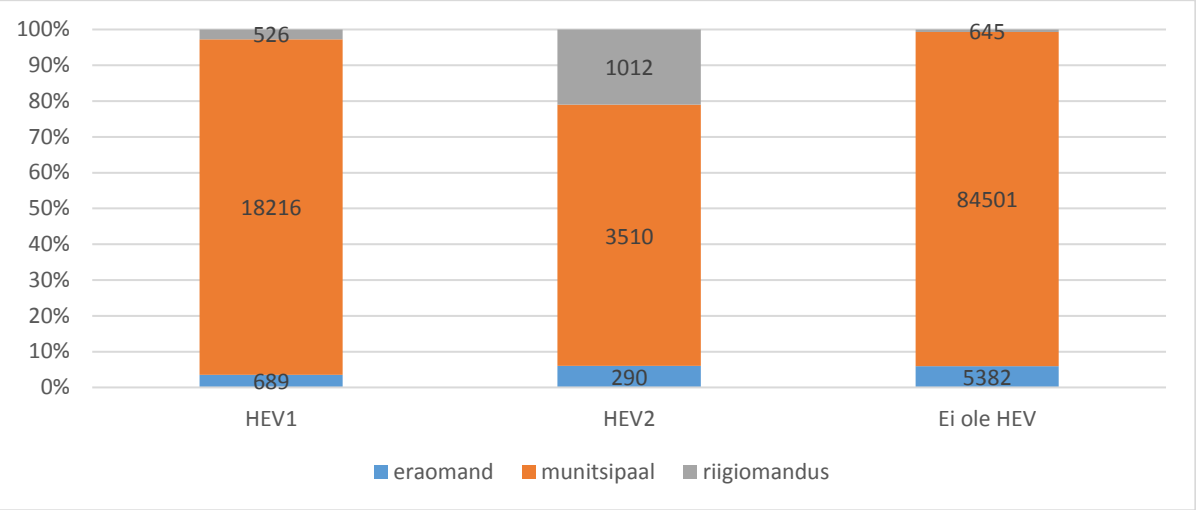

Joonis 19. HEV ja ilma HEV määratluseta põhikooli õpilaste jagunemine koolide vahel omandivormi lõikes 2014. aastal
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Riigikoolide osatähtsus HEV õpilaste koolina on aja jooksul veidi vähenenud (vt Joonis 20), munitsipaalkoolide osatähtsus jäänud HEV1 õpilaste osas samale tasemele (vt Joonis 21), HEV2 õpilaste osakaal on kasvanud. Erakoolide osatähtsus on samuti veidi tõusnud (vt Joonis 22). See on kooskõlas erakoolide osatähtsuse ja neis õppivate õpilaste arvu üldise kasvuga 4483 õpilaselt 2010. aastal 6509 õpilaseni 2014. aastal (kasv 45%).

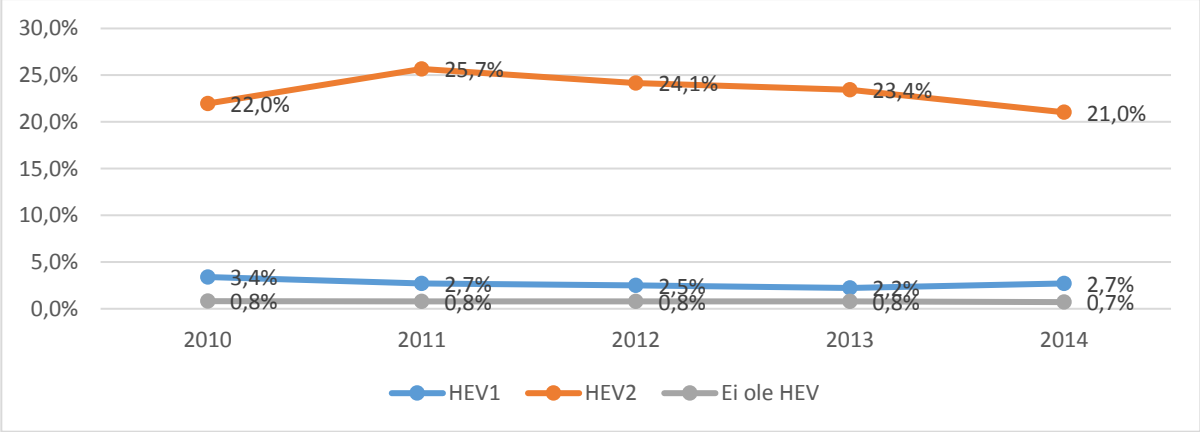

Joonis 20. HEV õpilaste osakaal HEV liikide lõikes, kes õpivad riigikoolides
Allikas: EHIS, autorite arvutused

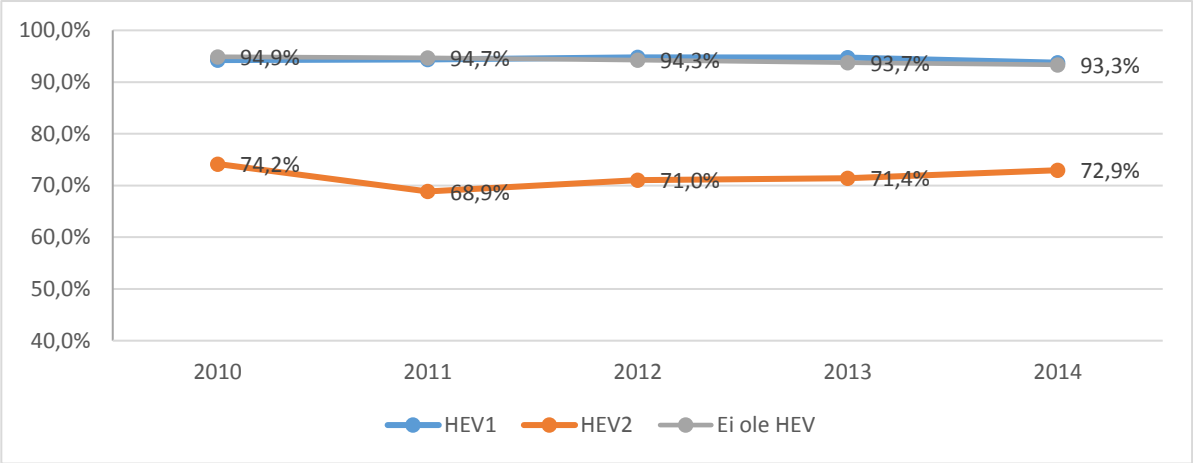

Joonis 21. HEV õpilaste osakaal, kes õpivad munitsipaalkoolides
Allikas: EHIS, autorite arvutused

**HEV1 ja ei ole HEV jooned on joonisel kattuvad*

HEV liikide lõikes on riigikoolide osatähtsus suurem just HEV2 määratlusega õpilaste õppimiskohana (Joonis 19). Aga eraomanduses olevates koolides on suhteliselt rohkem HEV2 õpilasi. See näitab, et erikoolidel on oluline roll HEV2 õpilaste õppimiskohana.

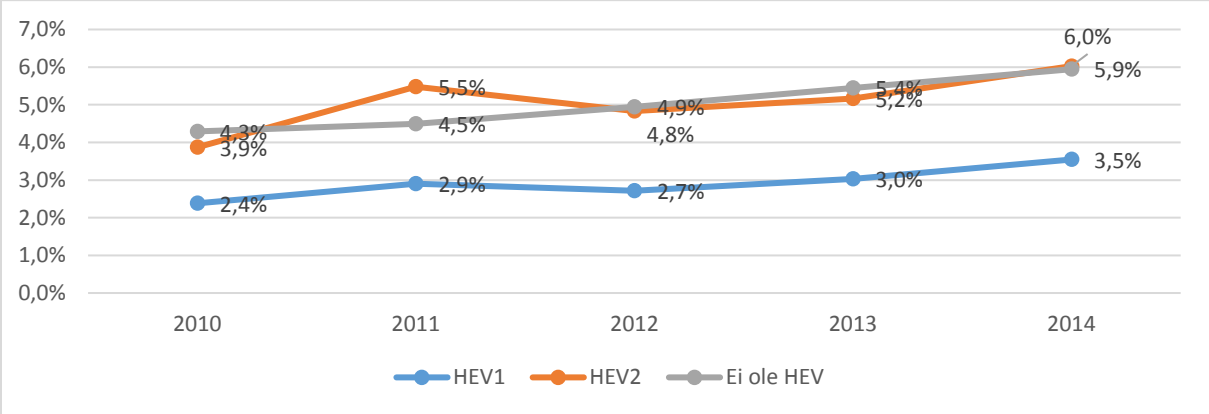

Joonis 22. HEV ja ilma HEV määratluseta õpilaste osakaal, kes õpivad erakoolides
Allikas: EHIS, autorite arvutused

2.3.6 HEV õpilaste jagunemine õppekavade lõikes

Suurem osa HEV õpilastest õpivad RÕK-i järgi ja nende osakaal ei ole aja jooksul märkimisväärselt muutunud (vt Joonis 23). Riikliku lihtsustatud põhikooli õppekava lihtsustatud õppel (LÕK) õpib ca 8%, toimetulekuõppel 2,5% ja hooldusõppel 1,1% haridusliku erivajadusega õpilastest.

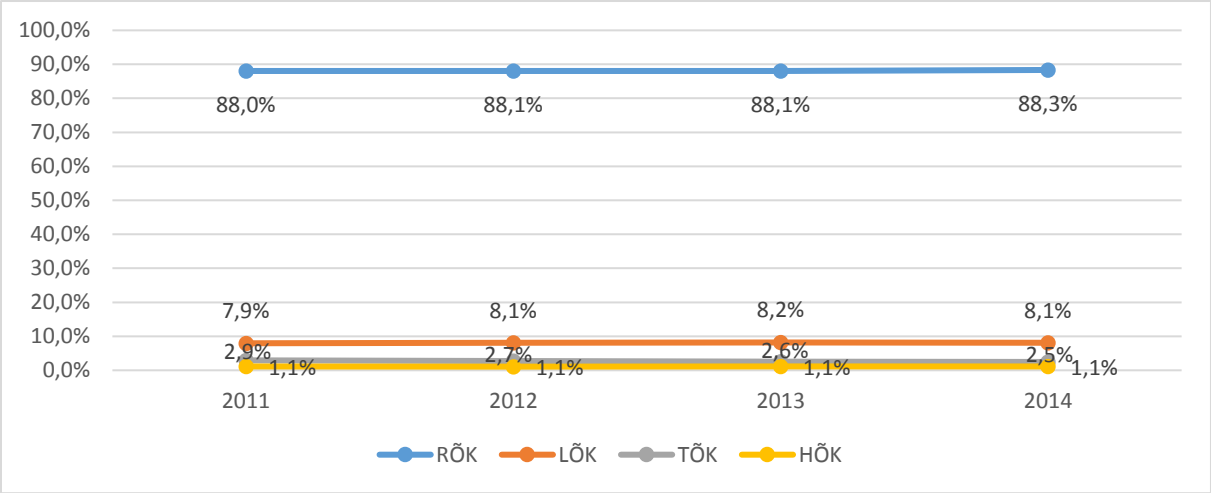

Joonis 23. HEV õpilaste jagunemine (%) õppekavade järgi
Allikas: EHIS, autorite arvutused

HEV-i üldiste kategooriate järgi erineb õpilase osakaal õppekavade lõikes. HEV1a õpilastest õpivad pea kõik (98%) RÕK järgi ja lihtsustatud õppel õpib vaid 2%. HEV1a õpilaste jaotuse osas õppekavade lõikes olulisi muutusi pole toimunud. HEV1b õpilastest õpib seevastu ca kaks-kolmandikku RÕK-i järgi ja lihtsustatud õppe osakaal on üks-kolmandik (Joonis 24). Seejuures on aja jooksul toimunud HEV1b alla klassifitseeritud õpilaste seas lihtsustatud õppel olevate õpilaste arvu suhteline kasv ning RÕK-i järgi õppivate õpilaste osakaalu langus. Kuna keskmiselt pole HEV õpilaste õppekavade jaotus oluliselt muutunud, siis selgitab seda muutust tõenäoliselt HEV klassifikatsiooni muutus (2011. ja 2012 aasta vahel langes HEV1b liikidega õpilaste arv 5130-lt 3380-ni vt Joonis 11), mille tõttu varasemalt HEV1b alla klassifitseeritud erivajadustega õpilastele määrati pigem HEV1a alla liigituvaid kergemaid erivajadusi.

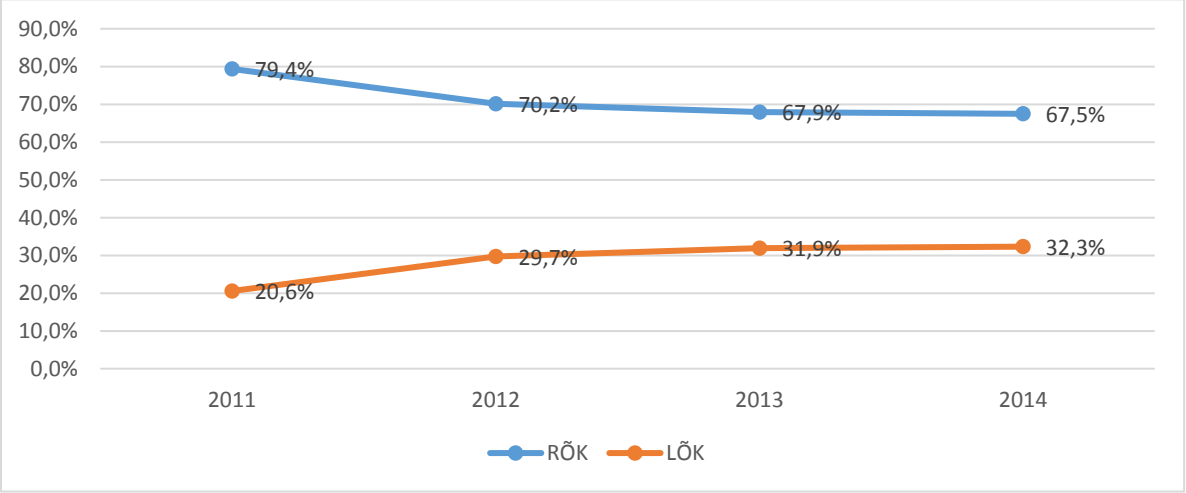

Joonis 24. HEV1b õpilaste (%) jagunemine õppekavade järgi
Allikas: EHIS, autorite arvutused

HEV2 alla liigitatud erivajadusega õpilastest õpib suurem osa kui HEV1b õpilastest RÕK järgi (Joonis 25). Samas on HEV2 õpilastest osad ka HÕK ja TÕK õppel, mida HEV1b seas pole. TÕK ja LÕK õppel on HEV2 õpilastest kumbagi veidi enam kui kümnendikul ning HÕK ca 6%-l.

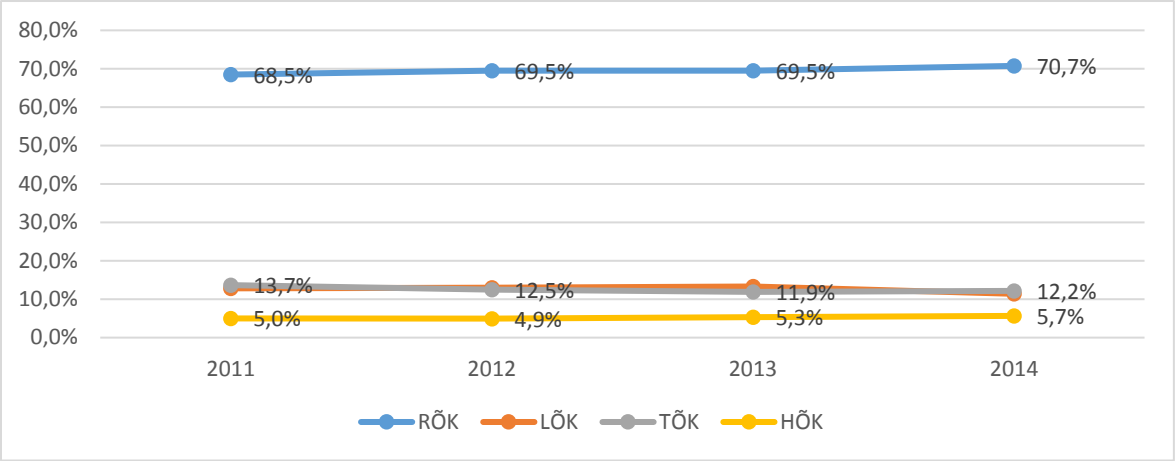

Joonis 25. HEV2 õpilaste jagunemine õppekavade järgi
Allikas: EHIS, autorite arvutused

EHIS-e põhjal on näha, et HEV-i või õppekava märkimine ei ole alati korrektne, mistõttu on LÕK, HÕK ja TÕK registri järgi üksikutel õpilastel, kellel HEV-i pole märgitud[10]. Eksimus registri täitmisel võib olla seotud nii sellega, et HEV on märkimata, kui sellega, et õppekava on valesti märgitud. Esimesel juhul on HEV levik Eestis mõnevõrra alahinnatud, teisel juhul on ülehinnatud põhikooli riikliku lihtsustatud õppekava levik. Mõlemal juhul on tegemist väikese veaga. Kui tegu on HEV-i märkimata jätmisega, siis on HEV õpilaste arv tegelikult 92 õpilase võrra suurem (0,35% kõikidest HEV õpilastest, 3,2% põhikooli riikliku lihtsustatud õppekava järgi õppivatest õpilastest).

3 Õpilaste kaasatus

3.1 Õppimine erikoolis, tavakooli eriklassis ja tavaklassis

3.1.1 Üldine HEV õpilaste kaasatus

Vaatlusaluste aastate jooksul on hariduslike **erivajadustega õpilaste koolis õppijate arv veidi vähenenud** ja tavakoolis õppijate arv kasvanud (vt Tabel 3 ja Joonis 26). Kasvatuslike erivajadustega õpilaste koolis õppivate HEV õpilaste arv on olnud stabiilselt 70 lähedal.

Tabel 3. Põhikooli tasemel õppivate HEV õpilaste jagunemine eri- ja tavakooli lõikes

	2010	2011	2012	2013	2014
Hariduslike erivajadustega õpilaste kool	3511	3400	3323	3213	3112
Kasvatuse eritingimustega kool	71	71	66	56	77
Tavakool	21027	21243	21385	21694	22644
Kokku	**24609**	**24714**	**24774**	**24963**	**25833**

Allikas: EHIS, autorite arvutused

Lisaks sellele, et absoluutarvuna on tavakoolides õppivate põhikooli HEV õpilaste arv veidi kasvanud, on kasvanud ka tavakoolis õppivate osakaal HEV õpilastest (2,2 protsendipunkti) (Joonis 26). Tavakoolis õppivate HEV õpilaste arv on kasvanud veelgi enam, kui vaadata pikemat perioodi. Kanep (2008 lk 16, joonis1.1) leidis, et 2006. aastal õppis tavakoolis 84,6% HEV õpilastest. Aastal 2014 õppis HEV õpilastest tavakoolis 87,7% ehk 3,1 protsendipunkti rohkem. Seega on nii pikemas kui lühemas perspektiivis täielik eraldatus mõnevõrra vähenenud.

[10] 2014. aastal oli selliseid järgmiselt: HÕK – 7, TÕK – 9, LÕK – 76 (vt lisajoonist teemaraporti lisast)

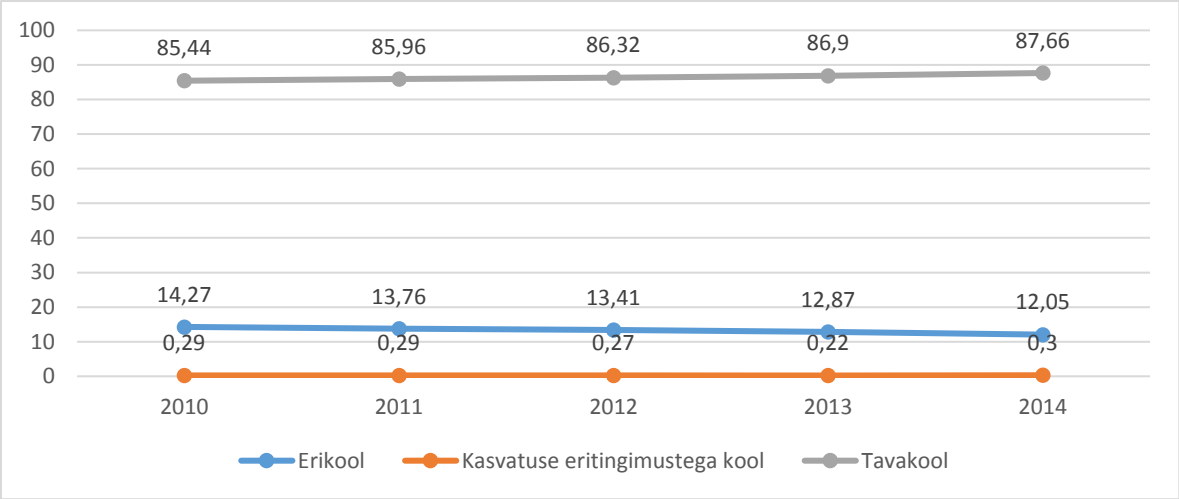

Joonis 26. Põhikooli tasemel tavakoolis õppivate HEV õpilaste osakaal kõikidest HEV õpilastest
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Tavakoolis õppivate HEV õpilaste osakaal on veidi kasvanud, aga see **kasv on toimunud eelkõige tavakooli eriklassides** õppivate arvelt (vt Joonis 27 ja Joonis 28). Mõningane absoluutarvuline kasv on toimunud ka tavaklassides õppivate HEV õpilaste seas (19973 aastal 2010 ja 20290 aastal 2014), seda selgitab aga eelkõige põhikooliealiste õpilaste arvu üldine kasv. **Osakaaluna on tavaklassis õppivate HEV õpilaste arv langenud.**

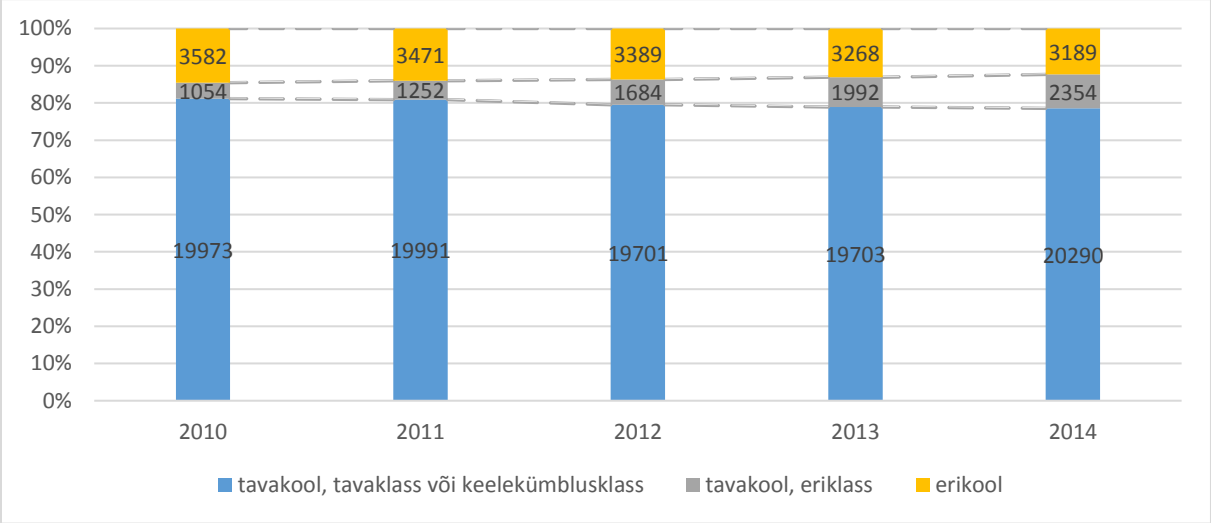

Joonis 27. Põhikoolis õppivate HEV õpilaste jagunemine klassi ja kooli liikide lõikes
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Tavakooli eriklassides õppivate HEV õpilaste osakaal on kasvanud ligi kaks korda 4,7% pealt 9,1%ni. Samal ajal on langenud nii erikoolides kui tavakooli tavaklassides õppivate õpilaste osakaalud. Seejuures on erikoolides õppivate õpilaste arv langenud absoluutmahus, samas kui tavaklassides on absoluutarvuna HEV õpilasi enam.

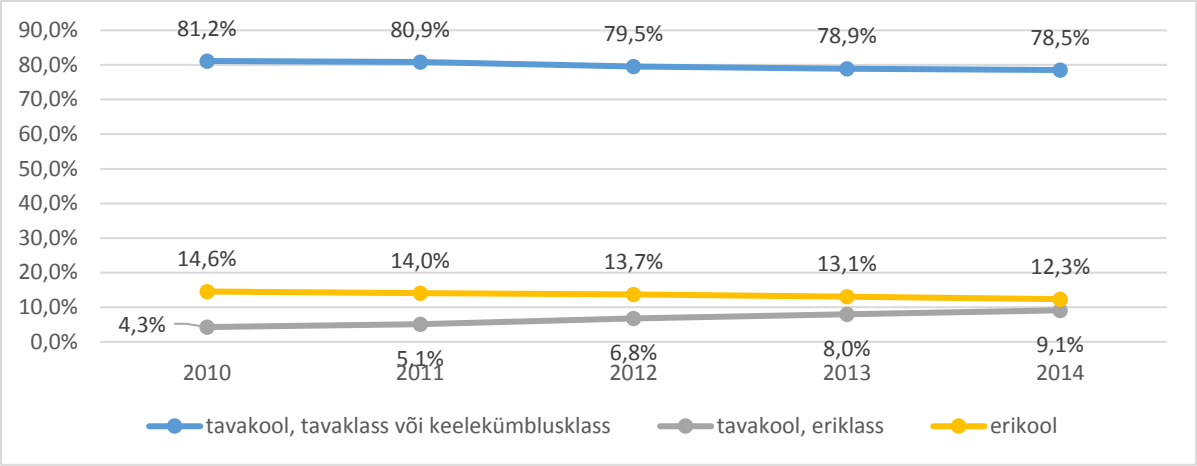

Joonis 28. Põhikoolis õppivate HEV õpilaste osakaal klassi ja kooli liikide lõikes
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Kokkuvõttes saab eelneva põhjal järeldada, et täielik eraldatus on vaatlusaluse viie aasta jooksul veidi ning kümne aasta perspektiivis märkimisväärselt vähenenud. Viimase viie aasta jooksul on see asendunud eelkõige osalise eraldatusega ehk õppimisega tavakooli eriklassides. Seejuures on osaline eraldatus kasvanud ühelt poolt erikoolides vähenemise aga teiselt poolt tavaklassides õppivate õpilaste arvu vähenemise tõttu. **Seega on osaline eraldatus kasvanud nii täieliku eraldatuse kui kaasatuse arvelt.**

3.1.2 Kaasatus HEV liikide lõikes

Erikoolide ja eriklasside õpilaste arv ja osakaal on erivajaduste lõikes erinev. HEV1 õpilastest õpib tavakooli tavaklassides ligi 90%, eriklassides 7% ning erikoolides vaid 5%. Viimastest enamik on HEV1b gruppi kuuluvad õpilased, HEV1a õpilastest on vähem kui 2% erikoolides.

Ka HEV1a grupi osas, kuhu kuuluvad ainult arvutamis-, lugemis- või kirjutamisraskuse või ajutise õpiraskusega õpilased, on samasugune trend märgatav (Joonis 39). Selles grupis on aga erikoolides ja eriklassides õppivate õpilaste suhtelised arvud väga väikesed ning võivad ilmestada vigu registri täitmisel HEV määratluse osas, mitte sisulist arengut HEV1a õpilaste õppekorralduses[11].

[11] 2014. aastal HEV1a gruppi kuuluvad õpilased, kes õppisid eriklassides jagunesid järgmiselt:

Klassi liik	HEV1a õpilaste arv
kasvatusraskustega õpilaste klass	4
käitumisprobleemidega laste klass	45
lihtsustatud õppel olevate õpilaste klass	87
tundeelu- ja käitumishäiretega laste klass	6
väikeklass	100
õpiraskustega õpilaste klass	199
ühe õpilase õpetamisele keskendunud õpe	6
Kokku	447

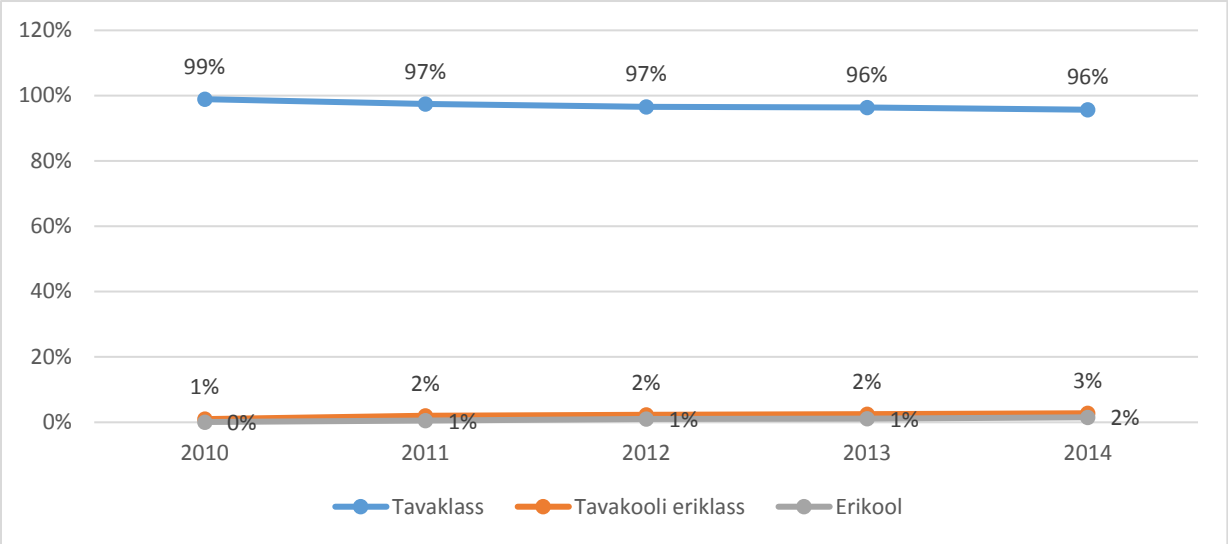

Joonis 29. HEV1a õpilaste õppimine erikoolides, eriklassides ja tavaklassides
Allikas: EHIS, autorite arvutused

HEV1b grupi osas on tavakooli eriklassides õppivate õpilaste osakaalu kasv, eelkõige tavaklassides õppivate õpilaste osakaalu vähenemise arvel, olnud veelgi suurem (Joonis 31). Sellest muutusest perioodi esimesed aastad kirjeldavad lisaks sisulisele muutusele HEV klassifikaatori kategooriate muutust, mistõttu võiks need vaatluse alt kõrvale jätta. Samas on trend jätkuv ka perioodi viimastel aastatel.

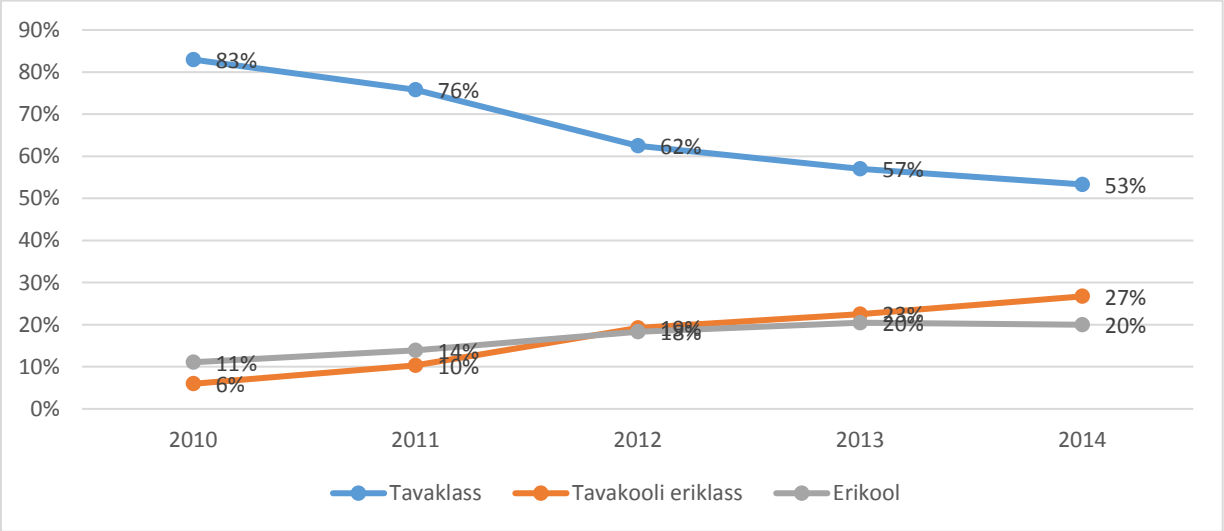

Joonis 30. HEV1b õpilaste õppimine erikoolides, eriklassides ja tavaklassides
Allikas: EHIS, autorite arvutused

HEV2 õpilastest õpib tavakooli tavaklassides 31%, eriklassides viiendik (21%) ning suurim osa HEV2 õpilastest õpib erikoolides.

HEV2 õpilastest on alates 2011. aastast erikoolides õppivate õpilaste osakaal langenud, aga veelgi enam on langenud tavaklassides õppivate õpilaste osakaal. Ainukesena on kasvanud tavakooli eriklassides õppivate õpilaste osakaal ja see kasv on olnud ligi kahekordne.

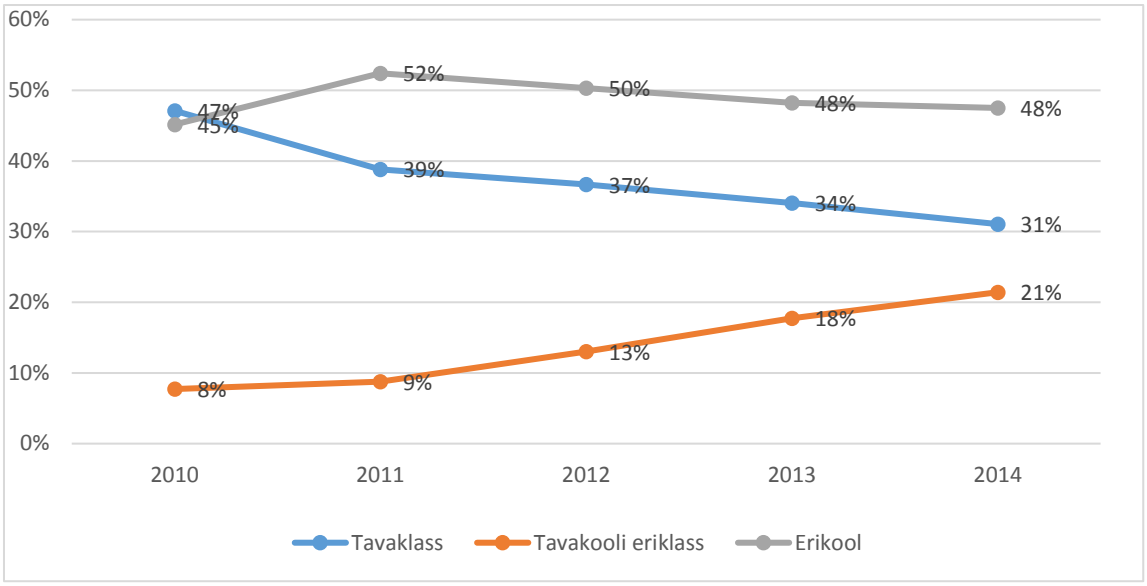

Joonis 31. HEV2 õpilaste õppimine erikoolides,eriklassides ja tavaklassides (protsentides)
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Kokkuvõttes on toimunud märgatav muutus **HEV1b õpilaste ja HEV2 õpilaste liikumises tavakooli eriklassi**. Selline liikumine on toimunud nii tavakooli tavaklasside kui erikoolides õppivate õpilaste arvel.

3.1.3 Kaasatus detailsete HEV kategooriate lõikes

Detailsete HEV kategooriate lõikes kaasatuse kirjeldamise teeb keerukaks see, et ühel õpilasel võib olla samaaegselt mitu HEV-i. Järgnevalt on siiski välja toodud HEV-kategooriate lõikes õpilaste jaotused, kuid tulemuste tõlgendamisel tuleb arvestada sellega, et tegemist ei ole nö puhaste kategooriatega. Nt võib õpilasel, kellele on määratud käitumishäire, olla samal ajal kerge intellektipuue, mis võib olla põhjuseks, miks laps õpib eriklassis. Võrdlust üle aastate mõjutab see, et HEV liigitust on aastate jooksul muudetud.

HEV1b liigitusega õpilaste seas on näha, et tavakooli eriklasside osakaal on kasvanud nende seas, kellel on düsgraafia, düskalkuulia või düsleksia. Nende õpilaste koguarv on aga oluliselt vähenenud nagu eelnevalt ka selgitatud, sest aastal 2010 loodi uus HEV kategooria lugemis-, kirjutamis või arvutamisraskus, mille alla liigituvad nüüd paljud õpilased, kellele varem oleks määratud düsgraafia, düsleksia või düskalkuulia. Selge tavaklasside osakaalu langus ja eriklasside osakaalu kasv on näha ka käitumishäiretega ja õpiraskusega õpilaste seas. Kerge intellektipuudega õpilaste osas on toimunud väike erikoolide osakaalu langus ja tavakooli eriklassi osakaalu kasv.

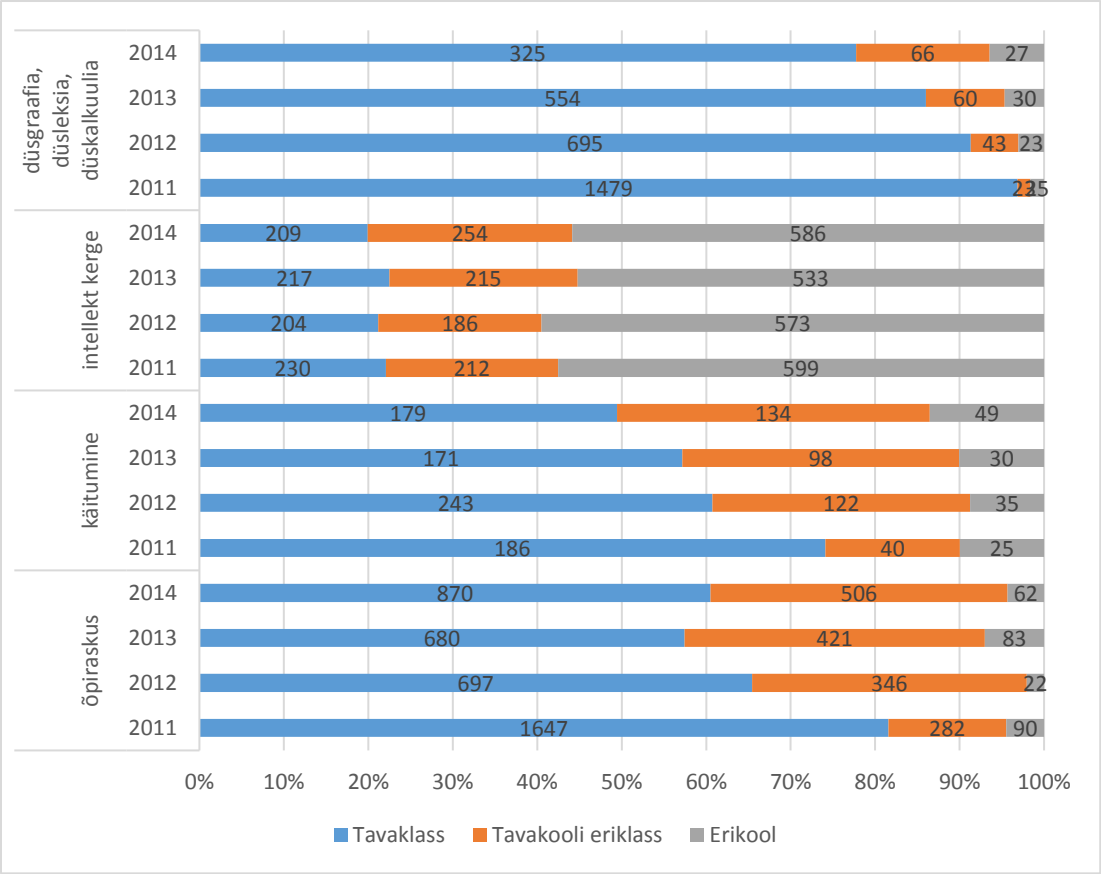

Joonis 32. HEV1b alla kuuluvate HEV liikide kaupa õpilaste jagunemine tavakooli tavaklassi, eriklassi ja erikooli vahel (2011-2014)
Allikas: EHIS, autori arvutused

Märkus: joonisel on esitatud õpilased, kellele on määratud vastav HEV kategooria ja ei ole HEV2 alla liigitatud HEV kategooriat. Õpilasel võib samal ajal olla teisi HEV1a või HEV1b alla liigitatud erivajaduse liike.

Puuetega õpilastest kuulmis- ja liikumispuudega õpilaste osas on tavakooli tavaklassis õppivate osakaal suurenenud erikoolis õppivate õpilaste osakaalu vähenemise arvelt. Samas on nägemispuudega õpilaste osas tavakoolide suhteline osakaal veidi langenud. Kõnepuuetega õpilaste osas on näha, et eriklassides õppivate osakaal on kasvanud nii tavaklassides kui erikoolides õppivate õpilaste arvelt. Siinkohal tuleb tähele panna, et puudest tuleneva HEV-iga lapsi ei ole väga palju, mistõttu mõjutavad üksikute õpilaste kooli ja klassi valikud osakaalude muutuseid märkimisväärselt.

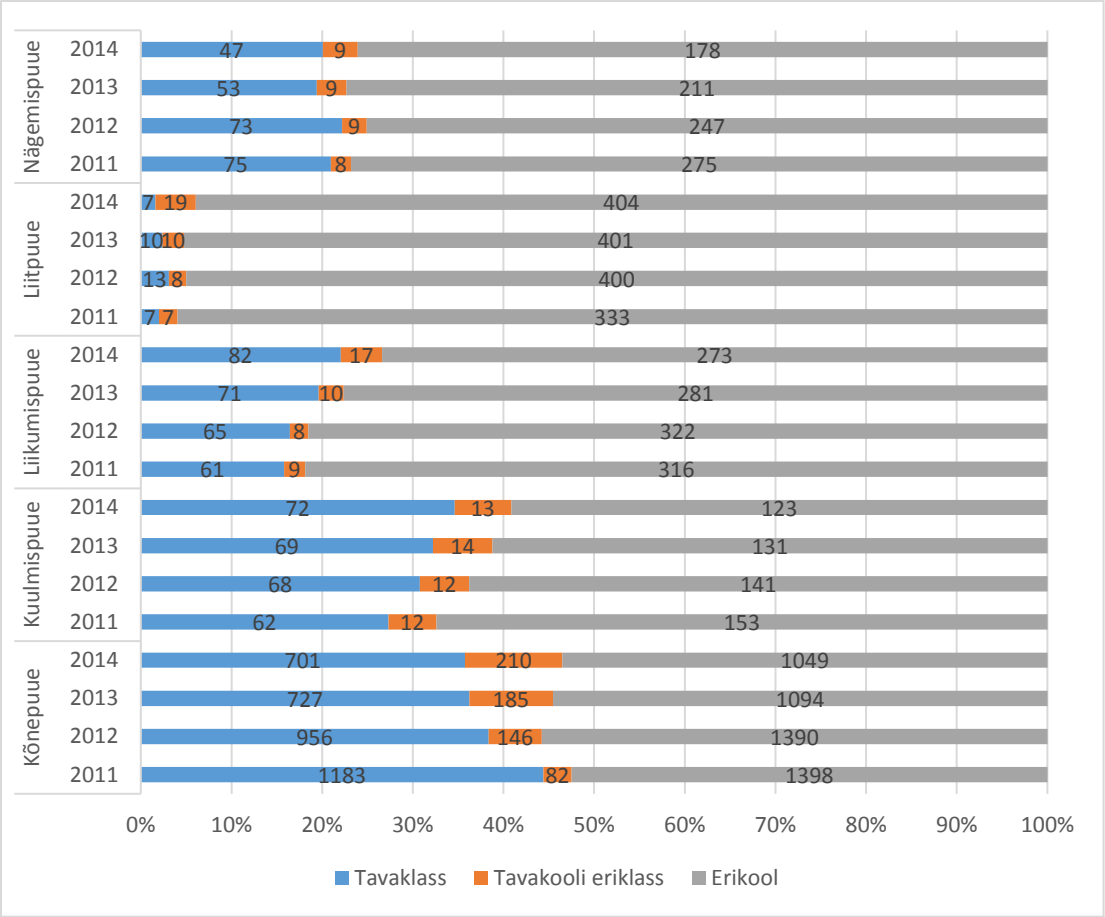

Joonis 33. HEV2 alla kuuluvate puudest tulenevate HEV liikide kaupa õpilaste jagunemine tavakooli tavaklassi, eriklassi ja erikooli vahel (2011-2014)

Puudest tuleneva HEV-iga õpilastest kaasatute osakaalu muutused on üsna väikesed. HEV2 alla kuuluvate ülejäänud kategooriate seas on oluliselt suurema muutusega gruppe (vt Joonis 34). Psüühiliste erivajaduste õpilaste seas on näha eriklassides õppivate õpilaste osakaalu kasvu, mistõttu on nii tavaklassides kui erikoolides õppivate õpilaste osakaal vähenenud. Kasvatusraskusega õpilastest on aja jooksul suhteliselt suurem osakaal õppimas tavaklassides ning vähenenud on nii erikoolis kui eriklassis õppivate õpilaste osakaal. Aktiivsus- ja tähelepanuhäirega õpilaste seas on kasvanud erikoolides õppivate õpilaste osakaal ja vähenenud tavakoolides õppivate osakaal. Samas on see HEV-i kategooria, mida märgitakse alates 2012. aastast ning esimestel aastatel võib olla muutunud sisuline aktiivsus- ja tähelepanuhäire määramine[12].

[12] Aktiivsus- ja tähelepanuhäire (ATH) on määratud 2014. aastal 1497 õpilasele, neist vaid 244 on sellised, mille korral pole muid HEV-i kategooriaid määratud. Enamasti on samal ajal määratud mõni muu HEV kategooria (sagedasemaid on raske või püsiv psüühikahäire 312 õpilasel, õpiraskus 414 õpilasel, ajutine õpiraskus 213 õpilasel, käitumisraskus 262 õpilasel, arvutamis- kirjutamis või lugemisraskus 587 õpilasel). Samad HEV kategooriad olid ka sagedasemad HEV määratlused õpilastel, kellel 2014. aastal oli määratud ATH, aga varasematel aastatel oli määratud mingi muu HEV kategooria. Õpilasi, kellel oli 2014. a ATH ning 2010. a mingi muu HEV kategooria, oli kokku 926. 2010. aastal oli neist 241-le määratud õpiraskus, 158-le psüühikahäired, 153-le ajutine õpiraskus, kõnepuue 150-le, düsgraafia 124-le ja tervisest tulenev HEV 100le. Palusid muid HEV kategooriaid oli samuti märgitud, aga vähem kui sajale õpilasele.

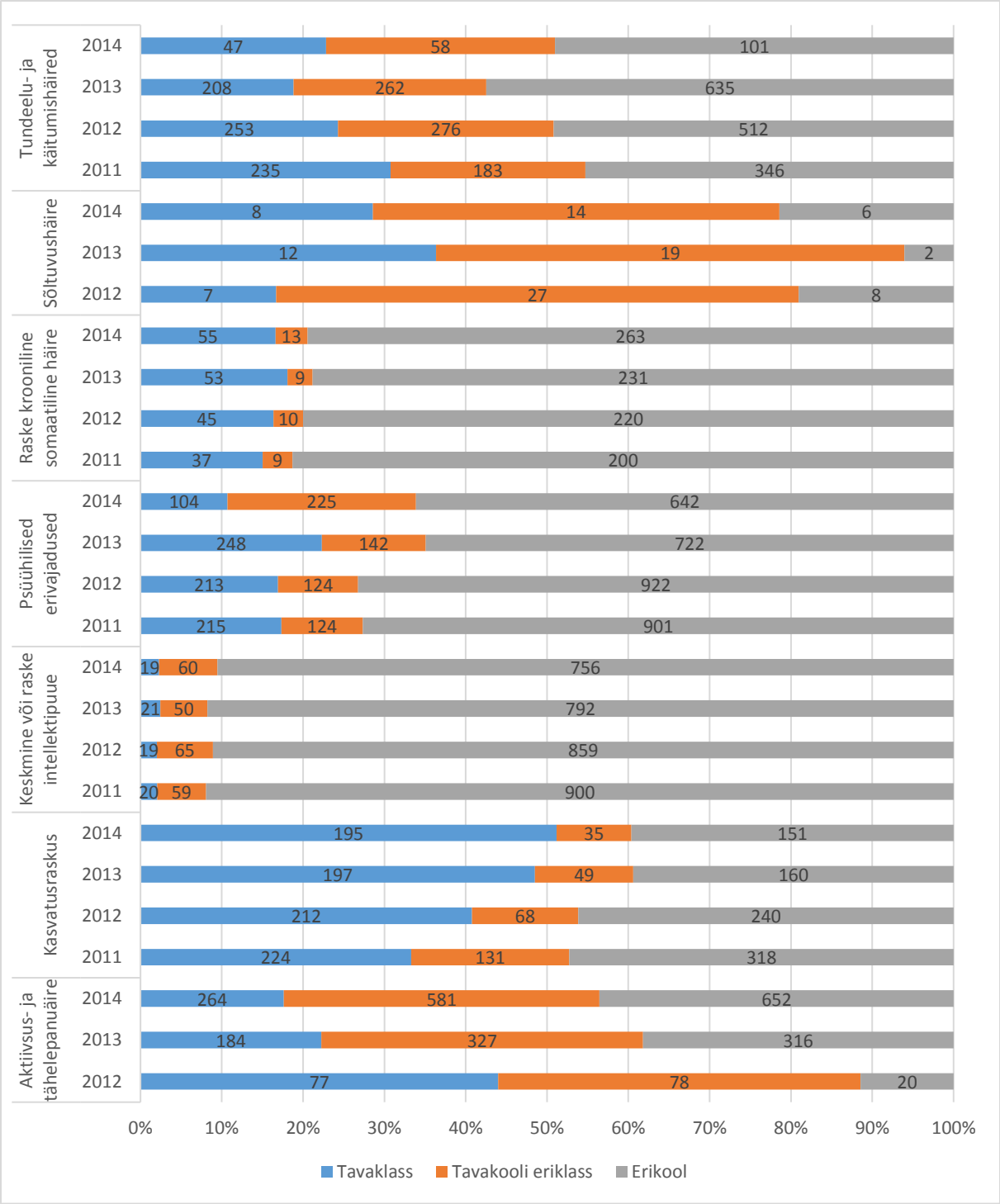

Joonis 34. HEV2 alla kuuluvate HEV liikide kaupa õpilaste jagunemine tavakooli tavaklassi, eriklassi ja erikooli vahel (2011-2014)

3.2 Koduõpe

Koduõpe ei ole EHIS-es kajastatud klassiliigina vaid tugimeetmena. Kõik lapsed, kes on koduõppel, on lisaks mingi klassi nimekirjas, millele on klassiliik määratud. Kaasamise seisukohast on lisaks lapse õppimisele eriklassis ka koduõpe otseselt seotud lapse eraldatusega. Sisuliselt on koduõppe korral laps eraldatud kollektiivist ning puudub nii hariduslik kui sotsiaalne kaasamine.

Koduõpe tervislikel põhjustel[13] on aastate lõikes oluliselt vähenenud (vt Joonis 35). Õpilasi, keda jäetakse tervise tõttu koduõppele, on oluliselt vähem kui varem ja seega on kaasatus suurem.

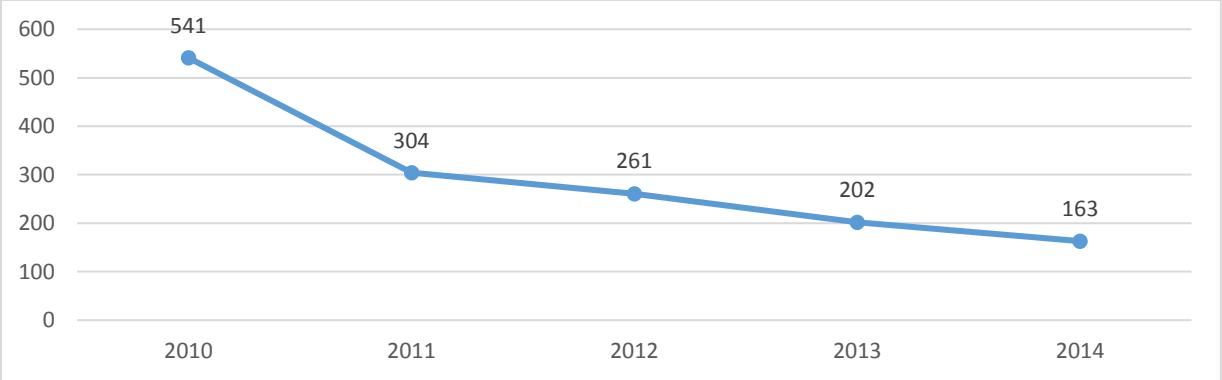

Joonis 35. Tervislikel põhjustel koduõppel olnud õpilaste arv aastati (sh gümnaasium)
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Koduõppel olevatest põhikooli õpilastest oli 2014. aastal 61% tavaklassi nimekirjas. Ülejäänud jagunesid erinevate eriklassiliikide vahel, neist 24% olid toimetuleku ja hooldusõppe klassides. Muudes klassiliikides oli kõigis palju vähem koduõppel olevaid õpilasi (lihtsustatud õppel olevate õpilaste klassis oli 6% koduõppel olevatest õpilastest).

Huvipakkuv on langus tervislikel põhjustel koduõppel olevate õpilaste arvus 2010. ja 2011. aasta vahel. 2010. aasta põhikooli õpilasi, kes olid koduõppel ja 2011. aastal enam polnud, oli 391. Neist suurim osa, ligi kolmandik, liikus järgmisel õppeaastal väikeklassi või üks-ühele õppele (vt Tabel 4), mis loodi 2010. aasta PGS uuendamisega. Viiendik 2010. a koduõppel olnutest ei õppinud siis enam põhikoolis, veerand õppisid tavaklassis ja ligi veerand ülejäänud eriklassi liikides. Selline ühekordne suur hüpe viitab sellele, et muutuse põhjustas just seadusandlik muudatus klassiliikide loomise osas. Kuna selle tulemusel liikus märkimisväärne arv õpilasi koduõppelt kooli, siis võib seda pidada õnnestunud meetmeks täieliku eraldatuse vähendamisel.

Tabel 4. 2010. aastal tervislikel põhjustel koduõppel olnud põhikooli õpilaste klassiliigid 2011. aastal

	Õpilaste arv	Osakaal klassides 2011	Õpilaste osakaalud
2010 koduõppel ja 2011 ei olnud koduõppel	**391**	**100%**	**73%**
väikeklass või üks-ühele õpe	121	31%	
Tavaklass	104	27%	
ei olnud klassi nimekirjas	76	19%	
muud eriklassid	90	23%	
2010 ja 2011 koduõppel	**146**		**27%**
kokku	**537**		**100%**

Allikas: EHIS, autorite arvutused

3.3 Kaasatus erinevatel õppekavadel õppivate õpilaste lõikes

Erinevatel õppekavadel õppivate õpilaste hariduslik kaasatus on erinev nagu seda võib järeldada eelnevast HEV liikide kaasatuse kirjeldusest. Kuna põhikooli riikliku lihtsustatud õppekava rakendamine on seotud eriklassiliigi ja konkreetse HEV liigiga, siis on lihtsustatud õppekaval õppivate õpilaste kaasatuse analüüs sisuliselt kerge, mõõduka ja raske intellektipuudega õpilaste kaasatuse mõõtmine.

Õppekavade lõikes on näha, et lihtsustatud õppel õppijate seas on tavakooli eriklassis õppijate osakaal kasvanud ja erikoolide osakaal langenud. RÕK-i järgi õppijate osas on kasvanud üsna väikesel määral tavakooli eriklasside osakaal ja seda nii tavaklasside kui erikoolide arvel. Kuigi osakaaluna on kasv marginaalne, siis absoluutmahus puudutab see paljusid õpilasi (enam kui 600 võrreldes 2011 ja 2014. aastat).

[13] Siinkohal on jäetud kõrvale koduõpe lapsevanema soovil.

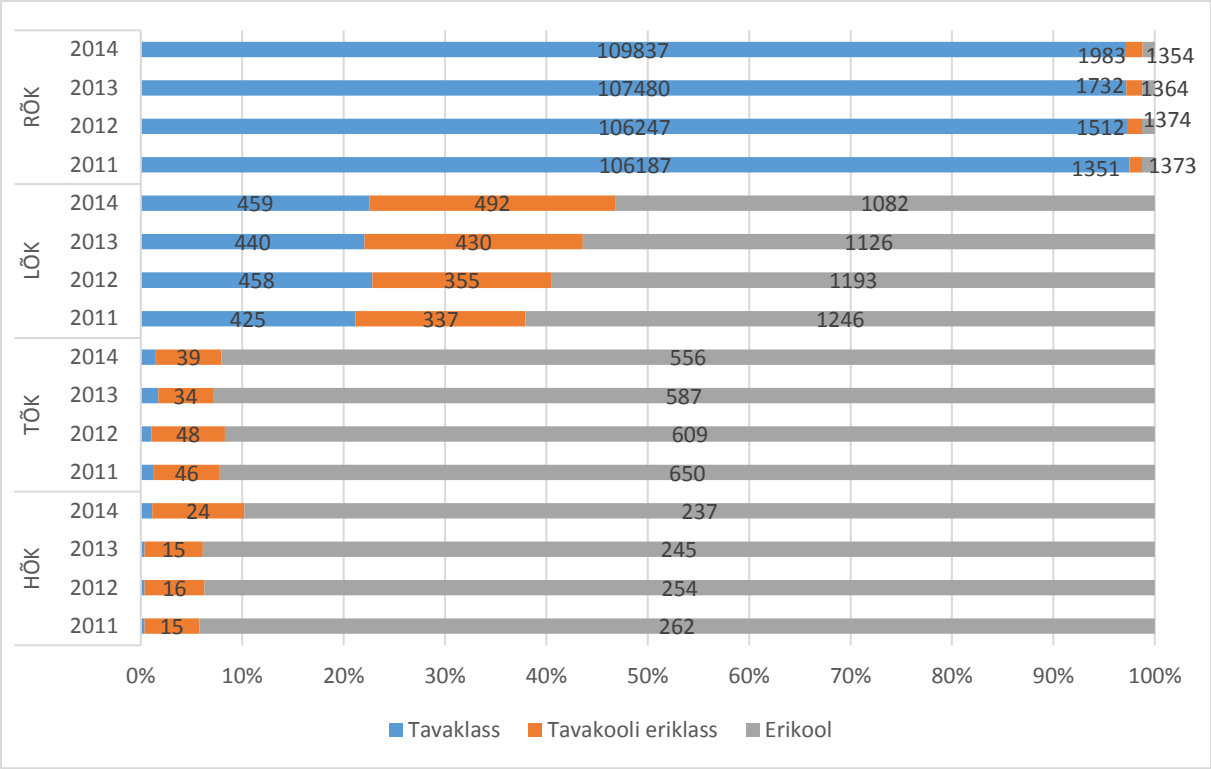

Joonis 36. Hariduslik kaasatus õppekava järgi 2011-2014
Allikas: EHIS

3.4 Eriklassiliikide levik

Eriklassidest suurima õpilaste koguarvuga (enam kui 1000 õpilast) on lihtsustatud õppega ja õpiraskustega õpilaste klassid (vt Joonis 37). Sama suureks on kujunenud 2014. aastal väikeklasside õpilaste arv. Ühele õpilasele keskendunud õppes õppivate õpilaste arv on märkimisväärselt kasvanud, kuna selline liik 2010. aastal puudus.

Kasvatusraskustega õpilaste klassides õppivate õpilaste arv on oluliselt vähenenud, samas on mõningane tõus käitumisprobleemidega õpilaste klassides õppivate õpilaste osas. Käitumisprobleemidega õpilaste klassi määramine toimub koolis tehtava otsusega, samas kui kasvatusraskustega õpilaste klassi määramiseks peab olema nõustamiskomisjoni otsus. See võib selgitada käitumisprobleemide õpilaste klassi määramise tõusu.

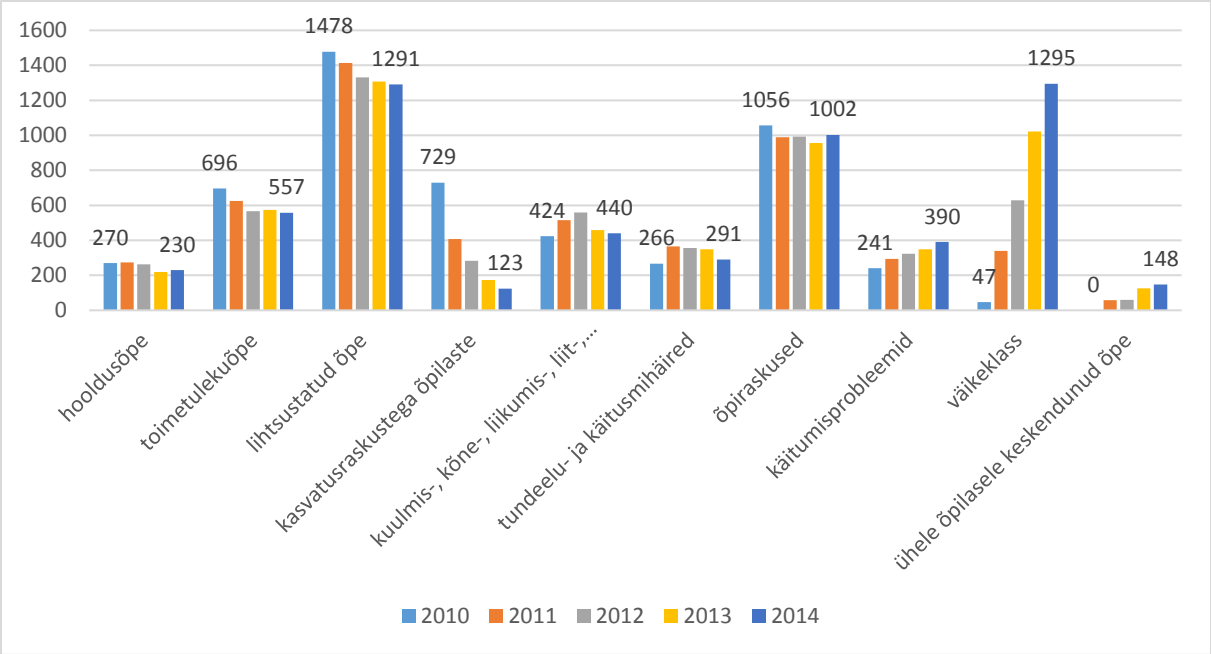

Joonis 37. Põhikooli eriklassides õppivate õpilaste arv aastati
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Eriklassidest on puuetega õpilastele mõeldud klassid reeglina erikoolides (s.o kuulmis-, liikumis-, liit-, nägemispuudega ja raskete somaatiliste haigustega õpilaste klassid) (vt Joonis 38). Üks kuulmispuudega õpilaste klass (vaatlusalustel aastatel 7-9 õpilast) on ka ühes tavakoolis. Üks-kaks õpilast on õppinud liitpuudega õpilaste klassis mõnes tavakoolis – kõikidel juhtudel on klassi märgitud üks laps. Kõnepuudega õpilaste klasside õpilastest õpivad veidi enamad tavakoolides (2014. aastal 21,5% ehk 84 õpilast), kuid selline klass on tegelikult ainult kahes koolis.

Teised eriklassid esinevad nii tava- kui erikoolides. Tavakoolides olnud lihtsustatud, toimetuleku ja hooldusõppe klassides õppis kõikides seda liiki klassides õppinutest vastavalt 28,4% (367 õpilast), 5,39% (30 õpilast) ja 10,43% (24 õpilast). 2014. aastal oli hooldusõppe klass viies tavakoolis ja toimetuleku õppe klass kümnes tavakoolis. Lihtsustatud õppe klasse oli 2014. aastal 43-s tavakoolina märgitud koolis.

Väikeklassis, ühe õpilase õpetamisele keskendunud klassis ja õpiraskustega põhiharidust omandavate õpilaste klassides õppivatest õpilastest 60-70% õpivad tavakoolides. Väikeklassi õpilasi oli 2014. aastal 151 tavakoolis, õpiraskustega õpilasi 46-s ja ühele õpilasele keskendunud õpet 60-s koolis.

Käitumisraskustega õpilaste klasse erikoolides ei ole, need klassid on vaid tavakoolides. Kasvatusraskustega õpilastest osa (2014. aastal 37%) õpivad kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolis, aga enamik tavakoolis. Samas on selliste õpilaste arv tervikuna väga palju langenud ja tavakoolide arv, milles on selliseid klasse, on langenud 33-lt 2010. aastal neljale 2014. aastal.

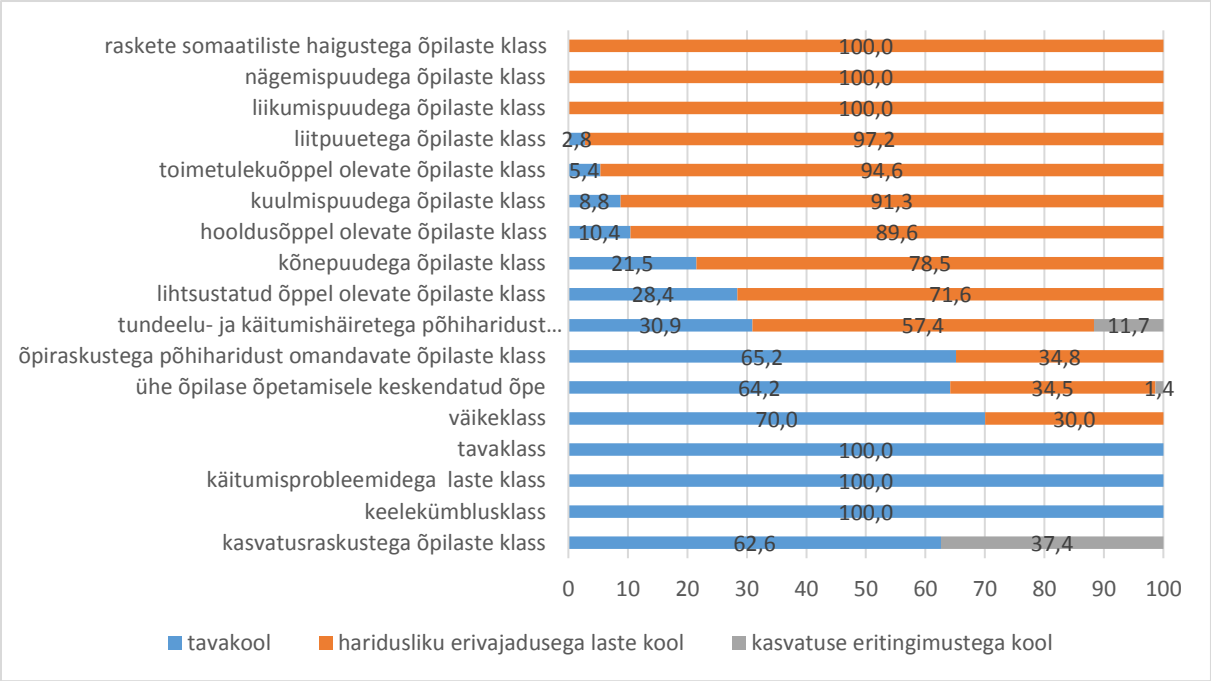

Joonis 38. Erinevates klassi liikides õppivate õpilaste jagunemine koolliliikide järgi põhikoolis 2014. aastal (%)
Allikas: EHIS, autorite arvutused

4 Tugimeetmed HEV õpilastele

4.1 Õpiabirühm

Õpiabirühmad on üks populaarsemaid tugimeetmeid, kuna on suunatud just kergematele ja enim levinud HEV-idega õpilastele. Logopeediline õpiabirühm on määratud umbes 12 000 õpilasele aastas ja ajutistest õpiraskustest üle saamise õpiabirühm umbes 8 000 õpilasele aastas (vt Joonis 39). Umbes pooled HEV õpilastest osalevad seega logopeedilises õpiabirühmas ja ligi kolmandik õpiabirühmas.

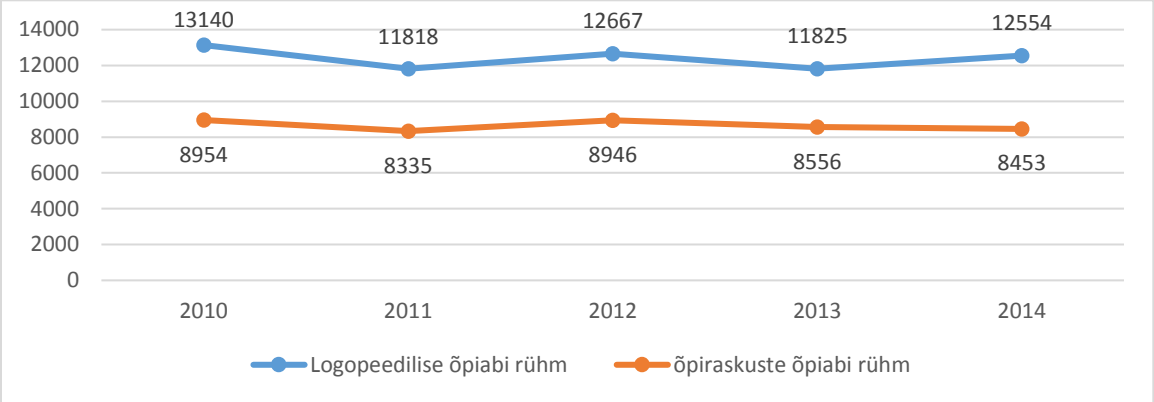

Joonis 39. Õpiabirühmades osalenud põhikooli õpilaste arv aastati
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Valdav osa õpiabirühmas osalevatest õpilastest on HEV1a-ga. Logopeedilises õpiabirühmas osalevastest on ligi veerand HEV1b või HEV2-ga. Õpiabirühmas on HEV1b ja HEV2 alla liigitatud vajadustega õpilaste osakaal ca 15%, ülejäänud on HEV1a õpilased. Seda, millisele osakaalule haridusliku erivajadusega õpilastest logopeedilist õpiabirühma üksinda või kombinatsioonis teiste meetmetega võimaldatakse, käsitleme peatükis 4.5.

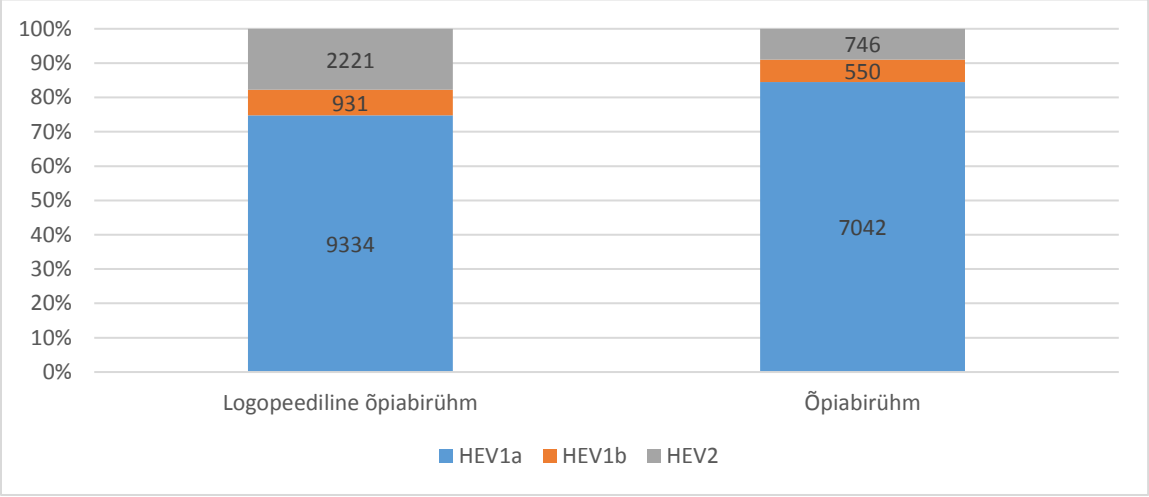

Joonis 40. Õpiabirühmas õppivad lapsed HEV üldist kategooriate järgi 2014. aastal
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Märkus: õpilaste koguarv ei lähe kokku eelmise joonisega, kuna lisaks HEV1 ja HEV2 õpilastele on õpiabirühmades mõned õpilased, kelle HEV on keele, migratsiooni ja andekusega seotud.

4.2 Tugiisik

Tugiisik oli 2014. aastal määratud umbes 50 õpilasele koolikorraldusliku meetmena ning 36 õpilasel Sotsiaalkaitse ministri käskkirjaga (15.12.2014) (vt Joonis 41). Koolikorraldusliku meetmena tugiisiku kasutamises oli hüppeline tõus 2012. aastal, mis võib näidata meetme kasutamise olulist laienemist või muutust registrite täitmises.

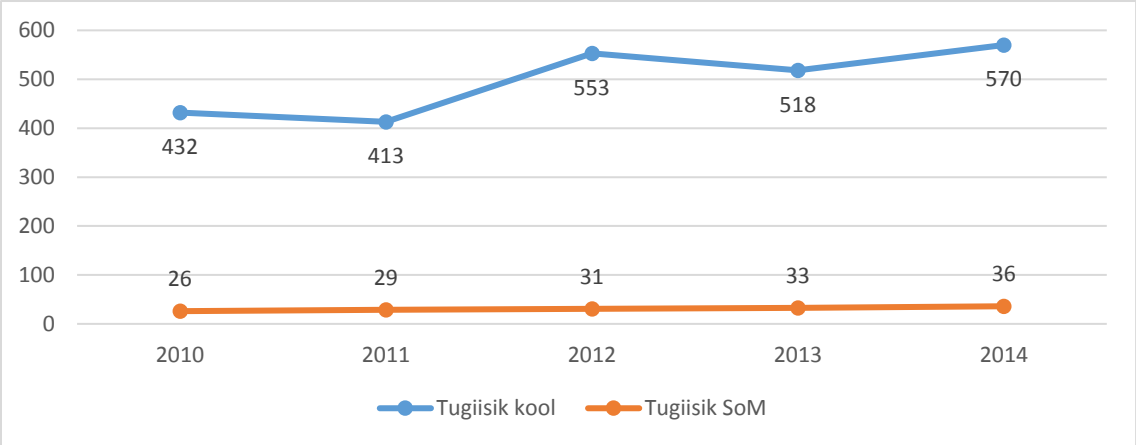

Joonis 41. Põhikooli õpilaste arv, kellele on määratud tugiisik
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Kooli tugiisikuid rakendatakse sagedamini HEV1 õpilastele, reeglina HEV1a õpilastele (54% kõikidest, kellel on kooli tugiisik). Selline tulemus on ootuspärane, kuna kooli määratav tugiisiku roll on enamasti õpilase hariduslik toetamine. SoM-i tugiisik on mõeldud puuetega õpilastele, mistõttu on pigem üllatav, et selle saajate seas on nii palju vaid HEV1-ga õpilasi. Lisaks joonisel kajastatule on koolikorraldusliku meetmena määratud tugiisik 27 õpilasele, kelle HEV kategooria ei ole käesoleva uuringu objektiks, seetõttu ei lähe järgneval ja eelneval joonisel õpilaste koguarvud kokku.

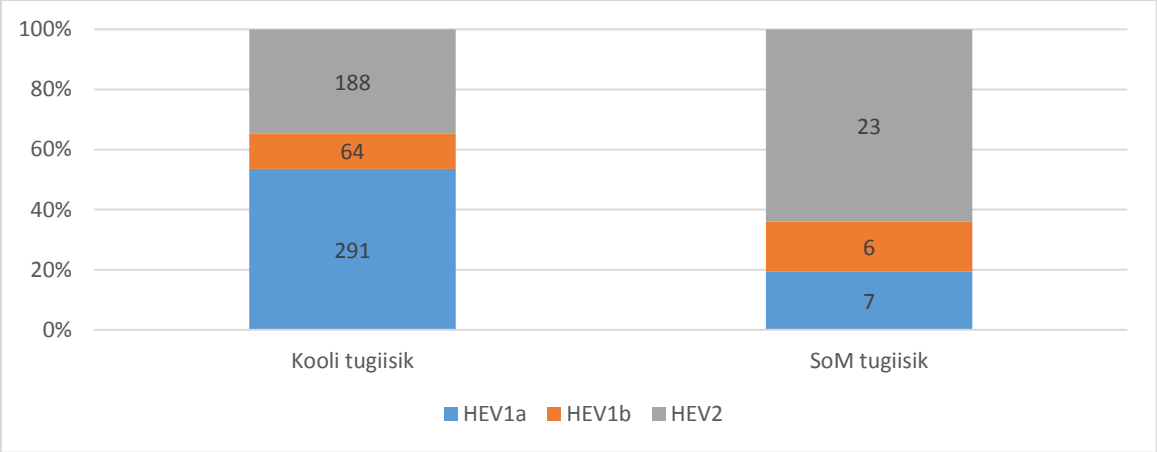

Joonis 42. Põhikooli õpilaste, kellele on määratud tugiisik, jagunemine HEV liigi järgi 2014. aastal
Allikas: EHIS, autorite arvutused

4.3 Individuaalne õppekava

Individuaalne õppekava tuleb PGS järgi teha juhtudel, kui õpilase õpetamisel tehakse muudatusi selliselt, et kaasneb õppe intensiivsuse oluline kasv või kahanemine võrreldes kooli õppekavaga või riiklikes õppekavades sätestatud õpitulemuste vähendamine või asendamine (PGS §18 lg1). Juhtudel, kus HEV õpilasele nähakse ette RÕK sätestatud õpitulemuste vähendamine, asendamine või kohustuslikust õppeainest vabastamine, võib individuaalset õppekava rakendada ainult NÕK soovitusel (PGS §18 lg2). Individuaalne õppekava tehakse igal aastal (PLÕK §5 lg 3):

- Kõikidele toimetulekuõppes või hooldusõppes õppivatele õpilastele (PGS §18 lg3)
- Kõigile lihtsustatud õppel olevatele õpilastele, kes õpivad klassis, kus õppetöö toimub RÕK järgi (põhikooli lihtsustud riiklik õppekava §5 lg2)

Aastate jooksul on individuaalseid õppekavasid tehtud üha rohkem (vt Joonis 43). Kõikidest HEV õpilastest on IÕK tehtud 2014. aastal viiendikule (21%-le).

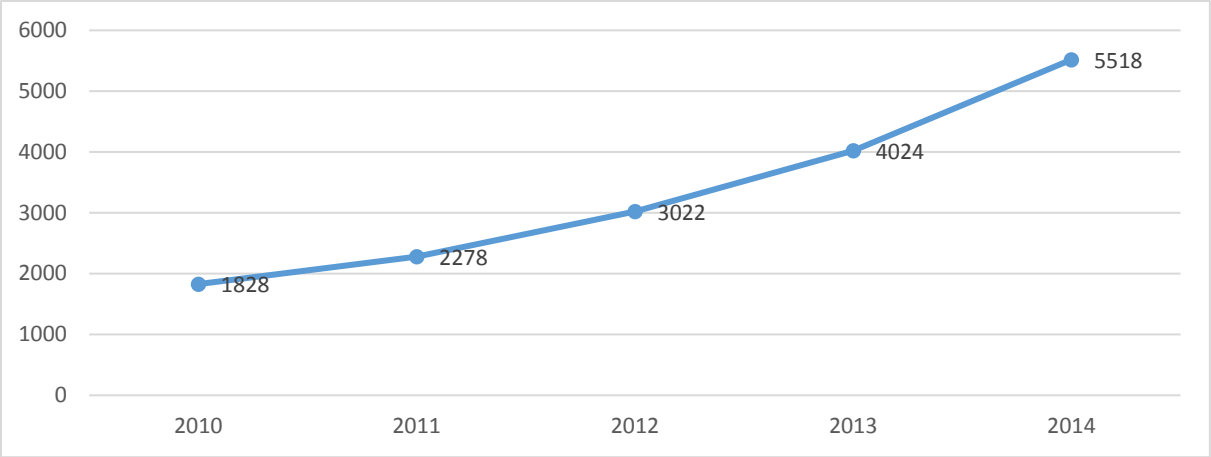

Joonis 43. Individuaalsete õppekavade arv põhikoolis aastas
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Individuaalsete õppekavade kasv on toimunud just RÕK järgi õppivatele õpilastele tehtud IÕK-ide arvelt, mis on kolmekordistunud. Absoluutmahus on kasvanud lihtsustatud õppel olevatele õpilastele tehtud IÕK-id, aga suurim kasv on just RÕK-i alusel õppivate õpilaste arvelt. Kuna HEV õpilaste arv, kes õpivad RÕK järgi, ei ole kasvanud samasuguses suurusjärgus, siis on tegemist sisuliselt olulise praktika muutusega.

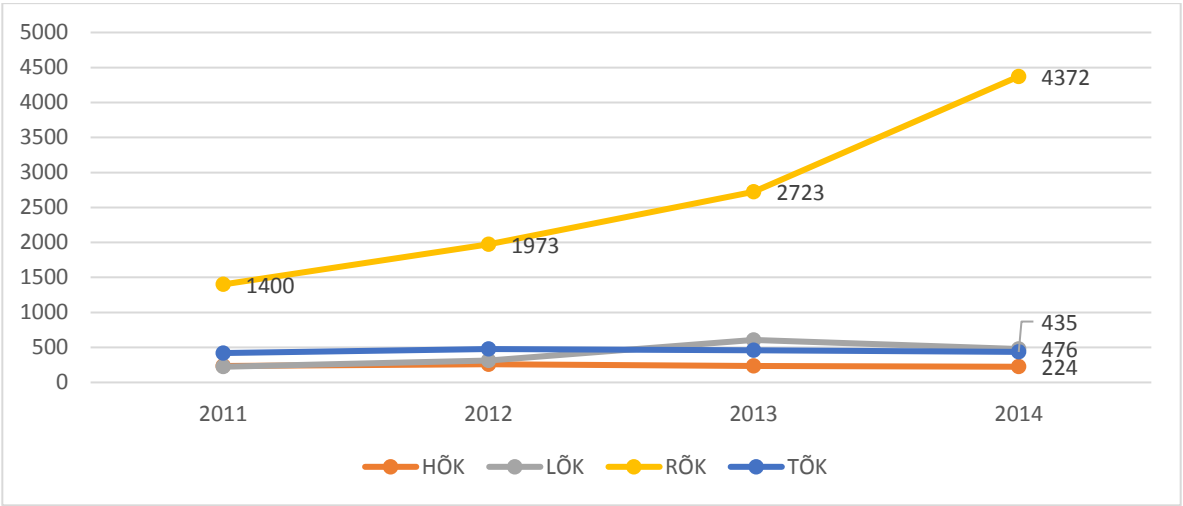

Joonis 44. Individuaalse õppekavaga põhikooli õpilaste arv õppekavade ja õpete lõikes
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Kuigi hooldus- ja toimetulekuõppel õppivatele õpilastele on kohustuslik teha individuaalne õppekava, siis 2014. aastal oli märgitud individuaalne õppekava 85% hooldusõppel olevatest õpilastest ja 72% toimetulekuõppel olevatest õpilastest (vt Joonis 45). Arvestades, et konkreetsel aastal võib individuaalne õppekava olla märkimata, vaatasime kui paljudele on tehtud individuaalne õppekava perioodil 2010-2014. 2014. aastal õppis individuaalsel õppekaval 96% hooldusõppe ja 88% toimetulekuõppe õpilastest. 2014. aastal oli hooldusõppes 10 õpilast, kellele polnud individuaalset õppekava tehtud ja toimetulekuõppes 71 õpilast, kellele polnud 2010-2014 tehtud individuaalset õppekava. Hooldusõppe puhul on enamik neist õpilastest samast koolist, mis viitab süstemaatilisele registri täitmise või õppekavade koostamisel esinevale veale.

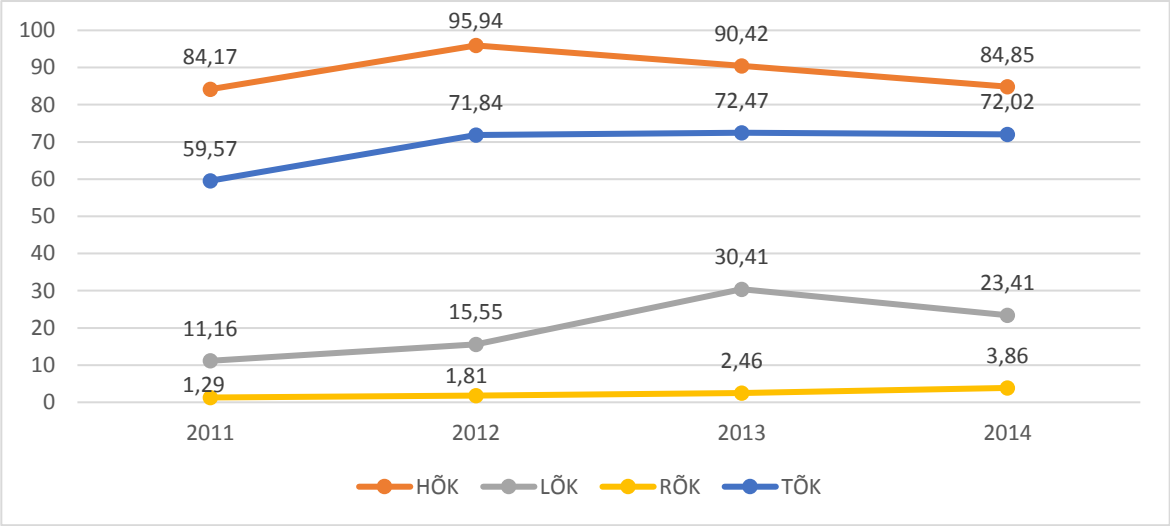

Joonis 45. Individuaalse õppekavaga põhikooli õpilaste osakaal (%) õppekavade lõikes
Allikas: EHIS, autorite arvutused

4.4 Pikendatud õpe ja lisaõppeaasta

Hooldus- ja toimetulekuõppekava järgi õppimisel on võimalik pikendada vanema põhjendatud taotlusel õppimist põhikoolis kuni 2 aastat[14]. Põhikooli lõpetamise järgselt on lihtsustatud riikliku õppekava järgi õppinud õpilastel võimalik asuda õppima lisa-aastale.

2014. aastal oli lisa-aasta õppel 124 õpilast (28% samal aastal 9. klassis põhikooli lihtsustatud õppekaval õppivatest õpilastest). Samas pikendatud õppe kasutamine on vähenenud. 2011. aastal oli pikendatud õppel õppimas 291 õpilast (70% 9. klassis samal aastal õppivatest põhikooli lihtsustatud õppekava õpilastest), 2014. aastal aga ainult 141 õpilast (32% 9. klassiga võrreldes). Lisaõpet ja pikendatud aastaid kasutavate õpilaste arv kokku on langenud.

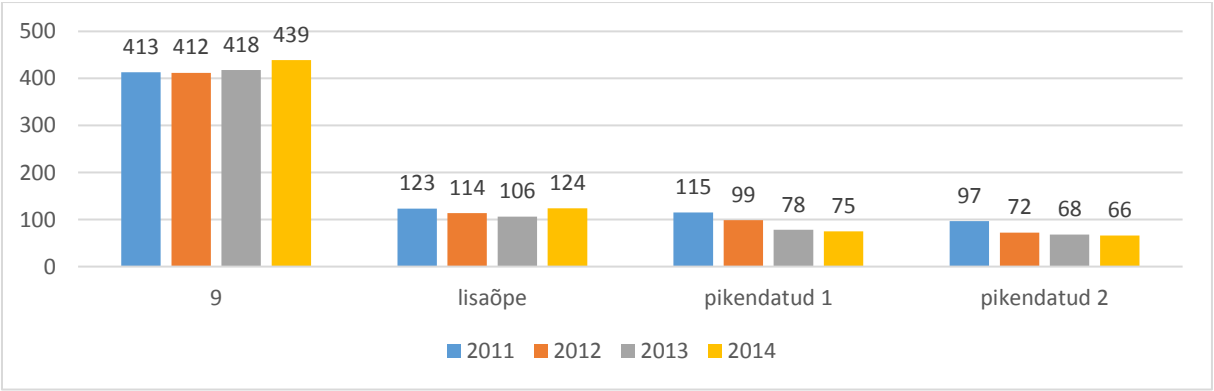

Joonis 46. 9. klassis põhikooli riikliku lihtsustatud õppekava järgi õppivad õpilased ja lisaõppeaasta, pikendatud õppeaastate kasutamise sagedus aastati
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Märkus: EHISes registreeritud pikendatud 3. õppeaasta on aastatel, mil sellist kategooriat esines, ühendatud lisaõppeaastaga.

[14] Põhikolli lihtsustatud riiklik õpekava (RTI28.12.2010, jõust 31.12.2010, viimane red. RTI 20.09.2011, 8, jõust 23.09.2011), lisa 2 TÕK p. 4.4 ja lisa 3 HÕK p 4.6

HÕK ja TÕK õpilastele on lisaõppeaastaga võrreldes olulisemaks meetmeks pikendatud õppeaastad, millel osalevad pea kõik nende õppekavade järgi õppivad õpilased. Ka lisaõppe aastat kasutatakse nende õppekavade järgi õppinute poolt aktiivselt. Umbes pool 9. klassis õppinutest õpivad lisaõppeaastal.

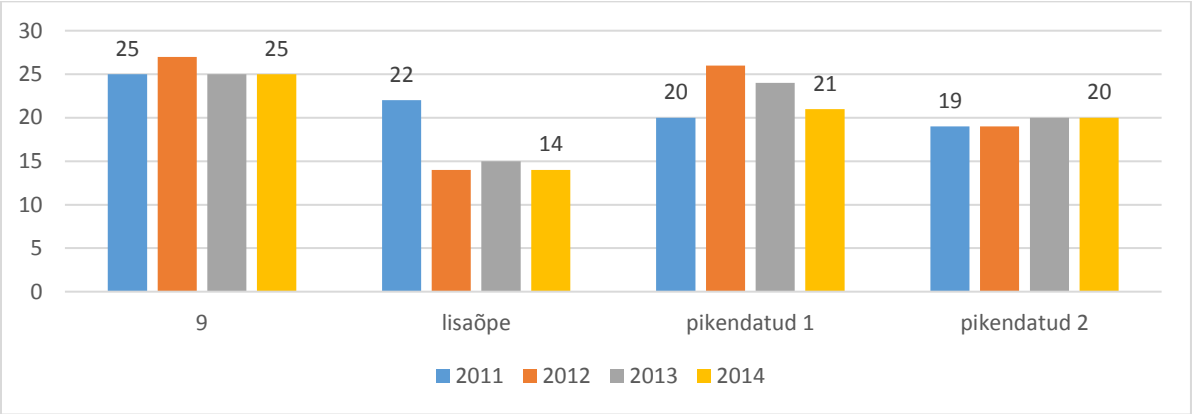

Joonis 47. Lisaõppeaasta ja pikendatud õppe kasutamise sagedus aastati HÕKil õppivate õpilaste seas
Allikas: EHIS, autorite arvutused

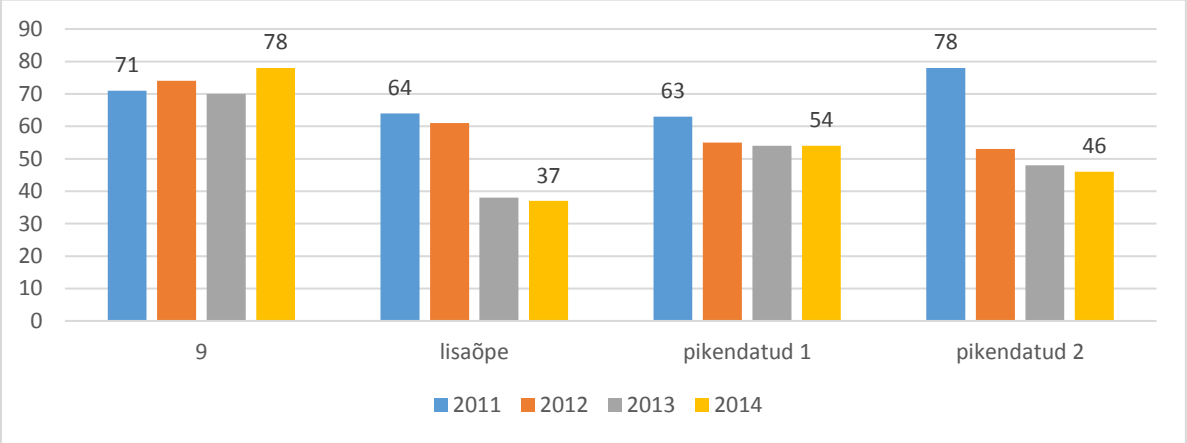

Joonis 48. Lisaõppeaasta ja pikendatud õppe kasutamise sagedus aastati TÕKil õppivate õpilaste seas
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Lihtsustatud õppel õppivate õpilaste seas on kasvanud lisaõppeaasta kasutamine ligi kaks korda perioodil 2011-2014 (37-lt õpilaselt 73-le 2014. aastal). 2014. aastal õppis lisaõppe aastal 73 LÕK õpilast, mis on 22% samal aastal 9. klassis õppivatest õpilastest.

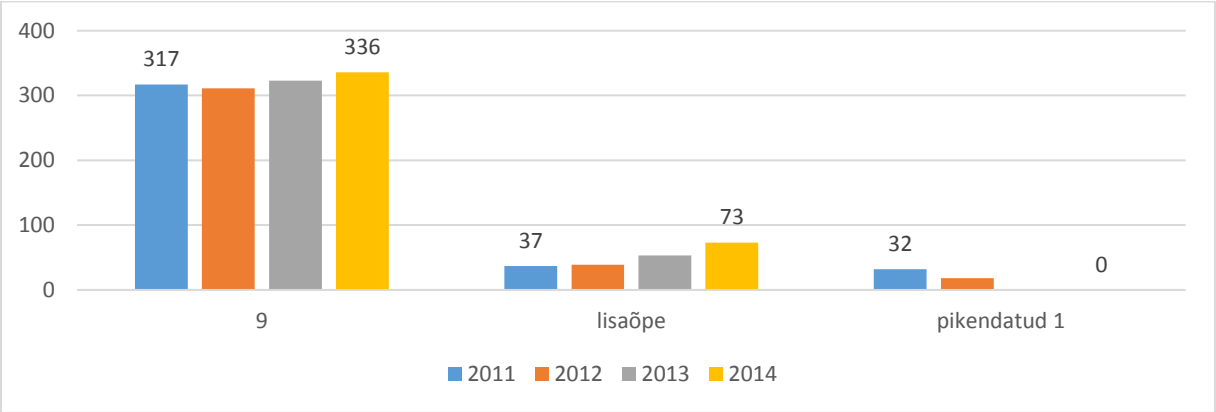

Joonis 49. Lisaõppeaasta ja pikendatud õppe kasutamise sagedus aastati LÕKil õppivate õpilaste seas
Allikas: EHIS, autorite arvutused

Kokkuvõttes paistab, et valdav osa HÕK ja TÕK õppel õppinud õpilastest vajavad hariduse omandamiseks pikemat perioodi kui standardne üheksa aastat. Ligi pooled kasutavad ära kõik võimalikud kolm aastat koolitee pikendust, aga esimest ja teist pikendatud aastat kasutavad HÕK-i järgi õppivatest pea kõik ja TÕK-i järgi õppivatest õpilastest enam kui pooled. LÕK-i järgi õppivatest õpilastest on aastate jooksul järjest enamad hakanud kasutama lisaõppe aastat. Seda, kas lisaõppe aasta LÕK-i järgi õppivatele õpilastele on vahendiks tööturul paremate tulemuste saavutamiseks, haridustee jätkamiseks või on tegemist nö pikendatud hoidmisteenusega, mis ei muuda tööturu ja haridustee väljavaateid, hinnatakse võimaluste piires tulemuslikkuse raportis.

4.5 HEV õpilaste toetamine meetmete kombinatsioonidega

Üldiselt pakutakse kergemate hariduslike erivajadustega õpilastele vähem tugimeetmeid kui keerulisemate erivajadustega õpilastel. HEV1a õpilastel on kõige sagedasem hariduskorralduslik tugimeede logopeediline õpiabirühm (5418 õpilast, 34% HEV1a õpilastest), õpiabirühm (3370 õpilast, 21%) ja nimetatud õpiabirühmades samaaegne käimine (2179 õpilast, 13% HEV1a õpilastest). Sageduselt neljas grupp HEV1a õpilastest on sellised, kellele pole määratud ühtegi teenust, eriklassis osalemist ega tehtud õppekava kohandust (1898 õpilast ehk 12% HEV1a õpilastest). Sagedased meetmete kombinatsioonid on ka IÕK kombinatsioonis õpiabirühmadega. Populaarsuselt järgnevad maakondliku nõustamiskomisjoni otsusega määratavad eriklassid kombinatsioonis õpiabirühmadega.

Tabel 5. Põhikoolis õppivatele HEV1a õpilastele 2014. a rakendatud tugimeetmed, klassiliigid ja nende sagedasemad kombinatsioonid. Kombinatsioonid, mida on rakendatud enam kui sajale õpilasele

			Kombinatsioonis esinev tugimeede/eriklass										
	Õp arv, kes said meetmete kombinatsiooni	**Õpilaste %**	IÕK	Koduõpe (tervis)	Koolikorralduslik tugiisik	SoM kohaselt tugiisik	Õpiabirühm	Logopeediline õpiabirühm	Lisaõppeaasta	Eriklass (kooli määratud)	Eriklass (arst)	Eriklass MK NÕK	Eriklass riiklik NÕK
Õpilaste %			16	0	2	0	44	58	0	0	0	3	1
Meetmel osalenud õp arv / Meetme komb jrk nr	16156		2541	9	291	7	7042	9334	9	45	4	536	104
1	5418	34						x					
2	3370	21					x						
3	2179	13					x	x					
4	**1898**	**12**											
5	727	4	x					x					
6	679	4	x				x						
7	481	3	x				x	x					
8	422	3	x										
9	174	1						x				x	
10	112	1										x	

Allikas: EHIS, autorite arvutused

Juhis tabeli lugemiseks: nt rida 1 – rist lahtris logopeediline õpiabirühm näitab, et kõige sagedamini rakendatakse HEV1a õpilastele logopeedilist õpiabirühma. Kokku on logopeedilist õpiabirühma määratud 9334 HEV1a õpilasele. Üksinda, ilma teiste meetmetega kombineerimata on seda rakendatud 5418-le õpilasele.

HEV1b õpilastele rakendatud meetme ja õppeviiside kombinatsioonidest on sagedaseim maakondliku nõustamiskomisjoni soovituse alusel eriklassis õppimine. 1246 õpilast õppis maakondliku nõustamiskomisjoni soovituse alusel eriklassis (s.o 38% HEV1b õpilastest) ja neist 607 õpilase jaoks ei olnud muid EHIS-es

registreeritud meetmeid rakendatud. 16% (508 õpilast) HEV1b õpilastest polnud rakendatud ühtegi tugimeedet või eriklassis õppimist. Sageduselt järgmised meetmete ja õppeviiside kombinatsioonid on nagu HEV1a õpilastelgi logopeediline õpiabirühm, sellele järgnevad logopeediline õpiabirühm kombinatsioonis IÕKi ja eriklassis õppimisega.

Tabel 6. Põhikoolis õppivatele HEV1b õpilastele 2014. a rakendatud tugimeetmed, klassiliigid ja nende sagedasemad kombinatsioonid. Kombinatsioonid, mida on rakendatud enam kui sajale õpilasele

	Õp arv, kes said meetmete kombinatsiooni	**Õpilaste %**	**Kombinatsioonis esinev tugimeede/eriklass**										
			IÕK	Koduõpe (tervis)	Tugiisik	Tugiisik (SoM)	Õpiabirühm	Logopeediline õpiabirühm	Lisaõppeaasta	Eriklass (kool)	Eriklass (arst)	Eriklass (MK NÕK)	Eriklass (riiklik NÕK)
Õpilaste %			23	3	2	0	17	28	1	3	1	38	4
Meetmel osalenud õp arv / Meetme komb jrk nr	3275		747	82	64	6	550	931	38	114	33	1246	127
1	607	19										x	
2	508	16											
3	437	13						x					
4	329	10	x										
5	252	8						x				x	
6	165	5					x						
7	148	5					x					x	
8	102	3								x			

HEV2 õpilastest pole analoogselt HEV1a õpilastele 12%-le (554) ühtegi tugimeedet ega eriklassis õppimist määratud. Neist 74%-le polnud ka aasta varem tugimeetmeid märgitud. HEV2 õpilastele on samuti sagedaseks meetmeks logopeediline õpiabirühm eraldiseisvalt (495 õpilast, 10% HEV2 õpilastest) või kombinatsioonis eriklassiga (arsti otsuse alusel) (424 õpilast, 9% HEV2 õpilastest). 402 õpilast (8%) õpivad eriklassis, kuhu määratakse maakondliku nõustamiskomisjoni soovitusega, ja muid tugimeetmeid pole määratud. Sellele järgnevad eriklasside kombinatsioonid erinevate muude meetmetega, sagedamini logopeedilise õpiabi või individuaalse õppekavaga.

Tabel 7. Põhikoolis õppivatele HEV2 õpilastele 2014. a rakendatud tugimeetmed, klassiliigid ja nende sagedasemad kombinatsioonid. Kombinatsioonid, mida on rakendatud enam kui sajale õpilasele

	Õp arv, kes said meetmete kombinatsiooni	**Õpilaste %**	**Kombinatsioonis esinev tugimeede/eriklass**											
			IÕK	Koduõpe (teraapia)	Tugiisik	Tugiisik (SoM)	Õpiabirühm	Logopeediline õpiabirühm	Lisaõppeaasta	Pikendatud õpe	Eriklass (kool)	Eriklass (arst)	Eriklass (MK NÕK)	Eriklass (ÜNÕK)
Õpilaste %			36	1	4	0	16	46	1	3	0	12	32	12
Meetmel osalenud õp arv / Meetme komb jrk nr	4812		1711	66	188	23	746	2221	68	141	1	583	1549	1053
1	554	12%												
2	495	10%						x						
3	424	9%						x				x		
4	402	8%											x	
5	244	5%	x					x					x	
6	236	5%	x										x	
7	232	5%												x
8	220	5%	x					x						x
9	215	4%	x											x
10	167	3%						x					x	
11	155	3%	x											
12	129	3%	x				x	x						x
13	124	3%					x	x					x	
14	109	2%					x							
15	100	2%						x						x

Kokkuvõte

Klassifikaatoritest ja registrite täitmisest

HEV liikide klassifikatsioon on aja jooksul muutunud. Olulisemad suured muutused olid 2010. aastal, mil hakati märkima arvutamis-, kirjutamis- või lugemisraskust. Selle tulemusena klassifitseeriti paljud varasemalt düsgraafiaks, düsleksiaks või düskalkuuliaks määratud erivajadused kergemaks arvutamis-, kirjutamis- või lugemisraskuseks. Aga olulisi klassifikaatori muutuseid on toimunud muidki (nt psüühiliste erivajaduste märkimine, autismispektrihäirete märkimine). Klassifikaatori muutused aja jooksul muudavad keerukaks trendide jälgimise, kuna tegelikud muutused võivad olla varjatud klassifikaatori muutuse taga. Seepärast tuleks püüda klassifikaatoreid hoida võimalikult stabiilsena üle aja. Juhul, kui klassifikaatorit on vajalik muuta, siis tuleks ühtseks mõistmiseks teha nö üleminekute reeglid: millised HEV liigid, milliste vahel jagatakse. Selleks, et oleks võimalik teha rahvusvahelisi võrdluseid, oleks hea kui klassifikaatorid oleksid rahvusvaheliselt ühtlustatud.

HEV liike on EHIS-es enam kui 20 ja mitmed grupid on väga väikesed, mis teeb keerukaks nende põhjal statistiliste üldistuste tegemise. Seetõttu on mõistlik kasutada HEV liikide jagamist suuremateks kategooriateks nagu tehakse HEV õpilaste õppe kontseptsioonis jagades HEV1 ja HEV2. Lisaks sellele leidsime, et mõistlik on eristada laialt levinud kergemaid hariduslikke erivajadusi, mistõttu jagasime HEV1 kaheks: HEV1a ja HEV1b. HEV1a hõlmab ainult kergeid hariduslikke erivajadusi, millega toimetulekuks on reeglina vajalik eripedagoogi nõustamine ja/või õpiabirühmas osalemine. HEV1b puhul on vajalikud juba veidi keerukamad meetmed, mis võivad tähendada õppekava kohandamist, eriklassis õppimist vmt. Selliste jaotuste tegemisel tuleks lähtuda sellest, et üldised kategooriad on täpselt seotud praktikas registri täitmisel kasutatavate HEV liikidega ja sellised seosed tuleks üheselt määratleda. See tagab, et kõik mõistavad jaotuseid ühte moodi (nt rahvusvaheliseks kasutuseks edastatud statistika läheks kokku siseriiklike otsuste aluseks võetavate andmetega).

Selleks, et kvantitatiivsete meetoditega oleks võimalik hinnata meetmete efektiivsust, peab olema lisaks meetmete vajadusele määratud ka hariduslik erivajadus, millega toimetulekuks meetmeid rakendatakse. Ühe HEV-iga toimetulekuks võib kasutada erinevaid õppekorralduslikke või hariduse tugimeetmeid. Näiteks võib samasuguse HEV-i puhul rakendada tugiisikut tavaklassis või suunata õpilase eriklassi. Tugimeetme vajaduse määramine on teatud määral otsustaja valik. Seetõttu ei ole võimalik tugimeetme vajaduse määratlusest välja lugeda seda, milline oli hariduslik erivajadus, mille ületamiseks tugimeedet kasutati. Seega võib korrektne kategoriseerimine olla oluline poliitika muudatuste ettevalmistamisel (nt kaasatuse formaalsel ja sisulisel hindamisel) ning ellu viimisel võimaldades hinnata, kui paljusid õpilasi see puudutab. Alternatiivselt on võimalik hindamisi läbi viia kvalitatiivsetele või kombineeritud meetoditele tuginedes, mis ei pruugi siiski omada samasugust üldistamisvõimet.

Praegu märgitakse EHIS-esse eraldi tugimeetmete vajadus ja rakendamine, mis aga märkimise praktikas vastavad üks-ühele. See tähendab, et vajadus märgitakse ainult juhul, kui õpilasele meedet rakendatakse. Sellises olukorras oleks mõistlik topelt märkimine ära kaotada ning jätta alles üks või teine. Uurija vaatenurgast on alati eelistatud detailsem andmekogu, ent kaasava hariduse põhimõtetest lähtudes tuleb kriitiliselt hinnata, milline on iga kategoriseerimise tegelik väärtus ja kas selline kasu kaalub üles õpilase sildistamisega kaasneda võivad probleemid.

HEV õpilaste märkamine

Vaatlusaluse viie aasta jooksul on HEV õpilaste arv umbes tuhande õpilase võrra kasvanud. See tähendab, et HEV õpilaste toimetulekuks on vaja rohkem ressursse. Osakaaluna kõikidest õpilastest on HEV õpilaste arv püsinud aga stabiilsena, mis näitab, et HEV märkamises ning määramises ei ole toimunud süstemaatilist muutust. Siiski on selline muutus toimunud vaadates veidi pikemat perioodi. 2006. aastal, mille kohta tegi ülevaate H. Kanep (2008). 2006. aastal oli HEV õpilaste osakaal 13,9%, samas kui 2014. aastal 18,5% (sh gümnaasium). Seega on võrreldes 2006. aastaga toimunud süstemaatiline muutus HEV sagedasema

määramise suunas. **See viitab sisulisele muutusele hariduslike erivajaduste käsitlemisel tänapäevases hariduskorralduses, kus erivajadusi märgatakse enam ning nendega tegeletakse rohkem.**

Kõige sagedasemad ja enam levinud on kerged HEV-id nagu kirjutamis-, arvutamis- ja lugemisraskus ning ajutine õpiraskus. Nende kahte liiki HEV-idega õpilased moodustavad 67% kõikidest HEV õpilastest ning nende märkimine on aja jooksul kõige enam kasvanud. Veidi keerulisemate HEV-de (HEV1b) märkimine on aja jooksul seevastu langenud. Keerulisemad HEV-id (HEV2) on aja jooksul püsinud väikese langustrendiga enam-vähem samal tasemel.

Sageli esinevad erinevad HEV-id õpilasel samal ajal nii, et HEV-ide kombinatsioone on väga palju ning see teeb keerukaks ühelt poolt õpilase täpsetele vajadustele vastava meetmete kombinatsiooni koostamise ja rakendamise, aga teiselt poolt meetmete tulemuslikkuse analüüsi.

HEV levikus on olulisi sotsiaaldemograafilisi erinevusi soo, vanuse, rahvuse ja geograafilise piirkonna lõikes: poistel, noorematel, koduse eesti keelega õpilastel ja Jõgeva-, Järva- ja Läänemaal elavatel õpilastel on oluliselt sagedamini HEV märgitud. Harju- ja Ida-Viru õpilaste seas on teistest maakondadest oluliselt vähem HEV-iga õpilasi. Erinevuste põhjused vajavad eraldi analüüsi, kuid osaliselt võivad need tuleneda sellest, et erinevates piirkondades või keelekeskkondades on erinev tava ning praktika HEV käsitlemisel.

HEV õpilaste kaasatus

Hariduslike erivajadustega õpilaste täielik eraldatus erikoolides õppimise näol on vaatlusealuste aastate jooksul vähenenud. Üldise õpilaste arvu kasvu taustal on erikoolides õppivate õpilaste arv vähenenud ka absoluutsummana. Erikoolis õppis 2010. aastal 3582 õpilast ja 2014. aastal 3189 õpilast. Samas on tavakoolide tavaklassides õppivate õpilaste osakaal samuti langenud ehk täielik eraldatus ei ole asendunud kaasatuse vaid osalise eraldatusega tavakooli eriklassides. Tavakooli eriklassides õppivate õpilaste arv on kasvanud 1054-lt 2354-ni, see on kasv 4,3%-lt 9,1%ni 2014. aastal. **Tavakooli eriklassides õppivate õpilaste kasv on toimunud nii erikoolis õppivate õpilaste kui tavakooli tavaklassis õppivate HEV õpilaste osakaalude langemise arvelt.**

Kaasatuse muutus ei ole ühtne kõikide HEV-i liikide osas. HEV1b gruppi kuuluvate HEV õpilaste osas on märgata nii erikoolis õppivate õpilaste osakaalu kasvu kui tavakooli eriklassides õppivate õpilaste osakaalu kasvu, samas kui tavaklasside osakaal on märkimisväärselt langenud. Selgemini on näha tavakooli eriklasside osakaalu kasv tavaklasside osakaalu vähenemise arvelt just käitumishäiretega õpilaste osas ja düsgraafia, düsleksia ning dükalkuuliaga õpilaste osas. Viimase grupi suurus on üle aja aga vähenenud, sest kasutusele võeti lugemis-, kirjutamis- ja arvutamisraksus ning seetõttu on sellesse gruppi jäänud keerukamad erivajadused, mis selgitab ka eriklasside osakaalu kasvu grupis. Kerge intellektipuudega õpilaste osas on näha tavakoolide eriklasside osakaalu väike kasv erikoolide osakaalu vähenemise tõttu.

HEV2 õpilaste kaasatuses on HEV liigiti samuti erinevad trendid. Nägemis- ja liitpuudega õpilaste kaasatus ei ole oluliselt muutunud. Liikumis- ja kuulmispuuetega lapsi on aja jooksul enam võetud tavaklassidesse ja seda just erikoolide osakaalu vähenemise arvel. Seega saab öelda, et nende HEV-i gruppide osas on kaasatus kasvanud.

Liikumis ja kuulmispuudega ning kasvatusraskustega õpilaste osas on aastate jooksul ühe suurem osakaal õppimas tavakooli tavaklassides. Kõnepuudega õpilastest on õppimas tavakooli eriklassides suurem osakaal kui varasematel aastatel. Tavakooli eriklasside osakaal on kasvanud nii tavaklasside kui erikoolide osakaalu languse arvelt. Aktiivsus- ja tähelepanuhäiretega õpilastest on õppimas erikoolides suurem osakaal kui varasematel aastatel ning selle võrra on tavaklassides õppivate õpilaste osakaal väiksem. Seega on erinevate HEV kategooriate lõikes kaasatuse muutumise trendid erinevad.

Erikoolides ja eriklassides õppimisele lisaks on laps eraldatud juhul, kui ta õpib koduõppel. Koduõppe kasutamine on aastate jooksul vähenenud. Koduõppe vähenemisele aitasid kaasa 2010. aastal loodud väikeklassi ja üks-ühele õppe loomine. 2011. aastal koduõppelt kooli liikunutest kasutas kolmandik just

väikeklassi või üks-ühele õppe võimalust koolis õppimiseks. Seega täielik eraldatus asendus osalise eraldatusega.

Õppekavade järgi kaasatust hinnates on märkimisväärseim muutus lihtsustatud õppekaval õppivate õpilaste tavakooli eriklassides õppimise kasv erikoolides õppimise osakaalu languse arvelt. Nende õpilaste jaoks on täielik eraldatus asendunud osalise eraldatusega.

Tugimeetmete rakendamine

Kuna kõige levinum HEV on kirjutamis-, arvutamis- või lugemisraskus ja ajutine õpiraskus, siis on ka kõige levinumad tugimeetmed õpiabirühmad. Umbes pooled HEV õpilased osalevad logopeedilises ja kolmandik õpivilumustega tegelevas õpiabirühmas.

Tugiisik on suhteliselt vähelevinud tugimeede (ligi 500 lapsel on tugiisik), kuid koolikorraldusliku tugiisiku kasutamine on märkimisväärselt kasvanud (32% perioodil 2010-2014).

Individuaalsete õppekavade kasutamine on kasvanud kõikidest tugimeetmetest kõige enam. Kokku on kasv olnud enam kui kolmekordne ning kõikidest HEV õpilastest viiendikul on IÕK. See kasv on toimunud just RÕK alusel õppivate HEV õpilaste seas.

Pea kõik hooldus- ja toimetulekuõppe õpilastest kasutavad pikendatud õppe võimalust ja ligi pooled kasutavad ära kõik kolm võimalikku õppeaastat. Lihtsustatud õppel õppijad on üha enam hakanud kasutama lisaõppeaasta võimalust (2014. aastal 9. klassis õppinutest moodustas lisaõppeaastal osalevate õpilaste osakaal 22%). Seda, kas lisaõppe aasta LÕK-i järgi õppivatele õpilastele on vahendiks tööturul paremate tulemuste saavutamiseks, haridustee jätkamiseks või on tegemist nö pikendatud hoidmisteenusega, mis ei muuda tööturu ja haridustee väljavaateid, ei ole võimalik siin kasutatavate andmete põhjal analüüsida, seda käsitletakse tulemuslikkuse raportis.

Tugimeetmete kombinatsioone vaadates ilmneb, et kergemate HEV-idega õpilastele rakendatakse vähem tugimeetmeid kui keerulisemate HEV-idega õpilastele. Sagedaseim tugimeede kõikide üldisemate HEV kategooriatele on logopeediline õpiabirühm.

Ilmneb, et kõikide HEV üldiste kategooriate lõikes on küllaltki palju õpilasi, kellele ei ole rakendatud ühtegi tugimeedet ega eriklassis õppimist. HEV1a kategooria all on selliseid õpilasi 1898 (so 11,4%), HEV1b all 508 (15,5%) ja HEV2 all 554 (11,5%). Nende õpilaste osas ei ole teada, kas nad on kaasatud tavaklassi nii, et vajalikud tugiteenused on pakkumata ja tegemist on ainult formaalse kaasamisega või on õpetaja ja kool EHISes registreeritavad tugimeetmed asemel muude vahenditega suutnud tagada tähendusliku kaasamise. Samuti võib olla, et tugimeetmed on lihtsalt registrisse märkimata.

Lisa 1. Eriklassi suunamise alus

Tabel 8. Eriklassi ja HEV liigi seosed ning eriklassi suunamiseks vajalik alus

Eriklassi liik	**HEV liik**	**Kool**	**Arst**	**MK NÕK**	**R NÕK**
Hooldusõppel olevate õpilaste klass	Raske- või sügav intellektipuue			x	
Kasvatusraskustega õpilaste klass	Kasvatusraskus - Ei täida koolikohustust või on korduv ja püsiv düssotsiaalne, agressiivne või delikventne käitumine			x	
Kuulmispuudega õpilaste klass	Kuulmispuue - Kuulmispuue keskmises kõnepiirkonnas ja sellest tulenev alakõne või hiliskurdistumine koolieelses või koolieas, kui kõne on osaliselt või täielikult säilinud või kurtus ja sensoorne alaalia		x		
Käitumis-probleemidega õpilaste klass	Käitumisprobleemid - käitumisprobleemidega õpilane, kes eirab õpetajate nõudmisi ja rikub järjepidevalt koolis kehtivaid käitumisnorme	x			
Kõnepuudega õpilaste klass	Kõnepuue - Primaarne raske kõnepuue, mis on neuroloogi või psühhiaatri ja logopeedi poolt diagnoositud		x		
Lihtsustatud õppel olevate õpilaste klass	Kerge intellektipuue - Vähesed intellektuaalsed võimed, mistõttu pole võimalik RÕK järgi õpitulemuste saavutamine			x	
Liikumispuudega õpilaste klass	Liikumispuue - Piiratud või rakendatud liikumisvõime, mille on põhjustanud kesk- ja perifeerse närvisüsteemi, liigese-, selja-, luu- ja kõhre, pehmete kudede haigused või kaasasündinud väärarendid, deformatsioonid ja kromosoomianomaaliad		x		
Liitpuuetega õpilaste klass	Liitpuue - Erivajadus on tingitu kahest või enamast kombineeritud puudest		x		
Nägemispuudega õpilaste klass	Nägemisfunktsiooni kahjustus - nägemisteravus paremini nägeval silmal 0-0,05 (pimedad või nägemisteravus koos korrektsiooniga 0,05-0,3 või tsentraalne skotoom ja vaateväli väiksem kui 30 kraadi		x		
Raskete somaatiliste haigustega õpilaste klass	Raske krooniline somaatiline haigus, mille korral on vajalik säästev päevarežiim, pidev ravi ja rehabilitatsiooni vajadus		x		
Toimetulekuõppel olevate õpilaste klass	Mõõdukas intellektipuue			x	
Tundeelu- ja käitumishäiretega õpilaste klass	Raske-, krooniline või püsiv psüühikahäire - Psüühikahäirest tulenev normikohasest erinev käitumismuster koos emotsionaalsete häiretega, mis takistav õpilase enda ja teiste õpilaste õppimist tavaklassi tingimustes			x	
Väikeklass	Raske-, krooniline või püsiv psüühikahäire - Psüühikahäirest tulenev normikohasest erinev käitumismuster ja/või õpivõime langus, mis takistavad õpilase enda ja teiste õpilaste õppimist ning ohustavad turvalisust tavaklassis (nt autismispektri häired, aktiivsus- ja tähelepanuhäired/keskendumisraskused, sõltuvushäired) või kes on õpilastepsühhiaatri poolt suunatud pikaajalisele rehabilitatsiooniteenusele				x
Õpiraskustega õpilaste klass	Õpiraskus - Õpivilumuse spetsiifiline häire, mistõttu on raskendatud RÕKi järgi õpitulemuste saavutamine			x	
Ühe õpilase õpetamisele keskendatud õpe	Raske-, krooniline või püsiv psüühikahäire - Väga rakse ja püsiva psüühikahäirega õpilane, kes on õpilaste psühhiaatri otsusega suunatud pikaajalisele rehabilitatsiooniteenusele või kohtumääruse alusel suunatud sotsiaalhoolekande asutusse. Raske või sügav puudeaste ning kellel on psüühilise tegevuse eripärast tulenev äärmuslik ja püsiv normikohasest erinev käitumismuster, mis ohustab õpilase enda ja teiste õpilaste õppimist ning turvalisust klassi tingimustes (ennast vigastav või apaatne käitumine; agressiivsus, destruktiivsus, vägivaldne ja impulsiivne käitumine) ja nõuab pidevat täiskasvanute järelevalvet				x

Lisa 2. Täiendavad joonised

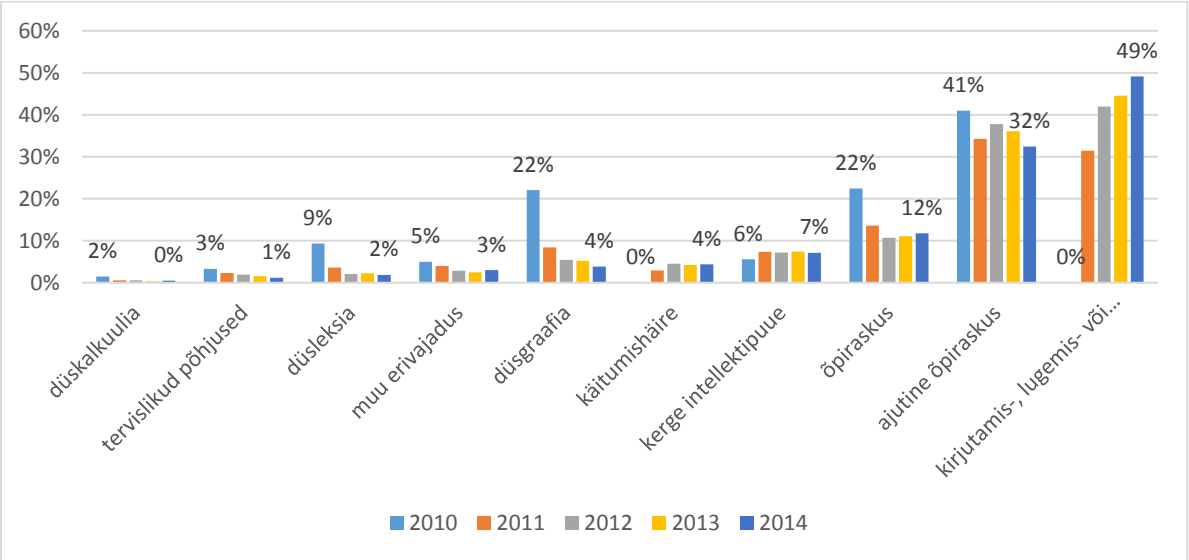

Joonis 50. Erinevate HEV1 liikidega õpilaste osatähtsus HEV õpilaste koguarvust (kuna ühel õpilasel võib olla mitu HEVi liiki, siis ei summeru protsendid sajaks)
Allikas: EHIS, autorite arvutused

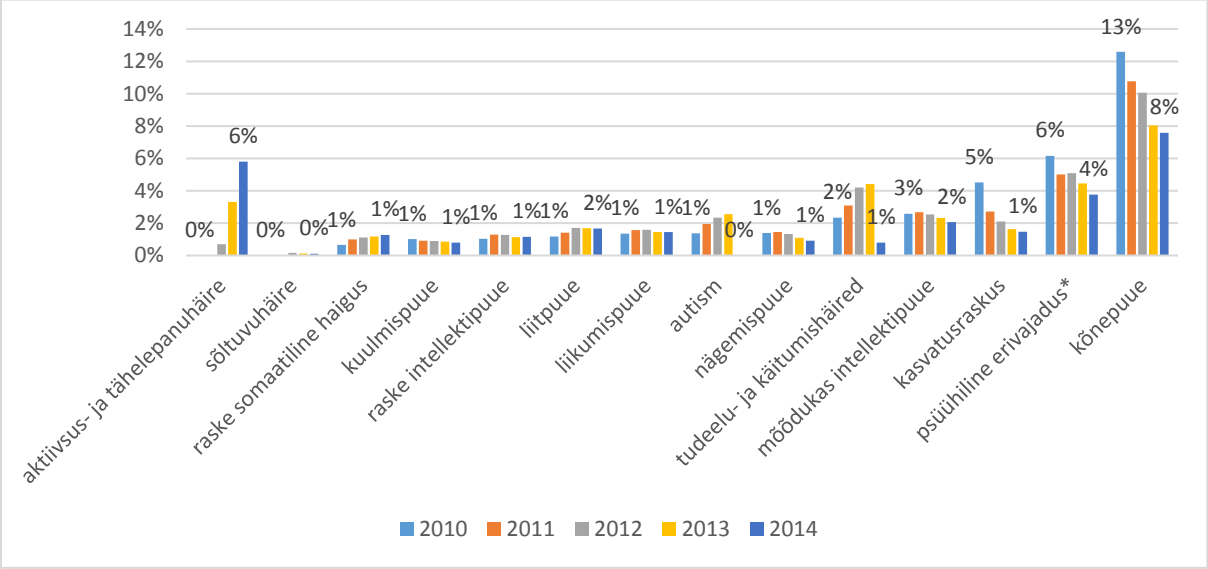

Joonis 51. HEV2 liikidega õpilaste osakaal HEV õpilastest põhikoolis
Märkus: * Psüühilise erivajaduse all on esitatud õpilased, kellele on määratud kas raske psüühikahäire või psüühilised erivajadused. Juhul, kui ühele õpilasele on määratud mõlemad, siis kajastub ta joonisel ühe õpilasena. Selle võrra on HEV määramiste arv väiksem (nt 2014. aastal oli selliseid õpilasi 5, 2013. a 18)

Allikas: EHIS, autorite arvutused

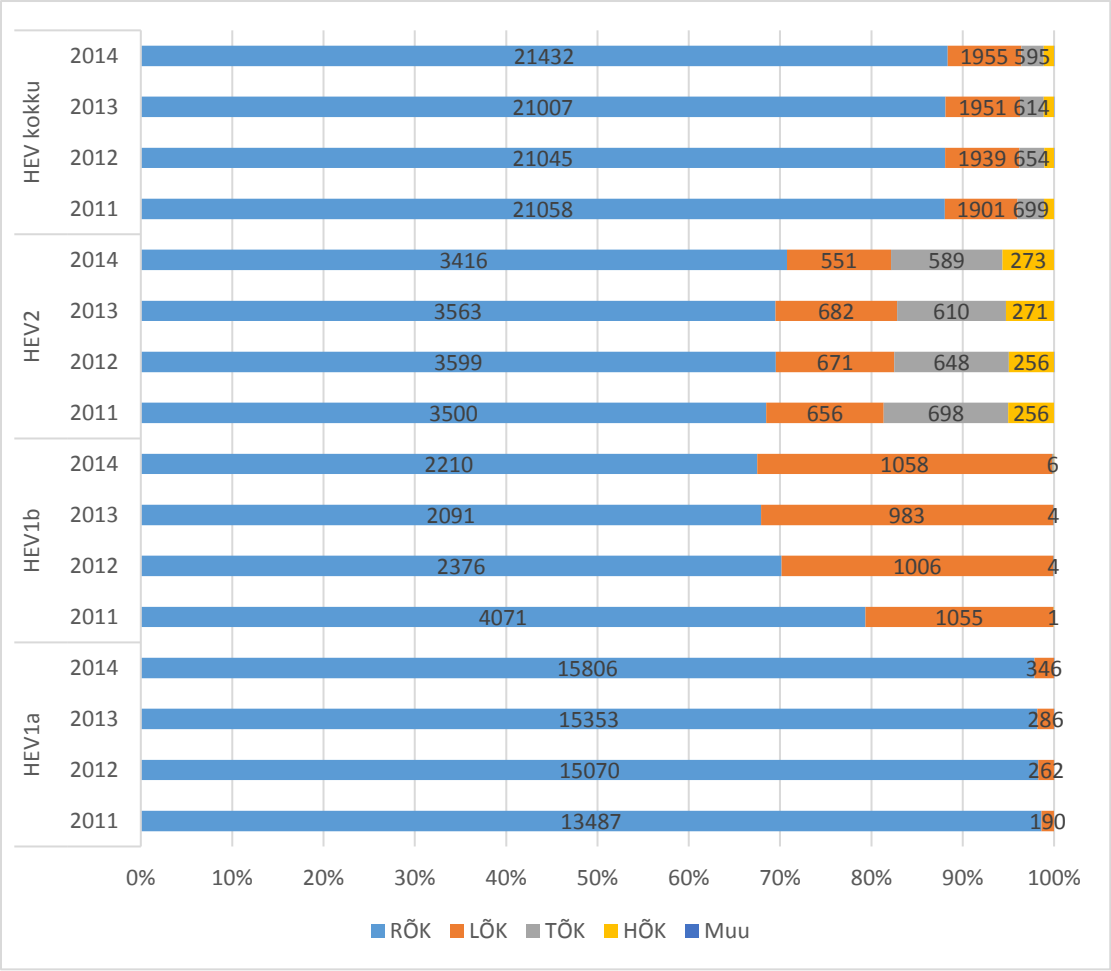

Joonis 52. HEV õpilased õppekavade lõikes 2010-2014
Allikas: EHIS, autorite arvutused

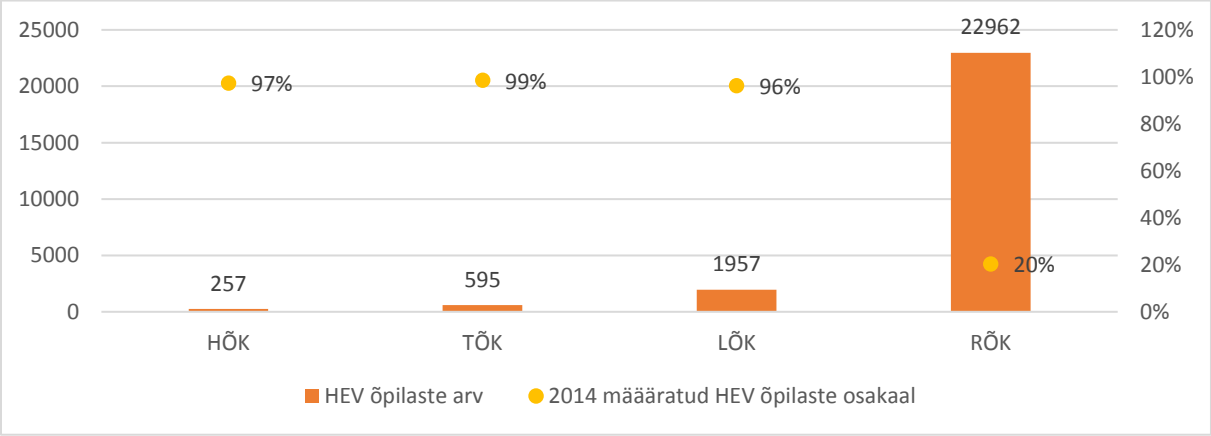

Joonis 53. HEV õpilaste jagunemine õppekavade järgi (vasak skaala) ja HEV õpilaste osakaal vastaval õppekaval õppivatest õpilastest (parem skaala)
Allikas: EHIS, autorite arvutused